

VINETS VÄG FRÅN DRUVA TILL GLAS

En granskning av Systembolagets hållbarhetsarbete

Rapport #67

Denna rapport har publicerats med ekonomiskt stöd från Sida, som dock ej medverkat vid utformningen och ej heller tar ställning till rapportens innehåll. Rapporten är författad av Swedwatch enligt organisationens metodhandbok. Afrikagrupperna och Latinamerikagrupperna står bakom rapporten och har varit med och formulerat rekommendationerna. Rapporten går att ladda ner på www.swedwatch.org

Författare: Peter Edoff
Omslagsbild: Felipe Morales
Layout och grafik: Daniel Fagerström, Paperhits
Ansvarig utgivare: Viveka Risberg
Publicerad i december 2013
ISBN 987-91-981365-4-8

Swedwatch är en religiöst och partipolitiskt obunden organisation som granskar svenska företag som verkar i utvecklingsländer. Swedwatch har inget vinstintresse och alla rapporter är offentliga. Organisationens syfte är att minska social och miljömässiga missförhållanden i syd, att uppmuntra föredömen, sprida kunskap samt driva på och i en öppen dialog samverka med företag i Sverige så att näringslivet ägnar större uppmärksamhet åt dessa frågor. Swedwatch har sex medlemsorganisationer: Svenska kyrkan, Naturskyddsföreningen, Diakonia, Latinamerikagrupperna, Fair Trade Center och Afrikagrupperna.

Innehåll

Sammanfattning	4
1. Inledning	6
2. Metod	7
3. Bakgrund	9
4. På vingårdarna i Sydafrika, Chile och Argentina.....	33
5. Slutanalys.....	71
6. Rekommendationer.....	74
7. Referenslista	76
8. Appendix.....	82

Sammanfattning

Leverantörskedjan för vin är komplex och världsomspännande. Den omfattar länder med hundraåriga traditioner av vintillverkning i Nord- och Sydamerika, Europa, Afrika, Asien och Australien. Sydafrika, Chile och Argentina förser numera den svenska marknaden med tre av tio flaskor vin som konsumeras och sysselsätter ett stort antal lantarbetare. Mycket tack vare billig arbetskraft kan vinindustrierna i dessa länder konkurrera framgångsrikt med de mer teknologiskt utvecklade vinindustrierna i EU, USA och Australien. Sveriges import från Sydafrika, Chile och Argentina bidrar till arbetstillfällen och utveckling, men innebär också risk för brister i socialt ansvar och miljöhänsyn.

Denna rapport uppmärksammar lantarbetares livs- och arbetssituation i Sydafrika, Chile och Argentina. Löner som inte går att leva på, facklig diskriminering, bristande säkerhetsrutiner och undermåliga boendeförhållande är exempel på utmaningar som lantarbetarna ställs inför.

Som enda återförsäljare av vin i Sverige har Systembolaget sedan 2007 lagt allt större vikt vid hållbarhetsfrågor och företagsansvar. Ett nära samarbete med övriga nordiska alkoholmonopol har lett till ett gemensamt hållbarhetssamarbete¹ där samtliga aktörer använder den uppförandekod som organisationen BSCI (Business Social Compliance Initiative) tagit fram. Koden följs upp genom tredjepartsrevisioner² och omfattar samtliga aktörer längs leverantörskedjan, inklusive svenska vinimportörer.

Utgångspunkten för denna rapport är en fallstudie av hur Systembolaget och fyra svenska vinimportörer arbetar med att säkerställa goda arbetsförhållanden längs hela leverantörskedjan. Studien visar på ett omfattande arbete från Systembolagets sida. Efter att ha introducerat uppförandekoden i januari 2012 har Systembolaget under 2013 koncentrerat sig på att följa upp om koden följs. Genom tredjepartsrevisioner har de vinproducenter som står för störst andel av Systembolagets totala vinförsäljning följts upp. Hittills har endast tillverkningsanläggningar granskats, inte druvodlarna, där många av de allvarligaste bristerna finns. Systembolaget är förhindrat att ha egen import av alkoholdrycker utan verkar genom importörer. Importörerna, som alltså befinner sig närmast Systembolaget i leverantörskedjan, har fram till denna rapport inte genomgått någon granskning från Systembolagets sida av hur de följer uppförandekoden.

De fyra svenska vinimportörer som Swedwatch granskat visar på ett blandat engagemang. Tre av dem har integrerat hållbarhetsfrågor i verksamheten i olika utsträckning. Av Sveriges enskilt största vinimportör, Oenoforos, går det inte att få veta hur man arbetar med hållbarhet. Företaget har avstått från att delta i Swedwatchs studie och publicerar ingen information om sitt hållbarhetsarbete.

Swedwatchs fältstudie i Sydafrika och Chile visar att den största utmaningen som lantarbetare i vinindustrin ställs inför är låga löner som inte räcker till mat, boende-

1 Förkortningen CSR står för Corporate Social Responsibility, företags samhällsansvar – eller ”socialt” ansvar.

2 En extern revision som utförs av tredje part.

kostnader, utbildning och sjukvård. Studien visar även att de anställdas rättigheter till organisering kränks. På tre av fyra arbetsplatser upplever anställda som Swed-watch intervjuat att arbetsgivaren diskriminerar fackligt anställda eller att arbetsgivaren ogillar facklig aktivism. I Chile är anställdas möjligheter till facklig organisering begränsad, till exempel är det endast företagsstyrda fackföreningar som får förhandla kollektivavtal. Diskriminering mot fackligt aktiva är vanligt.

Hälsosofarliga bekämpningsmedel som sedan länge är förbjudna i EU används fortfarande i stor utsträckning i både Sydafrika och Chile. I Sydafrika framkommer det under intervjuer med anställda att de utsätts för stora hälsorisker eftersom skyddsutrustning saknas när anställda hanterar kemikalierna.

Det krävs insatser från samtliga inblandade aktörer för att bidra med att lösa de problem som finns inom den globala vinproduktionen. Ägaren svenska staten, Systembolaget och de privata importörerna bör verka för en hållbar vinproduktion som värnar både människors och miljöns bästa.

Systembolaget utgångspunkt att genomföra riskbedömningar av länder och prioritera hållbarhetsarbetet utifrån dessa är riktigt. Vidare har bolaget gjort välförtjänta kommunikationssatsningar både bland sina importörer, producenter och med organisationer och fack. Trots detta arbete ser vi att det finns en del svaga punkter i Systembolagets nuvarande fokus och upplägg. Systembolaget bör se över sin strategi och analysera om revisioner som verktyg går att kombinera med andra metoder som till exempel bättre integrering med inköp, utökad riskbedömning och kanaler för informationsutbyte med lokala fack och organisationer samt kapacitetshöjande åtgärder för producenterna.

Systembolaget har under granskningen varit föredömligt transparenta och positiva till genomlysning. Detta är en mycket god förutsättning för konstruktivt arbete framåt för att Systembolaget som statligt ägt bolag ska ta sitt fulla ansvar för minskad negativ påverkan på mänskliga rättigheter och miljö samt maximera sin möjlighet att bidra till förbättringar.

Vin är en global handelsvara. Swedwatch följer i denna rapport fyra viner – från odlingen av vindruvor i Chile och Sydafrika via importörerna i Sverige till hyllorna i Systembolagets butiker.

FOTO: LISA EDOFF

1. Inledning

Rött till kött, vitt till fisk och mousserande till fest. Systembolagets vinförsäljning har ökat med mer än fem procent i genomsnitt per år sedan 1995.³ Tips, råd och vinrecensioner ges i radio och tv-program. Skraddarsydda temaresor går till vindistrikt i sydeuropeiska länder. Nyheter i Systembolagets sortiment annonseras numera i tv och tidningar.

Flera hundra vinimportörer slåss om de svenska konsumenterna. Under 2012 slogs nya rekord då 189 miljoner liter vin konsumerades i landet.⁴ Det motsvarar cirka 24 liter vin per person och år.⁵

3 Se: Statens Folkhälsoinstitut, *Alkoholstatistik 2010, 2012 och Systembolaget, Försäljning av vin exklusive starkvin t.o.m. kvartal 4 2011, 2012*, hämtad 2013-11-14 på www.systembolaget.se/OmSystembolaget/Forsaljningsstatistik/.

4 Systembolaget, *Försäljning av vin exklusive starkvin t.o.m. kvartal 4 2012, 2013*.

5 Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning (SoRAD) ger på uppdrag av regeringen ut rapporter på alkoholkonsumtion. Statistiken beräknas per invånare 15 år eller äldre. 2012 fanns cirka 7,95 miljoner svenskar i åldrarna 15 år eller äldre.

En stor del av vinet som säljs i Sverige kommer från länder där vinindustrin i beroende av billig arbetskraft. Nästan tre av tio flaskor vin som säljs i Systembolagets butiker kommer från Sydafrika, Chile eller Argentina. Från vinindustrin i dessa länder har det under lång tid rapporterats om kränkningar av mänskliga rättigheter och dåliga arbetsvillkor. Lantarbetarna har små möjligheter att ta sig ur fattigdom.⁶

Swedwatch har granskat Systembolagets arbete med att försöka säkerställa god social standard i hela leverantörsledet. Syftet med rapporten är att lyfta styrkor och svagheter i detta arbete och därmed bidra till långsiktigt förbättrade arbetsvillkor för lantarbetarna i de berörda länderna.⁷

Rapporten fokuserar på sociala frågor, ofta relaterade till lön, arbetstider och fackföreningsfrihet, men lyfter även problematiken med undermåliga boendeförhållanden och användning av kemiska bekämpningsmedel.

2. Metod

Swedwatch har gjort research för denna rapport mellan maj och november 2013. En viktig del av metoden har varit att intervjua Systembolaget, tre svenska importörer, chilenska och sydafrikanska vinproducenter och arbetstagare inom vinindustrin i dessa två länder. Swedwatch har även tagit del av befintliga rapporter och forskning som berör Sydafrika, Chile och Argentina, intervjuat representanter från ideella organisationer, fackförbund, branschorganisationer, myndigheter samt sakkunniga inom den akademiska världen. På de granskade företagen har Swedwatch i första hand intervjuat representanter från inköps- och CSR-avdelningar, juridiska avdelningar och verkställande ledning. Swedwatch har en transparent metodik och månar om att de granskade företagen ska få komma till tals.

Förutom att undersöka Systembolagets inköpsprocess och hållbarhetsarbete har Swedwatch valt att följa fyra viner – från odlingen av vindruvor i Chile och Sydafrika via importörerna i Sverige till hyllorna i Systembolagets butiker. För att få en god bild av vinindustrin i stort baserades urvalet av producenter på följande kriterier: något av deras viner ska finnas i bassortimentet, både stora och små producenter ska representeras och minst två av producenterna ska ha någon form av rättvisemärkning och/eller miljöcertifiering.

De fyra vinproducenterna är *Concha y Toro* och *Miguel Torres* i Chile samt *Robertson Winery* och *Koopmanskloof* i Sydafrika.

6 Se: Greenberg, Stephen, *Women workers in wine and deciduous fruit global value chains*, 2003, Human Rights Watch, *Ripe with abuse – Human Rights Conditions in South Africa's Fruit and Wine Industries*, 2011 och Caro, Pamela, "Caso de Chile" i *Empleo y Condiciones de trabajo de mujeres temporeras agrícolas*, 2012.

7 Swedwatch är medvetna om att det även förekommer missförhållanden i länder som har bättre arbetsrättslagar och sociala skyddsnät. Men eftersom Systembolaget initialt fokuserar på länder där de anser risken mot kränkningar av mänskliga rättigheter och arbetsrätt är som störst, har Swedwatch gjort en liknande begränsning i denna rapport.

Två fältstudier har genomförts, den ena i närheten av vinregionen *Central Valley* i mellersta Chile och den andra i kommunerna *Stellenbosch* och *Langeberg* i Västra Kapprovinsen, Sydafrika. Genom lokala researchers har Swedwatch genomfört intervjuer med företagsledningen vid de fyra producenterna samt med 52 direkt och indirekt anställda.

Hos två av de fyra vinproducenterna, *Concha y Toro* i Chile och *Robertson Winery* i Sydafrika, har Swedwatchs researcher etablerat kontakt och intervjuat arbetarna utan arbetsgivarnas vetskap. Här har arbetstagarna som intervjuats således inte valts ut av företagen själva. På de övriga två, *Miguel Torres* i Chile och *Koopmanskloof* i Sydafrika, har kontakten med de anställda däremot tagits via företagen. Detta berodde på att fackförbund eller lokala arbetsrättsorganisationer inte hade någon kontakt med arbetstagarna och att arbetarna bor och arbetar på vingårdarna, vars mark är privat och dit oinbjudna har begränsat tillträde. Detta försvagar resultaten av dessa intervjuer och Swedwatch har därför valt att inte dra för långtgående slutsatser utifrån detta intervjumaterial. Samtliga lantarbetares namn är fingerade. En detaljerad genomgång av metoden vid fältstudierna återfinns i appendix. Även vinproduktion i Argentina presenteras kort i rapporten, dock utan fältstudie.

De svenska importörerna Prime Wine Sweden, Concha y Toro Sweden och Miguel Torres Sverige har ställt upp på Swedwatchs intervjuer. Sveriges enskilt största vinimportör Oenoforos, som också granskas i denna rapport, avböjde att intervjuas av Swedwatch. Som anledning angavs att man inte vill diskutera sin affärsrelation till sin enda kund, Systembolaget, offentligt, och inte ge andra importörer konkurrensfördelar genom att ingående beskriva sitt hållbarhetsarbete.

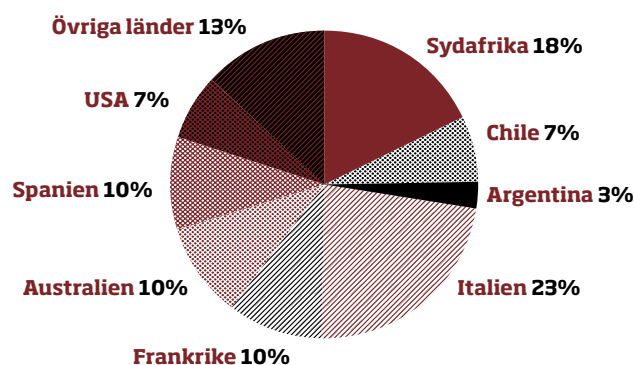
Systembolaget och de granskade importörerna har innan publicering fått ta del av rapporten. Swedwatch har gett företagen möjlighet att lämna in skriftliga kommentarer som publiceras på Swedwatchs hemsida jämte rapporten.

Rapporten är strukturerad enligt följande: efter inledning och metod beskrivs den svenska alkoholmarknaden och Systembolagets position som återförsäljare av vin (del tre). Här beskrivs även de fyra importörerna som granskas. Del fyra består av en fallstudie av vinindustrierna i Sydafrika, Chile och Argentina. Del fem består av slutanalys och rekommendationer.

Karin Hakelius, universitetslektor i företagsledning vid Sveriges lantbruksuniversitet, är expertläsare och har kommit med synpunkter som Swedwatch har tagit hänsyn till.

3. Bakgrund

Vinindustrin är en viktig del av jordbruket i Sydafrika, Chile och Argentina. Mycket tack vare sin billiga arbetskraft konkurrerar dessa länder framgångsrikt på den globala marknaden med länder som Italien, Frankrike, Spanien och USA, trots att vinindustrierna där i större grad är mekaniserade och i vissa fall subventionerade.⁸ I Sverige står Chile, Argentina och Sydafrika tillsammans för nästan trettio procent av vinförsäljningen.

Länder som försäljningen av Systembolagets viner är fördelad på.

Källa: Systembolaget, *Försäljning av vin exklusive starkvin under kvartal 2 2013, 2013.*

För Systembolaget innebär import av viner från Chile, Argentina och Sydafrika en större risk för sociala och miljömässiga problem i leverantörskedjan jämfört med inköp av viner från EU, USA eller Australien. Dels har låglöneländer en större andel manuell arbetskraft, dels finns en större generell fattigdomsproblematik. För att hantera eventuella problem gällande oacceptabla arbetsvillkor och svag miljöhänsyn arbetar Systembolaget sedan 2012 med en uppförandekod som samtliga leverantörer alkoholdrycker till Systembolaget och deras producenter måste rätta sig efter.⁹

3.1 Systembolaget

Den svenska alkoholmarknaden skiljer sig jämfört med många andra europeiska länders, eftersom Systembolaget har monopol på detaljhandel med alkoholhaltiga drycker med mer än 3,5 volymprocent alkohol. Däremot är inte import av alkohol reglerat av en monopolist eftersom statligt ägda Vin & Sprits importmonopol avskaffades i och med Sveriges inträde i EU 1995. Marknaden är sedan dess fri för privata importörer som vill tillverka eller importera vin, öl och sprit till Sverige för att sedan leverera produkterna vidare till Systembolaget eller restaurangnäringen. Systembolaget får enligt alkohollagen inte bedriva någon egen import eftersom det

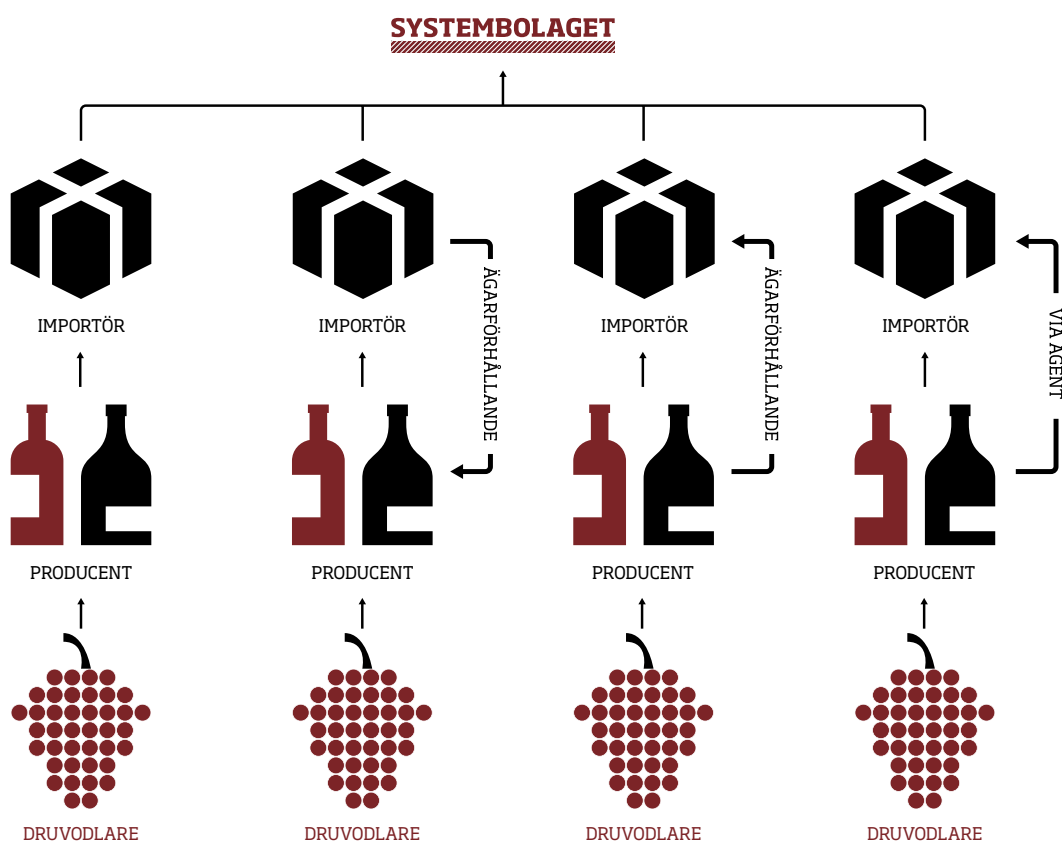
⁸ Se: Ewert & Du Toit, "A Deepening Divide in the Countryside: Restructuring and Rural Livelihoods in the South African Wine Industry", 2005, s.318, European Commission, *The Common Agricultural Policy – A partnership between Europe and Farmers*, 2012 och USDA, *The U.S. Produce Industry and Labor – Facing the Future in a Global Economy*, 2010.

⁹ Systembolaget, *Allmänna Villkor*, hämtad 2013-11-21 på www.systembolaget.se/Allmannavillkor/.

skulle skapa enorma konkurrensfördelar att som monopol handla direkt med producenter gentemot övriga alkoholdrycksleverantörer.¹⁰ Att Systembolaget inte får importera alkoholdrycker innebär att man alltid verkar genom importörer vid försäljning av produkter som inte tillverkas i Sverige. Systembolaget har alltså inte avtal direkt med producenter av till exempel vin från Chile, Argentina eller Sydafrika.

3.1.1 Leverantörskedjan

Idag har Systembolaget runt 900 registrerade dryckesleverantörer, men flertalet av dessa säljer inga, eller väldigt få produkter till Systembolaget. De 22 största vinimportörerna står för hela 80 procent av den totala försäljningen.¹¹

Systembolagets leverantörskedja av vin kan se ut på olika sätt. Vissa företag är både importörer och producenter och finns i Sverige. Men det vanligaste är att vinproducenten finns i samma land som druvodlaren.

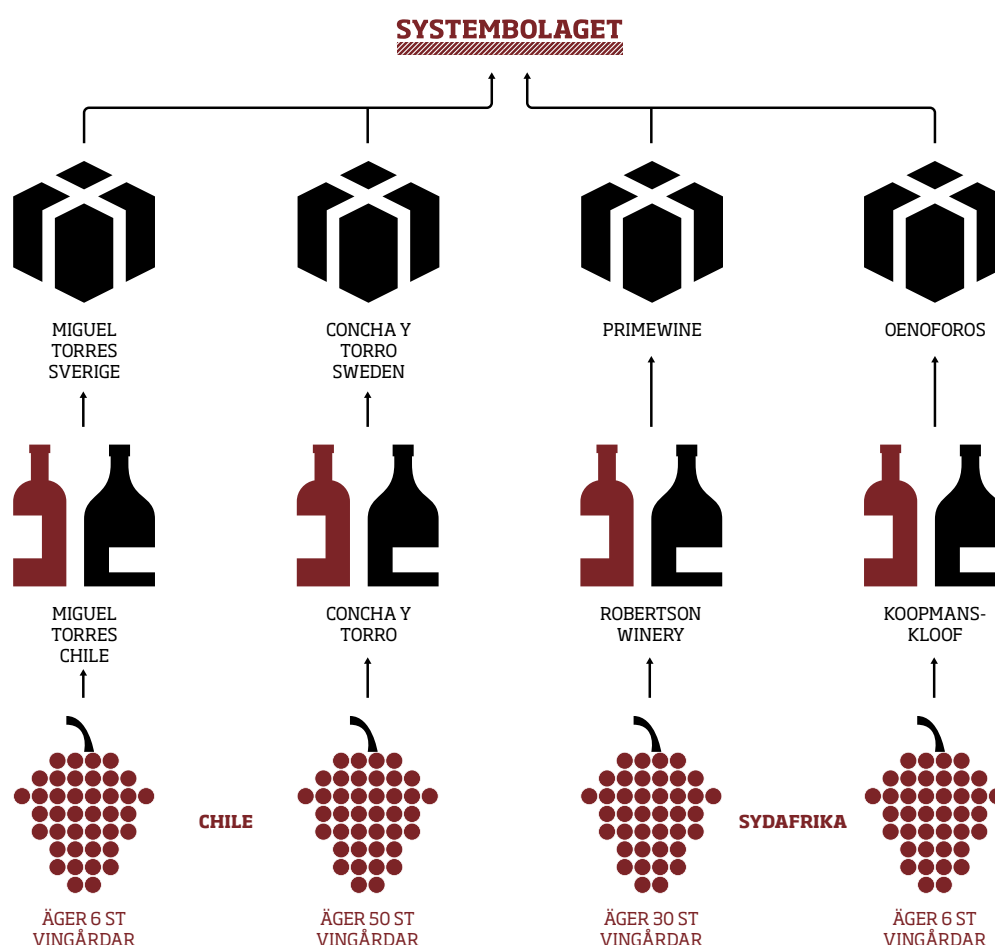
Göran Klintberg, vikarierande CSR-ansvarig på Systembolaget, menar att den stora utmaningen med Systembolagets hållbarhetsarbete är leverantörskedjan. Systembolagets leverantörskedja är komplex och varierar beroende på produktens ursprung, vilket sortiment den ingår i (fast, tillfälligt eller beställning) och i vilka volymer produkten säljs. Importörerna, det vill säga Systembolagets leverantörer, har antingen

¹⁰ Konkurrenslag (2008:579). Kap. 2, paragraf 7

¹¹ Rogeman, Lena, CSR-ansvarig miljö, Systembolaget, telefonintervju, 2013-08-15.

direktkontakt med producenten eller också är det en agent som sköter kontakten mellan importören och producenten.¹²

Den genomsnittliga importören arbetar på kontinuerlig basis med fem till tio producenter och på tillfällig basis med ungefär lika många. Men leverantörskedjan sträcker sig ofta längre. Om skörden är dålig ett visst år kan producenter köpa in druvor från andra odlare för att täcka sina behov. Stora vinproducenter kan köpa in så mycket som 40 procent av de druvor som behövs från underleverantörer.¹³ I vissa fall kan druvor, druvjuice eller vin också köpas på en så kallad "spotmarknad", en marknadsplats där varor säljs och köp avista.

Grafiken visar hur de granskade importörerna och producenterna ingår i Systembolagets leverantörskedja.

För att kapa mellanled och minska kostnader är vissa företag både producenter och importörer. Svenska Oenoforos och PrimeWine har utöver sin leverantörssamarbete även produktion av egna varumärken. Oenoforos kontrollerar till exempel stora delar av leverantörskedjan genom att importera vin i bulk till dotterbolaget Nordic Sea Winerys tappningsanläggning i Simrishamn. Concha Y Toro Sweden som ägs

¹² Ibid.

¹³ Det finns även producenter som köper in alla druvor som behövs och som därmed inte odlar några druvor själva.

av chilenska Concha Y Toro, och Miguel Torres Sverige som ägs av spanska Miguel Torres, kapar mellanled genom att registrera svenska importbolag som levererar produkterna till Systembolaget.

3.1.2 Inköpsprocessen

Importörerna kan se vilka produkter som Systembolaget efterfrågar till det fasta sortimentet 12-18 månader fram i tiden. Runt 300 nya produkter lanseras varje år. För dessa tar Systembolaget emot cirka 10 000 offerter. Enligt avtalet med staten ska Systembolagets produkturval vara sådant att ingen favorisering sker av inhemska produkter. Urvalet grundas på en bedömning av produktens kvalitet, särskilda risker för skadeverkningar av produkten, kundernas efterfrågan och andra affärsmässiga hänsyn. För att leva upp till kraven i avtalet med staten reflekterar det sortiment som Systembolaget erbjuder i butik kundernas efterfrågan, det vill säga, viner som säljer bra stannar i sortiment medan viner som säljer dåligt byts ut. Ett exempel är ekologiska viner som hade ett uppsving under 00-talet men som under 2012 minskade i popularitet.¹⁴ Systembolaget kan dock till viss del styra utbudet i sitt offertförfarande genom att efterfråga vissa typer av viner. Utöver Systembolagets fasta sortiment finns ett ännu större beställningssortiment.¹⁵ Flera hundra svenska dryckesleverantörer och tusentals vinproducenter världen över gör Systembolagets inköpsarbete komplicerat och omfattande.

Det slutliga urvalet, då den importör och producent som får listningen utses, görs genom ett blindtest. Detta för att det är kvaliteten på vinet som i slutändan ska avgöra.¹⁶

På det finska alkoholmonopolet Alko ser urvalet annorlunda ut. De kan utöver produktens kvalitet även ta hänsyn till andra aspekter som ökar värdet för konsumenten, däribland miljö- och socialt ansvarstagande hos producenten, eftersom produkterna inte alltid utses genom blindtest.¹⁷

För att få en offertförfrågan godkänd av Systembolaget måste svenska importörer namnge producenter och underleverantörer. Syftet är att Systembolaget ska kunna säkerställa vinets kvalitet och kontrollera vinets ursprung. Alla Systembolagets produkter tas dock inte in via offert. För viner som finns i beställningssortimentet, det vill säga viner som inte finns i Systembolagets butiker men som går att beställa, ställs dock inga krav på att importören ska deklarerat producentens underleverantörer. Det gör att Systembolaget idag inte har en fullständig bild av alla betydande underleverantörer.¹⁸

3.1.3 Delade meningar om prispress

För prissättning använder Systembolaget sig av en transparent prismodell som även importörer använder i offertförfarandet. I det offererade priset inkluderar importören

14 Se: Röttorp, Anders, "Ekoviner förlorar mark i Sverige", 2012-11-24 och Röttorp, Anders, "Italien ökar och ekologiskt vin minskar", 2013-04-13.

15 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

16 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

17 Alko, *Listing procedure and retail sale of alcoholic beverages*, 2013.

18 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

alkoholskatt, kostnader för förpackning, märkning och leverans. Någon förhandling om pris parterna emellan sker inte utan det offererade priset är också Systembolagets inköpspris. Priset ut till kund fås sedan genom att Systembolaget lägger på ett fast påslag och ett procentuellt påslag. Därefter tillkommer moms. Det fasta påslaget varierar mellan kategorierna öl, vin, sprit samt beroende på förpackningstyp medan det procentuella påslaget är lika för alla kategorierna. Göran Klintberg menar att Systembolaget tar ansvar för att inte pressa priset eftersom man inte ställer importörer mot varandra och förhandlar fram ett så lågt pris som möjligt. Istället talar Systembolaget om förutsättningarna för vad en vara ska kosta:

– Vi talar om inom vilken prisintervall vi önskar att priset ut till kund ska ligga, sen är det importören som offererar det pris de vill ha till Systembolaget, säger Göran Klintberg.¹⁹

Men Peter Lidvall, Sverigechef på vinimportören Concha y Toro Sweden, anser att detta ändå leder till att priset pressas:

– Det blir, om inte en medveten, en omedveten prispress eftersom importörer ofta undervärderar sina produkter när man skickar in sina offerter, allt för att öka sina möjligheter att vinna listningen. Priset som gäller är det som Systembolaget definierar i sin offertförfrågan. Vi har ingen möjlighet att påverka det.²⁰

Martin Horwitz, CSR-ansvarig på importbolaget PrimeWine, menar att det ansvar och risktagande som de tar som importörer till Systembolaget gör prissättningen till en känslig fråga.

– Om man tar ett för högt pris riskerar varan att sälja dåligt och tas då ur sortiment. Det är då helt och hållet importörens ansvar att ta hand om överblivna lager vilket har lett till att man ibland behövt kassera vin eftersom det är svårt att hitta andra försäljningskanaler, säger Martin Horwitz.²¹

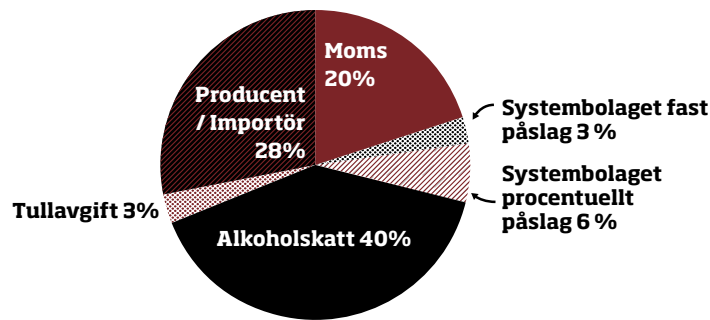
De sydafrikanska vinproducenter Swedwatch intervjuar poängterar å sin sida att den globala konkurrensen är stenhård och att deras marginaler är mycket små. De menar dock att den svenska marknaden är relativt gynnsam eftersom de inte utsätts för samma prispressande förhandlingssituationer från importörerna där som från andra icke-monopoliserade marknader.

För att få en överblick över hur priset på vin som säljs i Sverige fördelas visar Swedwatch nedan vilka beståndsdelar ett lådvin som säljs för 160 kr på Systembolaget består av. Hela 63 procent, eller 101 kronor, är direkta intäkter till svenska staten i form av alkoholskatt, moms och tullavgifter. Nio procent, eller 14 kronor, är Systembolagets handelsmarginal. Kvar blir 28 procent, eller 45 kronor, som ska täcka importörens och framför allt producentens alla kostnader.

19 Ibid.

20 Lidvall, Peter, Sverigechef, Concha y Toro Sweden, intervju, 2013-09-10.

21 Horwitz, Martin CSR-ansvarig, PrimeWine, intervju, 2013-08-29.

Fördelningen av priset på ett lådvin för 160 kronor
 Källa: Systembolagets priskalkyl för 2012/2013.

Hur stor handelsmarginal som svenska importörer har vill de inte svara på. Importörers handelsmarginaler varierar sannolikt stort beroende på hur stor försäljningsvolymen är och i vilken priskategori produkten ingår. I en studie från 2012 beräknas importörernas handelsmarginal på lådviner

till mellan tre och sju procent, däri ingår importörens kostnader så som transportkostnader och lagerhållning.²²

Samma studie visar att lantarbetarnas lön utgör en ytterst liten del av försäljningspriset, någonstans mellan tre och fem procent.²³ För ett lådvin i 160-kronorsklassen innebär det att de anställda får mellan fem och åtta kronor per låda.

Anledningen till att en så stor del av priset i exemplet ovan består av skatteintäkter är för att alkoholskatten baseras på volym. Det gör att den del som utgör skatter är större på ett billigare lådvin i förhållande till ett dyrare. Jämförelsevis består ett lådvin för 260 kronor av 47 procent alkoholskatt, moms och tullavgifter. Därmed finns även ett större utrymme för att betala lantarbetarna en bättre lön.

Martin Horwitz på PrimeWine är en av de som är tveksamma till de billiga vinerna:

– Många hävdar att rättvisemärkta och ekologiska produkter är för dyra, vilket är fel. Det är för billigt med konventionellt producerade produkter eftersom de inte tar höjd för de verkliga sociala och miljömässiga kostnaderna.²⁴

Ulf Sjödin, gruppchef Kategorichefer på Systembolaget, menar dock att dyrare viner inte per automatik innebär bättre arbets- och levnadsvillkor för lantarbetare. Det finns till exempel billiga viner som är rättvisemärkta och det kan förekomma dåliga förhållanden i produktionen av ett dyrt vin. Det finns dock en gräns för hur billiga Systembolaget efterfrågar. Företaget efterfrågar till exempel inte lådviner billigare än 169 kronor i sitt offertförfarande. Trots det finns det lådviner under 169 kr i det fasta sortimentet. Ulf Sjödin ger två exempel på varför det är så:

”Dels har importören rätt att ändra priset på sina produkter efter att de lanseras. Det innebär att priset på ett vin ibland sänks. Det händer även att produkter kommer in i Systembolagets sortiment via beställningssortimentet.”²⁵

²² Greenberg, Stephen, et. al., *Gendered value chain analysis of wine – from farm worker in South Africa to consumer in Sweden*, 2012, s.30 och s.37.

²³ Ibid.

²⁴ Horwitz, Martin, CSR-ansvarig, PrimeWine, intervju, 2013-08-29.

²⁵ Sjödin, Ulf, gruppchef Kategorichefer, Systembolaget, e-post, 2013-10-22.

Det är alltså konsumenters efterfrågan som lett till att dessa produkter finns i Systembolagets fasta sortimentet.

3.2 Ägaren staten

Systembolaget ägs till hundra procent av staten. Regeringen har riksdagens uppdrag att aktivt förvalta statligt ägda bolag så att ”särskilt beslutade samhällsuppdrag utförs väl”. I Systembolagets fall handlar detta om att i första hand begränsa tillgängligheten till alkohol och på så sätt minska alkoholens skadeverkan på människors hälsa. Riktlinjer för företag med statligt ägande finns beskrivna i Statens ägarpolicy.²⁶

I ägarpolicyen ställs krav på att statliga företag ska följa internationella riktlinjer som FN:s Global Compact, FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter samt OECD:s riktlinjer för multinationella företag. Ägarpolicyen föreskriver att företagen ska agera transparent i frågor som rör risker och möjligheter, föra en aktiv dialog och samarbeta med intressenter och relevanta organisationer, samt integrera hållbarhetsfrågor i sin affärsstrategi och fastställa hållbarhetsmål.²⁷

Enligt Pia Fagerström, departementssekreterare på Socialdepartementet, började staten ställa större krav på hållbart företagande under tidigt 00-tal. 2007 beslutade regeringen om riktlinjer för extern rapportering med informationskrav för hållbarhetsredovisning med krav på att statligt ägda företag ska publicera en hållbarhetsredovisning enligt GRI:s internationella riktlinjer för hållbarhetsredovisning. Riktlinjerna för extern rapportering och hållbart företagande fördes då in i statens ägarpolicy.²⁸

Finansdepartementet ställde 2012 krav på statliga bolagsstyrelser att definiera och fastställa specifika hållbarhetsmål. Allmänna mål för alla statliga bolag är inte satta eftersom varje enskilt bolag har sina specifika affärsmöjligheter och risker kopplade till hållbarhet.²⁹ Systembolagets hållbarhetsmål kommer fastställas av styrelsen i november 2013, berättar Lena Rogeman på Systembolaget. Målen kommer främst fokuseras på Systembolagets uppdrag om att begränsa alkoholens skadeverkningar, men även på leverantörsansvar och klimatförändringar.³⁰

Pia Fagerström menar att ägarna generellt sett är nöjda med Systembolagets hållbarhetsarbete. Systembolaget framhålls ofta när det gäller arbetet med dessa frågor.³¹

26 Regeringskansliet, *Statens ägarpolicy och riktlinjer för företag med statligt ägande*, 2012.

27 Ibid.

28 Fagerström, Pia, departementssekreterare, Socialdepartementet, email, 2013-10-14.

29 Regeringskansliet, *Hållbart företagande*, hämtad 2013-10-04 på www.regeringen.se/sb/d/17698.

30 Rogeman, Lena, CSR-ansvarig miljö, Systembolaget, e-post, 2013-09-24.

31 Fagerström, Pia, departementssekreterare, Socialdepartementet, email, 2013-10-14.

3.3 Systembolagets hållbarhetsarbete

Sedan 2008 inriktas Systembolagets hållbarhetsarbete på att driva verksamheten i linje med principerna i FN:s Global Compact.³² Samma år togs även första kontakten med alkoholmonopolen i Norge och Finland för att inleda ett gemensamt hållbarhetssamarbete. Samarbetet har resulterat i att företagen har antagit samma uppförandekod och samordnar sina uppföljningar av producenter. Systembolaget och Alko använder sig dessutom av samma system för uppföljning.

Tillsammans med sina nordiska samarbetspartners anlät Systembolaget 2009 svenska Ethos International för att utföra en första riskanalys. Riskanalysen kartlade länder som Systembolaget köper varor ifrån med utgångspunkt i Global Compacts tio principer. Särskilt fokus lades på länder med stora försäljningsvolymmer. De utmaningar som fanns bland producenter och underleverantörer kopplades till risker inom tillverkning, miljö och arbetstagarnas situation. Inom det sistnämnda området ingick bland annat arbetarnas löner, deras fackliga rättigheter samt miljö och hälsa. Analysen försåg Systembolaget med en så kallad riskpyramid, där länder med störst risk för kränkningar av mänskliga rättigheter, miljö- och korruptionsproblem placerades högst upp. Sydafrika, Chile och Mexiko hamnade i topp, Argentina något lägre ned. Även USA, Italien och Australien fanns med i pyramiden då det i dessa länder förekommer problem med illegal arbetskraft och lantarbetare som arbetar utan arbetstillstånd.³³ De nordiska monopolerna kommer i framtiden att kunna använda ett webbaserat riskverktyg där riskområden i länderna uppdateras kontinuerligt. Riskanalysverktyget har tagits fram av Alko och KPMG och beräknas vara klart att användas under 2014.³⁴

Efter att ha skapat en plattform för sitt hållbarhetsarbete bjöd Systembolaget 2009 in sina dryckesleverantörer till återkommande dialogträffar och utbildningar där dessa informerades om vilka förändringar som de förväntades genomföra i och med hållbarhetssatsningen.³⁵

Enligt Göran Klintberg, vikarierande CSR-ansvarig på Systembolaget, fokuserade man tidigt på praktiska åtgärder, som hur dryckesleverantörerna lättast kan integrera hållbarhet i verksamheten och hur uppföljningsarbetet bör struktureras. Flera möten genomfördes också med dryckesleverantörer och branschorganisationer där planerna på att införa ett system för uppföljning enligt Systembolaget mottogs väl. 2012 infördes krav i inköpsvillkoren på att dryckesleverantörerna måste följa Systembolagets uppförandekod.

Systembolagets CSR-ansvariga har huvudansvaret för arbetet. Utöver dessa finns en person med CSR-ansvar i varje avdelning. Tillsammans bildar dessa ett CSR-råd som träffas varannan månad och har som mål att få in hållbarhetsarbetet inom varje område i verksamhetsplanen.³⁶

32 Global Compact är ett FN-initiativ som uppmuntrar företag att införa policys relaterade till hållbarhet och socialt ansvarstagande.

33 Johansson, Nina, CSR-ansvarig, Systembolaget, telefonintervju, 2013-10-10.

34 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

35 Ibid.

36 Ibid.

3.3.1 Business Social Compliance Initiative

BSCI är en europeisk företagsdriven medlemsorganisation med över 1 000 medlemmar som delar uppförandekod, revisionssystem och revisionsverktyg.³⁷ Organisationens mål är att gradvis förbättra arbetsförhållandena på de arbetsplatser som ingår i medlemmarnas verksamheter.^{38 39}

2011 beslutade de nordiska alkoholmonopolen i Sverige, Norge, Finland, Island och Färöarna att använda BSCI:s uppförandekod. Uppförandekoden infördes i Systembolagets verksamhet den 1 januari 2012. Kodens ställer krav på socialt- och miljömässigt ansvarstagande i såväl den egna verksamheten som i leverantörskedjan. Därför förväntas även anställda längst ned i produktionsled informeras om vilka rättigheter de har och hur koden ska säkerställa en acceptabel social standard.⁴⁰

Systembolagets beslut om medlemskap i BSCI har kritiserats av organisationerna bakom kampanjen Rättvis Vinhandel. Där tycker man att uppförandekoden har saknat viktiga aspekter som till exempel krav på levnadslön. Rättvis Vinhandel lyfter även problematiken med att tredjepartsrevisioner kan ha svårt att skapa förtroende bland anställda.⁴¹

BSCI:s uppförandekod baseras på en rad internationella ramverk, konventioner och lagar. Utöver FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, FN:s barnkonvention och FN:s konvention om avskaffandet av all slags diskriminering mot kvinnor ingår FN:s Global Compact som innefattar principer kring mänskliga rättigheter, arbetsrätt, miljö och korruption riktade till företag. Den innehåller även ILO:s konventioner om mänskliga rättigheter i arbetslivet och OECD:s riktlinjer för internationella företag.⁴²

FN:s råd för mänskliga rättigheter antog 2011 FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. De vägledande principerna, som utgår från FN:s ramverk "Skydda, respektera och åtgärda" riktar sig till alla stater och alla företag och avser skyddet för de internationellt erkända mänskliga rättigheterna. Eftersom BSCI:s uppförandekod togs fram 2009 ingår inte principerna i de internationella avtal som koden baseras på men de förväntas vara inkluderat i BSCI:s reviderade upp-

37 BSCI, *About BSCI*, hämtad 2013-08-21 på www.bsci-intl.org/about-bsci.

38 BSCI, *Our companies' commitment*, hämtad 2013-10-12 på www.bsci-intl.org/our-work/our-companies-commitment/our-companies-commitment.

39 Swedwatch har i tidigare rapporter beskrivit den kritik som riktats mot BSCI (se: Swedwatch, *A lost revolution?*, 2012 och Swedwatch, *Fruktade kemikalier på Costa Ricas plantager*, 2013). Kritiken har främst kretsat kring att organisationen är företagsstyrd utan representation av fackförbund eller intresseorganisationer i ledningen. Organisationen har svarat upp mot denna kritik då både fackförbund och intresseorganisationer numera sitter med i BSCI:s rådgivningsgrupp (*Stakeholder council*). Dock är de fortfarande inte representerade i organisationens styrkommitté. BSCI har även kritiserats för att ha låg transparens eftersom resultaten av revisionerna inte publiceras offentligt vilket i sin tur förhindrar civilsamhället från att ha inflytande.

40 BSCI, *Code of Conduct*, 2009.

41 Rättvis vinhandel, *Vinets bittra eftersmak – lantarbetares villkor och Systembolaget ansvar*, 2012.

42 BSCI, 2009.

Internationella ramverk och konventioner som reglerar mänskliga rättigheter inom arbetslivet

ILO:s kärnkonventioner

- Konventioner nummer 100 och 111 om lika behandling och diskriminering
- Konventioner nummer 87 och 98 om rätten till fria fackföreningar och kollektiva förhandlingar
- Konventioner nummer 138 och 182 om minimiålder för arbete och förbud mot barnarbete
- Konventioner nummer 29 och 105 om tvångsarbete

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

- Artikel 22 om social trygghet och ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- Artikel 23 om rätt till arbete, lika behandling i arbetslivet och fackföreningsfrihet
- Artikel 27 om rätt till samhällets kulturella liv

FN:s barnkonvention

- Syftar till att ge barn oavsett bakgrund rättighet att behandlas med respekt och få komma till tals.

FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor

- Bygger på principen om jämställdhet mellan män och kvinnor vilken ska införas i nationella grundlagar eller andra författningar av regeringar som ratificerat konventionen.

OECD:s riktlinjer för multinationella företag

- Innehåller frivilliga principer och standarder för hur affärsverksamheter bedrivs ansvarsfullt och är förenliga med tillämpliga lagar och internationellt erkända standarder

FN:s ramverk och vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter

- Bygger på tre kärnprinciper som säger att: 1) stater har en skyldighet att skydda och förverkliga de mänskliga rättigheterna, 2) företag måste följa alla tillämpliga lagar och respektera de mänskliga rättigheterna, 3) i de fall då rättigheterna och skyldigheterna inte respekteras så ska enskilda kunna få sin sak prövad och åtgärdad på lämpligt sätt.

Källor: FN, ILO, OECD.

förändekod som presenteras under 2014. Det finns förväntningar från civilsamhället att en skrivning om levnadslön införs i den nya koden, vilket även Systembolaget uttalat stöd för.

Uppförandekoden finns inskriven i sin helhet i Systembolagets inköpsvillkor. I inköpsvillkoren står att Systembolagets avtalspartners ska införa en policy för socialt ansvarstagande, ett företagsledningssystem ska säkerställa att koden uppfylls samt upprätta och följa en anti-korrupsionspolicy. Där står också att företaget ska se till att koden implementeras på ett korrekt sätt av företaget och att ledningen regelbundet följer upp företagets ansvarstagande. Även om Systembolaget har informerat importörerna om uppförandekoden vid leverantörsträffar och liknande är det först och främst genom inköpsvillkoren, som är lika för alla dryckesleverantörer, som uppförandekoden kommuniceras.⁴³

I inköpsvillkoren finns även bestämmelser om vilka åtgärder som bör vidtas om avvikelser framkommer. Systembolaget har rätt att som sista utväg avsluta avtal om dryckesleverantörer eller producenter bryter mot uppförandekoden och inte åtgärdar de brister som har konstaterats. Det har dock aldrig krävts än så länge.⁴⁴

FAKTA

Revisioner; ett ifrågasatt verktyg

Under de senaste decennierna har revisioner blivit ett alltmer vanligt verktyg när företag strävar efter att komma tillrätta med ogynnsamma sociala och arbetsförhållanden inom leverantörskedjan. Revisioner kan vara en nödvändig första åtgärd när ett företag vill uppnå ett långsiktigt hållbarhetsarbete men trots att det idag utförs hundratals sociala revisioner årligen är det svårt att bevisa att de leder till bibehållna förbättringar. Många företag upplever att sociala revisioner endast leder till en fruktlös katt och rätta-lek som kräver stora resurser utan att ge riktiga resultat, något som Swedwatch uppmärksammat i ett flertal rapporter. Därför väljer allt fler företag som jobbat länge med sociala revisioner att antingen helt gå bort från revisionsmodellen, eller åtminstone kombinera den med andra metoder som bättre integrering med inköp, kapacitetshöjande åtgärder för producenterna, med mera.

Källor: Shift, From Audit to Innovation: Advancing Human Rights in Global Supply Chains, 2013, Swedwatch, Billig, snabb och lydig, 2004 och Swedwatch, Från noll koll till full kontroll, 2012.

3.3.2 Koden följs upp genom revisioner

Systembolagets främsta verktyg för att följa upp arbetet med uppförandekoden är tredjepartsrevisioner hos producenterna. Om revisorn upptäcker avvikelser mot kraven, underkänns producenten. Därefter upprättas en åtgärdsplan mellan revisorn och producenten där det framgår vilka åtgärder producenten måste utföra innan

43 Lindblad, Johan, bolagsjurist, Systembolaget, intervju, 2013-09-06.

44 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

omrevision sker inom en 12-månadersperiod. Det företag som utför Systembolagets tredjepartsrevisioner är amerikanska UL Responsible Sourcing.⁴⁵

Systembolaget var med vid hälften av de revisioner som utfördes i Sydafrika under våren 2013 för att bilda sig en uppfattning om hur dessa utförs. Företagets representanter anser att deras närvaro är ett sätt att försäkra sig om att risken för korruption är så liten som möjligt.

Systembolaget har med sitt medlemskap i BSCI åtagit sig att under 2013-2014 genomföra revisioner hos producenter som gemensamt står för två tredjedelar av företagets inköpsvärde från länder som definieras som riskländer, vilket de kommer klara av enligt Göran Klintberg.⁴⁶ Vilka länder som räknas som riskländer är baserade på den ursprungliga riskanalysen som gjordes 2009, men också på BSCI:s lista. I dagsläget omfattas revisionerna endast av producenternas tillverkningsanläggningar. Det innebär man inte granskar arbetsförhållandena på de vingårdar som odlar druvor till produktionen.

Sedan Systembolaget införde uppförandekoden 2012 har totalt femton revisioner gjorts. Tre revisioner skedde under 2012, en underkändes.⁴⁷ Under våren 2013 utfördes tolv revisioner, nio i Sydafrika och tre i Chile. Samtliga tolv producenter underkändes och arbetar fram till våren 2014 med de åtgärdsprogram som upprättades efter revisionerna. De brister som uppdagades rörde arbetstider, lön, hälsa och säkerhet på arbetsplatsen, säger Göran Klintberg.

– De revisioner som har gjorts har gett bra svar och indikerar att verktygen fungerar tillfredställande, berättar Göran Klintberg.⁴⁸

Systembolaget har begränsade möjligheter att premiera producenter med goda revisionsresultat. Detta beror på att Systembolaget enligt EU-rättsliga regler måste agera icke-diskriminerande mot sina leverantörer. Dessutom görs det slutliga urvalet genom blindtest för att säkerställa högsta kvalitet.

Under 2015 startar ett nytt åtagande med BSCI då Systembolaget utöver planerade revisioner ämnar återbesöka de producenter som reviderades under perioden 2012-2014. Då ska även vinproducentens egna och fristående druvodlare, det vill säga underleverantörerna, granskas.

Enligt Göran Klintberg är Systembolagets ambition att i framtiden öka både antalet föranmälda revisioner och de revisioner som görs när företaget fått kännedom om missförhållanden hos sina producenter. Antalet revisioner kan komma att bli en kost-

45 UL Responsible Sourcing, *Auditing*, hämtad 2013-09-16 på www.ul.com/global/eng/pages/solutions/services/auditing/.

46 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

47 Två revisioner var så kallade flygande revisioner där Systembolaget agerade efter att företaget uppmärksammats på missförhållanden. Inga missförhållanden kunde bekräftas på plats varpå producenterna godkändes. Den tredje revisionen var en provrevision. Producenten underkändes för att bl.a. ha överskridit maximalt tillåten övertidsarbete. Källa: Systembolaget, *Ansvarsredovisning 2012, 2013, del 2*, s.68.

48 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, e-post, 2013-10-03.

nadsfråga eftersom Systembolaget inledningsvis tagit på sig att betala kostnaderna för de sociala revisioner som genomförs. Producentrevisionerna innebär även en kostnad för importörerna eftersom det är de som måste betala eventuella omrevisioner om det upptäcks några avvikelser.⁴⁹

3.3.3 Revisioner dyrt för producenterna

I de länder där återförsäljare av alkohol verkar under fri konkurrens ser uppföljningsansvaret annorlunda ut. Företag som Tesco, Waitrose och Walmart kräver att producenten står för kostnaden vid omrevision. Det kan leda till att stora producenter tvingas lägga stora summor pengar på revisionskostnader, något som skulle kunna undvikas om företag från olika länder kunde samsas om samma revisionssystem. Producenter som Swedwatch intervjuat i både Chile och Sydafrika tar upp kostnadsfrågan för revisioner. Samtliga ser fördelar med att de utförs, men alltför många revisioner menar man kan stjälpa mer än hjälpa.

När Swedwatch ställer frågor om revisioner till svenska importörer av vin från Chile och Sydafrika säger två av tre att de oroas över så kallad "audit fatigue". Utmattningen som begreppet syftar till inträffar när producenten haft ett flertal revisioner under en kort tid och där ytterligare revision inte medför några nämnvärda förbättringar. Istället efterfrågar både producenter och importörer ett utökat samarbete mellan de system för uppföljning som branschorganisationer och företag använder sig av. Systembolaget, Alko och norska Vinmonopolet har samordnat revisioner av gemensamma producenter för att minska antalet revisioner och minimera kostnaden. I dagsläget genomför Systembolaget inga revisioner hos sina importörer för att kontrollera att de följer uppförandekodens krav.

3.3.4 Självutvärdering

Ett verktyg som ingår i uppföljningen är BSCI:s *Self Assessment for Industrial Production questionnaire* vilket är ett formulär som producenterna själva fyller i för att uppskatta hur pass väl deras verksamhet stämmer överens med de riktlinjer och krav som ställs i uppförandekoden. Eftersom bara ett fåtal producenter i det inledande stadiet revideras på plats genom tredjepartsrevisioner, är självutvärderingsformuläret ett sätt för Systembolaget att förankra kraven i uppförandekoden hos alla sina producenter, menar Göran Klintberg.⁵⁰

I formuläret ställs frågor kring hur producenten kommunicerar BSCI:s uppförandekod till sina anställda, huruvida koden finns översatt till det språk som arbetarna talar och hur ofta informationsmöten äger rum mellan arbetsgivaren och anställda där kodens krav och nationell lagstiftning beskrivs.⁵¹

Det finns dock en risk för att självutvärderingen blir ett trubbigt verktyg för företag om inte revisioner också görs.⁵² Om man som Systembolaget köper in viner från flera hundra producenter, och man inte utför revisioner hos alla, kan många komma att

49 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

50 Ibid.

51 BSCI, *Self assessment for industrial production*, internt dokument.

52 UNCTAD, *Corporate Social Responsibility in Global Value Chains*, 2012.

ses som godkända efter att endast fyllt i självutvärderingsformuläret. Det är svårt att veta huruvida självutvärderingar är effektivt när de inte revideras. Den generella uppfattningen både inom den akademiska världen och den ideella sektorn är att det både finns både risker och möjligheter förknippade med självutvärdering som verktyg.⁵³

Problematik liknande "audit fatigue" går även att se i användningen av självutvärderingsformulär. Producenter som har en stor kundbas kan tvingas fylla i självutvärderingsformulär från flera olika företag.⁵⁴ Det kan göra att producenten kan känna sig överöst med formulär, vilket flera av de producenter Swedwatch intervjuar vittnar om.

Göran Klintberg håller med om att självskattning kan tyckas vara för godtyckligt men menar att verktyget är ganska träffsäkert. För att även importörer ska kunna stämma av hur arbetet fortgår görs självutvärderingsprotokollet tillgängligt för den svenska importör som producenten samarbetar med. I och med medlemskapet i BSCI finns möjligheten att ladda upp självutvärderingsprotokollen på BSCI:s databas. De skulle då bli tillgängliga för alla BSCI:s medlemmar runt om i världen. I teorin skulle det kunna minska antalet självutvärderingar en producent måste göra, men det görs inte idag.

Systembolaget har för avsikt att på ett liknande sätt också följa upp hur svenska importörer uppskattar att deras arbete fortlöper. Under 2013 har ett självutvärderingsformulär tagits fram som ska mäta importörers hållbarhetsarbete samt ge en bild av deras implementeringsprocess.⁵⁵ Systembolaget kan även i framtiden ta hjälp av så kallade styr-kort som importörerna kontinuerligt uppdaterar. Det ger möjligheten att rangordna importörer efter hur väl de uppfyller krav inom hållbarhet, lanseringstillgänglighet, leveranstidsuppföljning och förpackningsreklamationer. I dagsläget används styr-korten endast i den löpande dialogen med importörerna och inte som ett utvärderingsverktyg.

3.3.5 Hållbarhetsarbete integrerat i inköp

I Systembolagets inköpsavdelning har varje inköpare ansvar för sitt specifika inköpsområde. Dessa har genomgått en utbildning om socialt ansvar i leverantörsled som är praktisk och inriktad på risker. Den löpande omvärldsanalys som görs utförs av respektive inköpare i och med en nära, ofta daglig, kontakt med importörer och producenter. Inköparna gör också årligen flera resor till sina inköpsområden för att dels besöka producenter vars produkter man redan säljer, dels träffa producenter som har produkter som skulle kunna passa för den svenska marknaden. Den person som ansvarar för CSR-frågor på inköpsavdelningen sköter kontakten med Systembolagets CSR-ansvariga. Denna person sitter också med i CSR-rådet.

Än så länge är inte de verktyg som skulle kunna styra Systembolagets inköp mot importörer och producenter som har ett större CSR-engagemang helt integrerade i Systembolagets inköp. BSCI:s databas, i vilken det finns detaljerad information om producenter vars viner säljs på Systembolaget, används inte i den dagliga verksamheten. Alkos riskanalysverktyg eller styr-kort för importörer är inte heller klara att

53 Lerpold, Lin, docent, Handelshögskolan Stockholms universitet, e-post, 2013-09-13 och Nordbrand, Sara, hållbarhetsanalytiker, Svenska Kyrkan, telefon, 2013-09-16.

54 UNCTAD, 2012.

55 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, e-post, 2013-10-02.

användas, men Göran Klintberg menar att Systembolaget insett potentialen med att introducera denna information också till inköparna.⁵⁶

3.3.6 Utbildning och kommunikation

I Chile och Sydafrika har Systembolaget en god kontakt med branschorganisationerna Wines of Chile och Wines of South Africa vars lokala initiativ inom hållbarhetsområdet är något som Systembolaget aktivt uppmuntrar. Genom kampanjen Rättvis Vinhandel har Systembolaget flera gånger träffat representanter från lokala fackföreningar och lantarbetare i Sydafrika. En förbättrad dialog med dessa är något som företaget tittar närmare på, berättar Göran Klintberg.⁵⁷ Systembolaget försöker även få en djupare kontakt med fackförbunden i Argentina, Chile och Sydafrika genom Kommunal och den globala fackliga federationen IUL.⁵⁸

Systembolaget var under 2012 och 2013 på plats i Chile och Sydafrika för att utbilda och upplysa producenter om sitt hållbarhetsarbete samt föra rundabordssamtal med fackliga och andra representanter. BSCI har också genomfört informationsträffar och utbildningar för producenter. Där har uppförandekoden och arbetet kring den presenterats för företagen och andra intressenter i branschen.

De anställda ska i sin tur enligt BSCI:s system informeras av sina arbetsgivare genom att uppförandekoden anslås på arbetsplatsen på det språk de anställda talar, och genom informationsmöten och utbildningar. Något som varken Systembolaget, importörer eller BSCI överser. Eftersom BSCI inte har koden översatt till Afrikaans, eller något annat lokalt sydafrikanskt språk, ligger ansvaret på producenterna att kraven i koden kommuniceras till de anställda.

3.4 Miljöarbete

Parallellt med arbetet kring socialt ansvarstagande och mänskliga rättigheter har Systembolaget också antagit en långsiktig miljöplan. Planen antogs 2011 och sträcker sig till 2020.⁵⁹

– Vårt hållbarhetsarbete de senaste två åren har handlat mycket om arbetsvillkor och sociala frågor men kommer nu också handla mer om miljö, säger Lena Rogeman, CSR-ansvarig inom miljöfrågor.⁶⁰

Systembolaget genomförde en miljöutredning för att konkretisera företagets påverkan på miljön 2011.

– Resultatet visade att Systembolaget har en stor klimatpåverkan och påverkan på den biologiska mångfalden, samt att man saknade en tydlig ledning i sitt miljöarbete.

56 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

57 Ibid.

58 IUL (Internationella Unionen för Livsmedels-, njutningsmedels- och lantarbetareförbund samt förbund inom hotell- och restaurangbranschen).

59 Systembolaget, *Ansvarsredovisning 2012*, del 1, s.5.

60 Rogeman, Lena, CSR-ansvarig miljö, Systembolaget, telefonintervju, 2013-07-02.

Störst påverkan har företaget genom de produkter som säljs i företagets butiker, det vill säga från odling, produktion, förpackningsmaterial och transport, säger Lena Rogeman.⁶¹

Att ställa generella miljökrav är ett problem eftersom förutsättningarna kan skilja sig mycket åt beroende på vilken geografisk plats de gäller, menar Lena Rogeman. Däremot kan Systembolaget lättare ställa krav ju närmare den egna organisationen problemen finns. Därför prioriterades fokusområdena efterfrågade ekologiska produkter, förpackning, transport, produktion och odling (i fallande ordning).

Miljökraven som ställs i BSCI:s kod gällande sättet druvorna odlas och vinet framställs på är relativt grundläggande. Från Systembolagets sida är man medvetna om att kemikalier är ett stort problem rent generellt men någon djupgående analys över kemikalieanvändning i riskländer har Systembolaget inte gjort. Däremot kontrollerar företaget viner genom stickprov och ser till att de eventuella restprodukter som finns i vinerna inte överskrider tillåtna gränsvärden i produktionslandet eller EU:s regler om gränsvärden för vissa kemikalier vid införsel av livsmedel.

Att ställa om produktion av konventionella produkter till ekologiska ställer krav på hela tillverkningsproceduren. Det gör att processen tar flera år. Göran Klintberg menar att mängden vinproducenter som ställer om till ekologisk produktion nästan helt styrs av konsumenternas efterfrågan.

Utöver miljöarbetet genom BSCI deltar Systembolaget också i två andra initiativ. Dels tittar man på hur man kan utöka miljöarbetet inom leverantörskedjan i samarbete med övriga nordiska monopol. Dels deltar Systembolaget i ett nytt projekt med Foreign Trade Association (FTA) med utvecklingen av Business Environmental Performance Initiative (BEPI), en motsvarighet till BSCI inom miljöområdet. Detta för att i större utsträckning kunna driva miljöfrågan i leverantörskedjan på ett liknande sätt som man arbetar med sociala frågor, berättar Lena Rogeman.⁶²

3.5 Ekologiska, rättvis- och miljömärkta produkter

Systembolaget har som mål att varje år öka utbudet av ekologiska och produkter. För ekologiska produkter har Systembolaget som mål att de ska bestå av tio procent av försäljningsvolymen 2020. Men trots detta och trots att miljöfrågan kring ekologiska livsmedelsprodukter diskuterats flitigt i media de senaste åren minskade Systembolagets försäljning av ekoviner något 2012. Idag står ekologiska viner för tre procent av försäljningsvolymen. Lena Rogeman tror att en anledning kan vara att arbetet inte stöttats tillräckligt med kommunikation vilket behövs för att kunden ska kunna göra medvetna val. För rättvisemärkta produkter har Systembolaget inte lika tydliga mål eftersom rättvisemärkning inte förekommer i länder som Frankrike, Italien eller Australien är det svårare att sätta upp försäljningsmål för dessa, menar Lena Rogeman.⁶³

61 Ibid.

62 Rogeman, Lena, CSR-ansvarig miljö, Systembolaget, telefonintervju, 2013-07-02.

63 Rättvisemärkning finns endast i utvecklingsländer eller i länder med stora skillnader i inkomstfördelning.

Systembolaget införde 2003 hyllkantsmärkning av ekologiska varor. Hyllkantsmärkningen av rättvis- och miljömärkta varor infördes så sent som 2012. Dessa varor märks i olika färgkoder vid den hylla varorna står på för att göra konsumenten uppmärksam om att varan ingår i de olika hållbarhetssortimenten. Däremot har inte Systembolaget möjlighet att märka ut vilken typ av certifiering produkten har på hyllan på grund av en kombination av kundnytta, ekonomisk rationalitet och juridik. Den informationen finns enbart på själva förpackningen.

Engagemanget för ekologiska, rättvis- och miljömärkta viner bland producenter och importörer är olika stort, berättar Lena Rogeman:

– Vissa har förstått vikten av certifieringen men i andra fall måste det finnas ett incitament eftersom de inte ser att det är direkt kopplat till ökad försäljning.

FAKTA

Ekologiska, rättvis- och miljömärkta viner

(av 9 472 viner i Systembolagets sortiment)

- Ekologiska viner: 574 (91 i fast sortiment, 3 i tillfälligt sortiment, 480 i beställningssortiment)
- Rättvisemärkta viner: 43 (26 i fast sortiment, 17 i beställningssortiment)
- Ekologiska och rättvisemärkta viner: 16 (9 i fast sortiment, 7 i beställningssortiment)
- Miljömärkta viner: 6 (3 i fast sortiment, 3 i beställningssortiment)

Källa: Systembolaget

3.5.1 Rättvisemärkning

Rättvisemärkning syftar till att synliggöra produkter som tillverkats under förutsättningar som förbättrar arbetarnas arbetsförhållanden genom att en rimlig lön betalas ut, att deras rätt till kollektiv organisering respekteras och genom förbud av barnarbete.⁶⁴

Fairtrade är en produktmärkning av varor som syftar till att förbättra arbets- och levnadsvillkor för odlare och anställda i utvecklingsländer.⁶⁵ Certifieringen görs av Fairtrade International (FLO) som utför oberoende inspektioner för att säkerställa kriterier relaterade till förbättrade ekonomiska villkor, investeringar i lokalsamhällen, motverkan av barnarbete och diskriminering samt att miljömässig och ekologisk produktion främjas.⁶⁶

Fair for life – Schweizbaserade Institute For Marketecology (IMO) utför inspektioner, certifierar och kontrollerar ekologiska, miljövänliga och socialt rättvisa produkter

64 Konsumentverket, *Etisk och rättvis handel*, hämtad 2013-10-10 på www.konsumentverket.se/vara-omraden/hallbar-konsumtion/etiska-varor1/verktyg-for-etisk-konsumtion/.

65 Fairtrade International, *Standards*, hämtad 2013-09-06 på www.fairtrade.net/standards.html.

66 Fairtrade International, *What is fairtrade*, hämtad 2013-10-31 på www.fairtrade.net/what-is-fairtrade.html.

med fokus på transparens mellan köpare och säljare. IMOs Fair for life-certifiering ställer, utöver grundläggande sociala och miljömässiga krav, även krav på rättvisa arbetsförhållanden genom hela produktionskedjan.⁶⁷

3.5.2 Ekologisk märkning

”EU-lövet” – EU:s ekologiska produkter är märkta med ”EU-lövet”. För att få använda EU-märkningen krävs att produkten är tillverkad av (minst 95 %) ekologiska råvaror samt att tillverkningsprocessen uppfyller EU:s krav. EU:s och medlemsstaternas ekologiska logotyper används för att komplettera märkningen och öka synligheten för ekologisk mat och dryck.⁶⁸

Krav – Krav är en icke-vinstdrivande ekonomisk förening vars miljömärkning finns på livsmedel från hela världen. I flera fall ställer Krav högre krav på produkter som certifieras än vad andra organisationer gör. Det kan till exempel gälla striktare krav på miljöskydd eller att även produktens förpackningsmaterial ska vara miljöanpassat.⁶⁹

Demeter – Demeter är ett internationellt nätverk av kontrollorganisationer för biodynamiskt odling och dess produkter. Demetercertifiering anammar ett resursbevarande kretsloppstänkande där växtodling och djurhållning balanserar varandra för att så långt det är möjligt skapa en självförsörjande gårdsorganism. Därför är biodynamiskt certifierade produkter samtidigt ekologiska.⁷⁰

Ecocert – Franskbaserade Ecocert är ett internationellt nätverk som sedan starten 1991 specialiserat på ekologiska jordbruksmetoder och produkter. Viner certifierade av Ecocert tillverkas från ekologiskt odlade druvor fria från bekämpningsmedel och finns i Systembolagets sortiment.⁷¹

3.5.3 Klimatmärkning

CarbonNeutral – The CarbonNeutral Company garanterar med sin certifiering koldioxidneutrala produkter, dvs. att koldioxidsanvändning vid produktion har kompensats för vid försäljning av produkten.⁷²

Carbon Neutral Product – Carbon Reduction Institutes NoCO₂-program garanterar även de att certifierade produkter är koldioxidneutrala.⁷³

67 Fair for Life, *About For Life and Fair for Life*, hämtad 2013-09-06 på www.fairforlife.org/pmws/indexDOM.php?client_id=fa_irforlife&page_id=about&lang_iso639=en.

68 Europeiska Kommissionen, *Du kan lite på EU:s ekomärkning*, hämtad 2013-09-06 på ec.europa.eu/news/agriculture/120704_sv.htm.

69 Krav, *Krav-märkningen*, hämtad 2013-09-06 på www.krav.se/krav-markningen.

70 Demeter, *Odlingsmetoden*, hämtad 2013-09-06 på www.demeter.nu/index.php?id=4.

71 Ecocert, *Our approach*, hämtad 2013-10-31 på www.ecocert.com/en/our-approach.

72 The Carbon Neutral Company, *CarbonNeutral certifications*, hämtad 2013-10-31 på www.carbonneutral.com/our-services/carbon-neutral/.

73 Carbon Reduction Institute, *Carbon Neutral certification*, hämtad 2013-10-31 på www.noco2.com.au/certify

3.6 De svenska importörerna

Systembolaget har runt 900 registrerade dryckesleverantörer av varierande storlek. Vissa har ett produktsortiment bestående av vin, öl, sprit och likörer medan andra specialiserar sig på någon av dryckeskategorierna. De svenska importörerna som Swedwatch granskar i denna rapport representerar välkända producenter med varumärken populära bland svenska konsumenter. Importörerna redovisas i storleksordning.

FÖRETAG	OENOFOROS	PRIME WINE SWEDEN	CONCHA Y TORO SWEDEN	MIGUEL TORRES SVERIGE
Startår	1994	2002	2009	1998
Produkt-sortiment	Vin, sprit, likör	Vin, sprit, likör	Vin	Vin
Antal producent-länder/producenter	11/27	14/40-50	3/5	9/15
Försäljning på Systembolaget 2012 (tusen liter)	20 500	17 700	4 200	780
Omsättning 2012 (miljoner kr) Exkl. alkoholskatt	935	399	163	62
Antal anställda	36	15	9	7
Medlemmar i BSCI	Nej	Ja	Nej	Nej

Källa: Swedwatchs intervjuer med respektive företag och www.allabolag.se.

3.6.1 Oenoforos

Oenoforos är Sveriges enskilt största importör av viner som säljs på Systembolaget och omsatte 935 miljoner kronor år 2012.⁷⁴ Enligt företagets hemsida finns över 174 artiklar i sortiment, det absoluta flertalet vin producerade av cirka 25 producenter från elva olika länder. Av dessa kommer mindre än tio procent från Sydafrika, Chile eller Argentina.⁷⁵ Dock ingår två av Systembolagets absoluta storsäljare i företagets portfölj. Sveriges mest sålda rödvin *Umbala* och dess motsvarighet bland vita viner, *Zumbali*, produceras båda i Sydafrika och konsumeras flitigt av Systembolagets konsumenter. Nästan tio miljoner liter dracks under 2012 vilket gjorde att Oenoforos bara genom sina två främsta viner stod för fem procent av all försäljning av vin.⁷⁶

Oenoforos har inte velat ställa upp på någon intervju med Swedwatch om sitt hållbarhetsarbete. Det finns inte heller någon information på företagets hemsida eller annan

⁷⁴ Alla bolag – Oenoforos AB, hämtad 2013-10-31, www.allabolag.se/5564939188/Oenoforos_AB.

⁷⁵ Oenoforos, *Sortiment*, hämtad 2013-11-12 på www.oenoforos.se/Sortiment.aspx.

⁷⁶ Se: Systembolaget, *Systembolagets försäljning per de 50 största leverantörerna 2012*, 2013 och Systembolaget, *Systembolagets försäljning per de 50 största märkena 2012*, 2013.

offentlig information i form av årsredovisning eller hållbarhetsrapport om hur Oenoforos arbetar med CSR-frågor.

Därmed har Swedwatches analys av i vilken utsträckning Oenoforos tar ansvar för att kommunicera uppförandekoden nedåt i leverantörsled gjorts utifrån de svar som kom från Oenoforos producent Koopmanskloof i Sydafrika.

3.6.2 Prime Wine Sweden

Tillsammans med dryckesimportörerna Mondowine, BGS Wine Import och Multibev ingår Prime Wine Sweden (PrimeWine) i koncernen PrimeWine Group. PrimeWine är Sveriges näst största vinimportör sett till total försäljning i både kronor och volym i Systembolagets butiker. Under en tioårsperiod har företaget vuxit snabbt. Företaget har etablerat en rad storsäljande varumärken, däribland populära lådviner. Nästan hälften av företagets omsättning kommer från försäljning av viner från Sydafrika, Chile och Argentina.⁷⁷

Koncernen PrimeWine Group tog beslutet att införa socialt företagsansvar och hållbarhet i samtliga bolags verksamheter 2010 och idag är CSR en integrerad del i koncernens verksamhetsutveckling, berättar Martin Horwitz, CSR-ansvarig på PrimeWine Group. Hållbarhetsarbetet är väl förankrat i samtliga bolags företagsledningar och samtliga avdelningar arbetar på ett eller annat sätt med företagets CSR-åtaganden.⁷⁸

Som en direkt konsekvens av att Systembolaget skrev in sin uppförandekod i inköpsvillkoren blev PrimeWine Group i maj 2012 medlem i BSCI. Det är bolagskoncernen och dess dotterbolag ensamma om att vara i bland Sveriges alkoholimportörer.

Ansvarig för uppföljningen av uppförandekoden är CSR-ansvarig, Martin Horwitz, tillsammans med produktcheferna. Deras främsta verktyg är sociala revisioner utförda av tredjepartsrevisorer. Företaget har valt att likt Systembolaget först fokusera på de producenter som står för störst del av de viner som säljs varje år. De åtta största producenter som PrimeWine samarbetar med står för cirka 89 procent av den totala försäljningsvolym företaget har från riskländerna. Till sommaren 2014 hoppas man ha genomfört revisioner hos sex av åtta producenter.

Martin Horwitz tycker att kommunikationen om vilka förändringar som införandet av uppförandekoden inneburit för Systembolaget, svenska importörer och vinproducenter har fungerat bra från Systembolagets sida. Han menar också att PrimeWines medlemskap i BSCI har hjälpt företaget att bättre förstå vad som kommer krävas för att uppnå de mål Systembolaget har med sitt hållbarhetsarbete. Uppförandekodens krav har kommunicerats till företagets producenter genom att förse dessa med BSCI:s informationspaket, fått denne att skriva under uppförandekoden, fylla i självutvärderingsformuläret och i vissa fall även boka revision. Att kraven från uppförandekoden ska kommuniceras också till arbetarna ingår i BSCI:s informationspaket, men det görs av producenten själv och är inget som PrimeWine är involverade i.

⁷⁷ Horwitz, Martin, CSR-ansvarig, PrimeWine, e-post, 2013-10-01.

⁷⁸ Horwitz, Martin, CSR-ansvarig, PrimeWine, intervju, 2013-08-29.

Överlag uppfattar Martin Horwitz det som att de allra flesta producenter varit positiva till Systembolagets införande av uppförandekoden. Även om vissa haft synpunkter så verkar de flesta förstå nyttan och värdet av den. Flera tycker det är bra att man valt en internationellt etablerad kod som förhoppningsvis kommer leda till mindre ”audit fatigue”.

Martin Horwitz berättar att mycket av företagets arbete med leverantörsansvar handlar om att bearbeta befintliga producenter, snarare än att etablera nya. I de pågående samarbetena genomför de ansvariga på inköpsavdelningen en kontinuerlig riskanalys kring miljömässiga och sociala förhållande. Det innebär bland annat att man analyserar BSCI:s självvärderingsformulär som producenterna fyller i. De ansvariga på inköpsavdelningen gör också flera besök per år på plats i riskländerna. Då besöks framför allt de producenter man samarbetar med men också nya potentiella samarbetspartners.

Kännedom om eventuella missförhållanden hos en producent som företaget samarbetar med får PrimeWine antingen genom direktkontakt med producenten, genom lokala fackföreningar eller genom rapporten från organisationer som till exempel Human Rights Watch eller Fairtrade International. Sommaren 2013 skickade fackföreningen CSAAWU ett varningsbrev till en av PrimeWines producenter, Robertson Winery, där fackföreningen menade att lantarbetare på företagets gårdar hade avskedats felaktigt. Rapporteringen av avvikelserna resulterade i att en revision genom organisationen WIETA genomfördes för att avgöra om det fanns belägg för klagomålen eller inte.⁷⁹ Resultaten från revisionen och den rättsliga process som följde beskrivs i del fyra som innehåller fältstudien i Sydafrika.

På frågan om PrimeWine alltid känner till var vinerna kommer ifrån svarar Martin Horwitz att de gör det så långt det är möjligt. Men han medger också att det är svårare att kontrollera det vin som tillverkas av druvor som köps in från utomstående odlare och som producenten inte har haft en långvarig relation med.

– Vi kommer aldrig kunna ha total kontroll på allt vin som produceras, säger Martin Horwitz.

Andelen ekologiska och etiska viner från Sydafrika, Chile och Argentina är idag nio respektive cirka fyra procent av den totala försäljningen. PrimeWine medger att det fortfarande är en liten del, men företagets ambition är att andelen ska öka.

3.6.3 Concha y Toro Sweden

Importbolaget Concha y Toro Sweden grundades 2009 för att hantera import och distribution av chilenska Concha y Toros viner i Sverige. Utöver Concha y Toros egenproducerade viner så importerar Concha y Toro Sweden även viner som tillverkas av producenter som moderbolaget äger. Däribland *Viña Maipo* i Chile, *Trivento* i Argentina och amerikanska *Bonterra* och *Fetzer*. Nästan alla varumärken, cirka 90 procent av allt vin som Concha y Toro Sweden säljer i Sverige, ägs av moderbolaget i

79 WIETA (Wine Industry Ethical Trade Association) är ett branschinitiativ som strävar efter att förbättra arbetsvillkoren för Sydafrikanska lantarbetare.

Chile. Chile och Argentina står för 93 procent av de viner som importeras, resterande sju procent importeras från USA. Bland företagets storsäljare ingår *Viña Maipo* och *Casillero del Diablo*.

Peter Lidvall, Sverigechef på Concha y Toro Sweden, berättar att företaget började arbeta med hållbarhetsfrågor på allvar i och med att moderbolaget köpte amerikanska Fetzer i januari 2012. Eftersom Fetzer som vinproducent var Krav-certifierad var Concha y Toro Sweden tvungna att genomgå Kravs certifiering för import och införsel av Krav-märkta produkter. Concha y Toro Sweden har en utsedd miljöchef, men även Peter Lidvall är inblandade i företagets hållbarhetsarbete.⁸⁰

Peter Lidvall tycker att företagets har en bra relation till Systembolaget och att dialogen gällande CSR-frågor har varit tillfredställande, även om frågorna inte diskuteras löpande. Den dagliga kontakten med moderbolaget Concha y Toro i Chile rör uteslutande försäljning. Peter Lidvall är övertygad om att producentrevisioner kommer leda till förbättringar. Därför tycker han att det är acceptabelt att importörerna får stå för kostnaderna som uppstår vid eventuella omrevisioner.

Även Peter Lidvall oroas över risken att vinproducenter kan drabbas av "audit fatigue". Eftersom Concha y Toro Chile samarbetar med flera andra stora återförsäljare som har egna system för uppföljning granskas företaget relativt frekvent. När Systembolaget genomförde sin revision, på tre av Concha y Toros anläggningar våren 2013, var det den femte revisionen på ett år. Därför efterfrågar Peter Lidvall ett mer samordnat arbete.⁸¹

Concha y Toro blev, via sin importör Concha y Toro Sweden, informerade om att en revision skulle göras på anläggningen över två månader i förväg. Trots det underkändes Concha y Toro Chile vid revisionen. Under revisionen hittades flera avvikelser, de mest allvarliga rörande overtidsarbete, som företaget måste åtgärda innan omrevisionen hösten 2013, berättar Peter Lidvall. Han menar dock att de allra flesta avvikelser är relativt lätta att åtgärda och att man har goda förhoppningar om att bli godkända vid omrevisionen.⁸²

Concha y Toro i Chile har en egen uppförandekod, är certifierade enligt branchorganisationen Wines of Chiles uppförandekod och säljer vin till andra globalt stora återförsäljare som har egna koder.⁸³ Detta till trots menar Peter Lidvall att Systembolaget får bra gehör från Concha y Toros sida gällande Systembolagets hållbarhetsarbete. Men även om företagets ledning varit närvarande vid möten som anordnats av Systembolaget är det mer tveksamt om informationen kommunicerats vidare till alla

80 Lidvall, Peter, Sverigechef, Concha y Toro Sweden AB, intervju, 2013-09-10.

81 Ibid.

82 Ibid.

83 Wines of Chile är ett branschinitiativ som representerar chilenska vinproducenter och främjar export av chilenskt vin. Wine of Chile beskrivs mer utförligt i del fyra i fallstudien om Chiles vinproduktion.

anställda inom organisationen. Att de anställda på vinfälten runt om i Chile känner till BSCI:s kod är inte säkert, säger Peter Lidvall.⁸⁴

Några ytterligare verktyg för uppföljning än revisioner använder sig inte Concha y Toro Sweden av. De självutvärderingsprotokoll som Systembolaget kräver att producenter ska fylla i har Concha y Toro Sweden inte tagit del av. Peter Lidvall berättar även att Concha y Toro Chile har en klagomålmekanism dit anställda kan vända sig anonymt för att yttra sina missnöjen, dock har moderbolaget i Chile inte berättat om hur den används eller om verktyget lett till några förändringar.⁸⁵

Ekologiska och rättvisemärkta viner är en ytterst liten del av Concha y Toro Swedens försäljning, fem respektive en procent. Företaget har som ambition att öka sin försäljning av ekologiska och rättvisemärkta viner och Peter Lidvall ser positivt på att Systembolaget ökar antalet offertförfrågningar som riktar sig till viner i dessa kategorier.

– I slutändan är det konsumenten som bestämmer även om Systembolaget kan bli bättre på att informera sina konsumenter om sitt ekologiska och etiska sortiment. Det måste ske en attitydförändring hos konsumenterna för idag är det för få konsumenter värnar om miljö- och etiska frågor, menar Peter Lidvall.⁸⁶

3.6.4 Miguel Torres Sverige

För att ta hand om import och distribution av företagets viner i Sverige har spanska Miguel Torres etablerat importbolaget Miguel Torres Sverige. Företaget importerar främst viner från moderbolagets egen produktion i Spanien och Chile men man samarbetar även med producenter i ytterligare sju länder, däribland Italien, Frankrike, Australien och Portugal. Av den totala försäljningen står chilenska viner för cirka 13 procent. Viner från Argentina och Sydafrika står sammanlagt för mindre än en procent.⁸⁷

Karin Bergenfur, varumärkeschef och nyutnämnd CSR-ansvarig, berättar att det blev tydligt att ingen höll i CSR-frågan när Miguel Torres Sverige nyligen omstrukturerades. Hon medger att företaget relativt nyligen började se över hur man ska inkludera hållbarhetsfrågor i sin verksamhet.

– Vi behöver tydliggöra våra intentioner och formalisera vårt CSR-åtagande och arbetet med uppföljning i vår verksamhet, säger Karin Bergenfur.⁸⁸

Ambitionen är att agera som en oberoende importör med granskning av både egna varumärken och de viner som de förmedlar, berättar hon.

84 Ibid.

85 Ibid.

86 Ibid.

87 Bergenfur, Karin, CSR-ansvarig, Miguel Torres Sverige, intervju, 2013-10-11.

88 Ibid.

Men även om Miguel Torres Sverige inte aktivt arbetat med CSR-frågor tidigare så har socialt ansvarstagande länge varit en central del i Miguel Torres internationella verksamhet, säger Karin Bergenfur. Mycket av Miguel Torres verksamhet världen över styrs från moderbolaget i Spanien. Där bland granskningen av den egna produktionen, inklusive vintillverkningen i Chile. Men eftersom det är Miguel Torres Sverige som levererar till Systembolaget behöver man nu börja ta ett större ansvar även för hur det ser ut hos producenterna i Argentina och Sydafrika, menar Karin Bergenfur. Ingen av Miguel Torres Sveriges producenter i Chile, Argentina och Sydafrika har under 2013 varit föremål för Systembolaget revisioner, men Karin Bergenfur berättar att en revision i Chile är planerad till 2014. Under tiden ska man utvärdera vilka verktyg man ska använda för att bäst följa upp att de krav som ställs i uppförandekoden efterlevs.

Att också importörerna kan komma att granskas ser Karin Bergenfur som en självklarhet. Men hon är osäker på om Systembolaget valt det mest effektiva sättet.

– Styr-korten skulle kunna bli ett intressant mätverktyg, skapa incitament för importörerna att driva hållbarhetsarbetet framåt, om det leder till fler listningar.⁸⁹ Det finns risker med att självutvärderingen blir godtycklig, och vem kontrollerar det? Vi skulle kunna tänka oss en oberoende granskning av importörernas hållbarhetsarbete istället, säger Karin Bergenfur.⁹⁰

Miguel Torres Sverige har man märkt av att Systembolaget försöker styra utbudet mot fler ekologiska och etiska viner. Idag består företagets sortiment av tre procent ekologiska viner och cirka fem procent etiska, siffror man hoppas ökar i framtiden framför allt genom att internt ställa om produktionen till ekologisk bland de listningar man redan har. Man letar även aktivt efter nya producenter med särskilt fokus på ekologiska och etiska viner.⁹¹

Karin Bergenfur tycker dock att det i dagsläget ser ut som att Systembolaget utökar sortimentet av ekologiska och etiska viner långt över konsumentens efterfrågan. Då måste man vara tydlig i varför konsumenterna ska köpa dessa istället för konventionella viner, menar Karin Bergenfur.

Ett urval av de svar som importörerna har gett på nyckelfrågor i Swedwatchs intervjuer redovisar i följande matris:

89 En listning innebär ett vunnet offertförfarande.

90 Ibid.

91 Ibid.

FÖRETAG	OENOFOROS AB	PRIME WINE SWEDEN AB	CONCHA Y TORO SWEDEN AB	MIGUEL TORRES SVERIGE AB
Hur stor del av den totala försäljning som kommer från riskländerna Sydafrika, Chile och Argentina?	Inget svar	Argentina: 3 % Chile: 21 % Sydafrika: 24 %	Argentina: 5 % Chile: 88 %	Argentina: <1 % Chile: 13 % Sydafrika: <1 %
Görs någon riskanalys kring miljö/sociala förhållanden?		Ja, genom omvärldsbevakning och BSCI:s SAQ	Ja, genom omvärldsbevakning och besök i länderna	Ja
Är hållbarhet en viktig faktor när ni söker nya samarbeten?		Ja, det är en nyckelfråga	Ja	Ja, det är en förutsättning för samarbete
Kräver ni att producenter redovisar fullständig information om deras underleverantörer?		Ja	Ja	Ja
Anser ni att ni idag har full/bra koll på att uppförandekoden följs av era producenter?		Hos de större producenterna ja, inte hos de mindre	I Chile ja, men inte i Argentina	I Chile ja, men inte övergripande

4. Arbetsvillkoren på vingårdarna i Sydafrika, Chile och Argentina

Swedwatch har i sin fallstudie valt att granska arbetsvillkor och levnadsförhållande för lantarbetare i Sydafrika, Chile och Argentina. Swedwatch har valt att utföra fältstudier i Sydafrika och Chile eftersom dessa två länder exporterar störst mängd vin av de tre. Fältstudierna är begränsade till områdena kring städerna Stellenbosch och Robertson i Västra Kapprovinsen, Sydafrika, och samhällena Pirque och Curicó i Valle Central, Chile.

4.1 Vin är Sydafrikas största jordbruksexportvara

Sydafrikas vinindustri kontrollerades från 1918 fram till avskaffandet av apartheid 1994 av vinkooperativet *Koöperatieve Wijnbouwers Vereniging van Zuid-Afrika Bpkt* (KWV). KWV satsade uteslutande på produktion till den inhemska marknaden

och hade ensamrätt på både import och export. Under andra halvan av 1990-talet avreglerades marknaden, nya aktörer tillkom och fokus skiftade från kvantitet till kvalitet så att vinerna också skulle vara konkurrenskraftiga på den globala marknaden.⁹² Vinexporten har sedan dess mångdubblats och är idag den största exportvaran inom hela jordbrukssektorn.⁹³

FAKTA

Sydafrikas vinindustri

- Produktion: 871 miljoner liter (2012)
- Åttonde största vinproducenten i världen (2012)
- Export: 409 miljoner liter (2012)
- Åttonde största vinexportören i världen (2011)
- Exportvärde: 4.7 miljarder kronor* (2011).

*Beräknat på växelkurs 2011-12-31

Källor: DAFF, Annual report 2011/2012, 2012, WOSA, South Africa Wine Industry Statistics, hämtad 2013-11-13 på www.wosa.co.za, SAWIS, Macro-economic Impact of the Wine Industry on the South African Economy, 2009 och FAOSTAT, hämtad 2013-11-13 på faostat3.fao.org.

PRETORIA

Av Sydafrikas 655 vinproducenter består nästan 90 procent av mindre, privata producenter som ofta är familjeägda företag. Vintillverkningen stannar ofta inom familjen, generation efter generation, vilket har gjort att majoriteten av Sydafrikas vinproducenter fortfarande är vita. Det finns tre typer av producenter i Sydafrika; små privatägda, vinkooperativ samt bulkgrossister, varav de privatägda små vinproducenterna står för minst volym.⁹⁴ Vinkooperativen är få till antalet men använder mellan 70-80 procent av alla vindruvor som odlas för vinproduktion.⁹⁵ För närvarande finns runt 50 kooperativ, ofta bestående av flera familjeägda gårdar som genom samarbete producerar vin under gemensamt namn. Det finns även drygt 20 vingrossister som köper och säljer vidare vin i bulk till producenter som själva tappar vin. Antalet vingrossister har nästan fyrdubblats sedan 1991.⁹⁶ Bulkvinet är ofta av lägre kvalitet, då druvorna köps upp från fler olika håll, och säljs till producenter med tappningsanläggningar antingen i Sydafrika eller närmare försäljningsmarknaden.⁹⁷ Många av de små

⁹² Ewert, Joachim, "A force for good? Markets, cellars and labour in the South African wine industry after apartheid", 2012.

⁹³ Greenberg, 2012.

⁹⁴ Se: WOSA, *South Africa wine industry statistics*, hämtad 2013-10-01 på www.wosa.co.za/sa/stats_sa_industry.php och Ewert, 2012.

⁹⁵ Greenberg, 2012.

⁹⁶ WOSA, *South Africa wine industry statistics*.

⁹⁷ Ewert, 2012.

enskilda vinproducenterna förser kooperativen och vingrossisterna med druvor.⁹⁸ Vin från alla tre typer av producenter finns representerat på den svenska marknaden.

Totalt finns det omkring 3 400 gårdar som odlar vindruvor avsedda främst för vintillverkning. Många av dessa har sedan början på 2000-talet upplevt en minskad lönsamhet eftersom kostnader ökar snabbare än priset på vindruvor.⁹⁹

I denna studie granskas Robertson Winery som representerar ett av företagskooperativen inom den sydafrikanska vinindustrin och Koopmanskloof, en av Sydafrikas många familjeägda vinproducenter.

4.1.1 Historiska skäl till orättvisor

Redan 1913 begränsade det brittiska kolonialstyret i Sydafrika den svarta befolkningens rätt att äga mark i och med införandet av *the Land Act*. När apartheidsystemet introducerades 1948 infördes fler lagar som förstärkte den vita minoritetens ekonomiska och politiska övertag över resten av befolkningen. Effekterna av apartheidpolitiken resulterade bland annat i att en rik vit minoritet av befolkningen ägde majoriteten av all odlingsbar mark som brukades av uteslutande svarta lantarbetare när apartheidpolitiken avskaffades 1994.¹⁰⁰

Efter 1994 fick svarta sydafrikaner för första gången lagliga rättigheter att äga mark och själva anställa andra. Men trots markreformer, som var tänkta att omfördela markrättigheter från den rika vita minoriteten till den svarta majoriteten, är fördelningen mellan vita gårdsägare i relation till svarta lantarbetare snart 20 år senare, densamma.¹⁰¹ De arbetsrättslagar som infördes var en stor förbättring jämfört med apartheidsystemets repressiva lagar, men svagheter i lagstiftningen har minskat dess genomslag.¹⁰² Svarta lantarbetare är fortfarande en utsatt arbetsgrupp som än idag utsätts för omfattande kränkningar av sina mänskliga rättigheter. Flera organisationer har sedan början på 2000-talet rapporterat om övergrepp inom den sydafrikanska jordbrukssektorn.¹⁰³ Inkomstfördelningen i hela landet är så ojämnt fördelad att Sydafrika under de senaste decennierna legat i topp som det mest ojämlika landet i världen.¹⁰⁴

4.2 Lantarbetarnas villkor i Sydafrika

Den sydafrikanska jordbrukssektorn sysselsätter 603 000 lantarbetare och är därmed den mest arbetskraftintensiva exportsektorn i landet.¹⁰⁵ Exakta siffror på hur många

98 Greenberg, 2012.

99 WOSA, *South Africa wine industry statistics*.

100 Apartheid Museum, *Understanding Apartheid – Learner's Book*, 2008.

101 The Economist, "Seeds of change", 2013-06-20.

102 Greenberg, 2003, s.5.

103 Se: Human Rights Watch, 2011, Greenberg, 2003 och Oxfam, *Trading away our rights – women working in global supply chains*, 2004.

104 UNDP, *Human Development Report 2013 – The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*, 2013.

105 Human Rights Watch, 2011, s.25.

som arbetar i den sydafrikanska vinindustrin finns inte tillgängliga. Organisationen South African Wine Industry Information & Systems (SAWIS) bedömde 2009 att siffran uppgick till 275 000 anställda.¹⁰⁶ I beräkningen ingår dock också sektorer som handel, catering, husering och transport.

I Västra Kapprovinsen, där de flesta av landets vingårdar finns, arbetar den i särklass största andelen lantarbetare, cirka 121 000 stycken. Mindre än hälften av dessa är heltidsanställda, varav de flesta är män, medan de flesta säsongsanställda är kvinnor.¹⁰⁷

Säsongsarbetarna skaffar sig oftast sina arbeten genom att antingen ta kontakt direkt med gårdsägaren, via bemanningsföretag eller genom att samlas vid en plats avsedd för temporär arbetskraft dit arbetsgivare kommer och plockar upp arbetarna. Säsongsanställda korttidskontrakt innebär stor osäkerhet gällande inkomst, färre antal förmåner och större risk för diskriminerande behandling.

Sydafrikas jordbrukssektor, som länge varit beroende av billig arbetskraft, har inlett en process mot mer mekaniserad produktion likt den i Europa och Nordamerika.¹⁰⁸ Erik Green, docent vid Lunds Universitet, anser att tillgång till billig arbetskraft sannolikt har hämmat den teknologiska utvecklingen i den sydafrikanska vinindustrin.¹⁰⁹ Under en övergångsperiod mot mer mekaniserad produktion förväntas en stor del anställda förlora sina arbeten, samtidigt som lönenivån för ett mindre antal yrkesutbildade lantarbetare kommer att stiga.¹¹⁰

4.2.1 Löner

Att en stor del av arbetskraften riskerar att bli arbetslös har varit huvudargumentet för att inte höja arbetarnas löner. Lönefrågan i Sydafrikas jordbrukssektor har länge varit ett infekterat ämne. Lantarbetares livssituation har gradvis försämrats eftersom minimilönen hållits oförändrad medan priset på mat och boendekostnader stigit.¹¹¹ I början på 2012 höjdes minimilönen kraftigt från 70 till 105 rand (från cirka 45 kronor till 68 kronor) per dag, men enligt myndigheter, fackförbund och ideella organisationer räcker inte heller den nya minimilönen till de mest nödvändiga utgifterna som boende, mat och transport.¹¹² Den lagstadgade minimilönen på 105 rand per dag motsvarar en månadslön på mindre än 1 500 kronor.

Under 2012 utredde det sydafrikanska arbetsmarknadsdepartementet lönefrågan och fastslog att en ökning av minimilönen till krävda 150 rand per dag skulle innebära allt för stora kostnader för sydafrikanska vinproducenter och göra produktionen olönsam.

¹⁰⁶ SAWIS, 2009, s.8.

¹⁰⁷ Human Rights Watch, 2011, s.26.

¹⁰⁸ Se: BFAP, *Farm sectoral determination: An analysis of agricultural wages in South Africa*, 2012 och NALEDI, *Identifying obstacles to union organizing in farms: Towards a decent work strategy in the farming sector*, 2011.

¹⁰⁹ Green, Erik, docent, Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, e-post, 2013-09-12.

¹¹⁰ BFAP, 2012.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Se: BFAP, 2012, Sikhula Sonke, *Sikhula Sonke news letter*, 2012-12-07, hämtad 2013-09-13 på www.ssonke.org.za/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=1&Itemid=50, och Ghosh, Palash, "South African Farm Workers Win Huge Pay Increase; Farmers Warn Of Doomsday", *International Business Times*, 2013-02-05.

T v: Många sydafrikanska lantarbetare bor under enkla boendeförhållanden. FOTO: EMIL BOSS

T h: Köket i ett lantarbetarhem. FOTO: AGNES NYGREN

Istället föreslogs en höjning till 105 rand per dag, en höjning som kan komma att innebära att många vinproducenter tvingas lägga ner sin verksamhet. Arbetsmarknadsdepartementets utredning fastslår dock att även en minimilön på 150 rand per dag är otillräcklig för att täcka det mest nödvändiga levnadskostnaderna för de anställda. Denna lön beräknas endast täcka drygt 60 procent av en familjs näringsbehov.¹¹³

4.2.2 Arbetstider

Sydafrikansk lagstiftning föreskriver högst 45 timmars arbetsvecka. Utöver ordinarie arbetstid är det tillåtet med tio timmars övertid per vecka.¹¹⁴ Det finns dock vissa möjligheter till undantag i lagen eftersom jordbrukssektorn är starkt säsongsbetonad. Om arbetsgivare och fack har slutit kollektivavtal kan övertidsarbete utökas till 15 timmar per vecka, under högst en tvåmånaders-period.¹¹⁵ Trots att lagstiftningen reglerar maximalt tillåten arbetstid rapporteras det om att lantarbetare tvingas till övertidsarbete som i vissa fall är obetald.¹¹⁶

4.2.3 Farm dwellers och säsongsanställda de mest utsatta

Farm dwellers är, till skillnad från *farm workers*, inte anställda av gårdsägaren men bosatta på gårdsägarens mark. *Farm dwellers* består framför allt av familjemedlemmar till anställda lantarbetare och är en grupp människor som under decennier har kränkts, då markägare kunnat vräka lantarbetarna från sina bostäder trots att dessa haft en viss besittningsrätt. Trots vissa ansträngningar att skydda *farm dwellers* rättigheter, sker fortfarande omfattande övergrepp mot denna grupp av lantarbetare.¹¹⁷

Dåligt byggda bostäder som saknar toalett och andra sanitära anläggningar är vardag för många sydafrikanska lantarbetare. Enligt den sydafrikanska konstitutionen liksom FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna har den sydafrikan-

¹¹³ BFAP, 2012.

¹¹⁴ Basic Conditions of Employment Act, kapitel 2, paragraf 9, 1997.

¹¹⁵ Department of labour, *Basic guide to working hours*, hämtad 2013-10-17 på www.labour.gov.za/DOL/legislation/acts/basic-guides/basic-guide-to-working-hours.

¹¹⁶ Se: Oxfam, 2004 och Human Rights Watch, 2011.

¹¹⁷ Cousins & Hall, *Rights without illusions: The Potential and Limits of Rights-Based Approaches to Securing Land Tenure in rural South Africa*, 2011.

ska staten ansvar att se till att alla sydafrikaner har ett lämpligt boende.¹¹⁸ Trots detta är många lantarbetares boendesituation svår eftersom man i brist på andra alternativ tvingas acceptera det som erbjuds. Värst är situationen för säsongsanställda.¹¹⁹

Dåliga boendeförhållanden är ofta förknippade med andra samhällsproblem. Under stora delar av 1900-talet var det vanligt att en del av lantarbetares lön betalades ut i alkohol, vilket ledde till stora problem med alkoholism och våld i hemmet. *Dop-systemet*, som det kallades, är sedan flera decennier tillbaka förbjudet, men alkoholism och våld i hemmet är fortfarande två av Sydafrikas många samhällsproblem.

4.2.4 Exponering av bekämpningsmedel

Många lantarbetare runt om i Sydafrika exponeras dagligen för bekämpningsmedel som används i jordbruket. I flera fall har det rapporterats att lantarbetare vistats på samma fält där traktorer besprutar grödorna med bekämpningsmedel. Brist på skyddskläder vid hantering av kemikalierna har även varit vanligt förekommande.¹²⁰

Exponering av bekämpningsmedel kan ge allvarliga hälsoeffekter, alltifrån illamående och svindel till astma, hudsjukdomar och olika former av cancer. Exponeringen kan även påverka människors fortplantningsorgan och därmed framtida generationer.¹²¹ Sydafrika har mer än tre gånger så många godkända bekämpningsmedel som Sverige.¹²² Ett ämne som är förbjudet inom EU men som fortfarande används i Sydafrika är *parakvat*, ett bekämpningsmedel som dödar ogräs.¹²³ Parakvat har varit förbjudet i EU-länder sedan 2007 och trots att dess negativa effekter är väl kartlagda används det fortfarande i vindruvsodling i Sydafrika.

4.2.5 Fackföreningar

Vingårdsarbetarna har enligt den Sydafrikanska konstitutionen och internationell lagstiftning laglig rätt till facklig organisering. Landet har ratificerat ILO:s konventioner nummer 87 om föreningsfrihet och organisationsrätten och nummer 98 om organisationsrätten och den kollektiva förhandlingsrätten.

Men en ytterst liten del av lantarbetarna i Västra Kapprovinsen är medlemmar i fackföreningar. Human Rights Watch uppskattar antalet till mellan tre och elva procent.¹²⁴ Mikael Leyi, programansvarig Sydafrika på Olof Palme International Center och bosatt i Johannesburg, berättar att det finns flera anledningar till varför så få är fackligt anslutna. En av de mest grundläggande orsakerna är att många lantarbetare bor och arbetar på samma gård under större delen av sina liv och att ett medlemskap

118 Constitution of the Republic of South Africa, kapitel 6, artikel 27(1)(b) och FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 22.

119 Human Rights Watch, 2011.

120 Se: NALEDI, 2011 och Human Rights Watch, 2011.

121 Human Rights Watch, 2011.

122 I Sydafrika är 503 jordbrukskemikalier godkända jämfört med 161 i Sverige. Källa: EU Pesticides Database och PAN Pesticides Database.

123 Swedwatch har tidigare rapporterat om användningen av Parakvat i Costa Rica (*Fruktade kemikalier på Costa Ricas plantager*) och Brasilien (*Mer kött och soja – mindre skog*).

124 Human Rights Watch, 2011.

Fackförbund inom jordbrukssektorn i Sydafrika

- COSATU (The Congress of South African Trade Unions) Sydafrikas största fackfederation och representerar arbetare i de flesta arbetskraftintensiva sektorerna. 21 mindre sektorspecifika fackföreningar är anslutna till COSATU, däribland FAWU (Food and Allied Workers Union) som riktar sig till lantarbetare. Sammanlagt har COSATU och de anslutna facken 1.8 miljoner medlemmar i landet.

COSATU ingår i en politisk allians med partierna ANC (African National Congress) och SACP (South African Communist Party). Förbundets politiska ställning har debatterats vid ett flertal tillfällen. Trots dess samarbete med ANC har COSATU flera gånger kritiserat regeringens reformer. Förbundet själva menar att dess politiska inflytande är fördelaktigt för fackets medlemmar.
- Sikhula Sonke är en fackförening som riktar sig till kvinnor i jordbrukssektorn och grundades 2004. Sikhula Sonke är verksam i Västra och Norra Kapprovinsen och är en av de fackföreningar som Systembolaget har varit i kontakt med.
- CSAAWU (The Commercial, Stevedoring, Agricultural and Allied Workers Union) grundades 2005 för att ge sydafrikanska lantarbetare en röst. Fackföreningen är främst verksam i kommunerna Breede River Valley och Langeberg där majoriteten av strejkerna 2012 och 2013 tog plats.
- BAWUSA (Bawasi Agricultural Workers Union of South Africa) är en relativt nybildad fackförening vars främsta ansikte utåt är generalsekreteraren Nosey Peitser, som även sitter i WIETA:s styrelse.

Källor: COSATU, hämtad 2013-11-19 på www.cosatu.org.za, CSAAWU, hämtad 2013-11-19 på www.csaawu.worldpress.com, Sikhula Sonke, hämtad 2013-11-19 på www.ssonke.org.za.

i något av facken därför blir ett för tydligt ställningstagande mot en arbetsgivare.¹²⁵ Det beroendeförhållande som utvecklas när lantarbetares familjer, generation efter generation, bor och arbetar på samma vingård beskrivs som paternalistisk, där gårdsägaren ser det som naturligt att styra över sina anställda.¹²⁶

Fackföreningar inom jordbrukssektorn har historiskt sett haft svårt att organisera de anställda. Många fackföreningar skapas men försvinner lika snabbt och vissa är bara aktiva i delar av landet.¹²⁷ Lantarbetarna å andra sidan är utspridda över stora områden på landsbygden vilket gör det svårare för fackföreningar att komma i kontakt med arbetarna.¹²⁸

Ytterligare skäl till svårigheten att organisera lantarbetarna är att många har svårt att avsätta pengar till medlemsavgifter och att det finns en utbredd diskriminering mot fackligt engagerade.¹²⁹ Lagstiftningen ger inte heller alltid tillräckligt stöd för

¹²⁵ Leyi, Mikael, programansvarig Sydafrika, Olof Palme Internationella Center, e-post, 2013-10-09.

¹²⁶ Ewert, 2012.

¹²⁷ Leyi, Mikael, programansvarig Sydafrika, Olof Palme Internationella Center, telefonsamtal, 2013-09-02.

¹²⁸ Human Rights Watch, 2011.

¹²⁹ Ibid.

fackligt arbete. Gårdsägarna har enligt lag rätt att neka representanter tillträde på privat mark så länge facket inte är "tillräckligt representativ" på gården.¹³⁰ Den sydafrikanska arbetsrättslagstiftningen Labour Relations Act (1995) specificerar dock inte hur stor del av de anställda som behöver vara medlemmar för att fackföreningen ska vara tillräckligt representativt. Eftersom många lantarbetare både arbetar och bor på gårdsägarens mark begränsas därför ofta fackliga möten till neutrala platser som exempelvis närmaste lokalsamhälle.

Dessutom har gårdsägare under lång tid spelat ut sydafrikanska lantarbetare mot tillrest arbetskraft från andra delar av Sydafrika och kringliggande länder, då man låtit arbetarna tävla om allt lägre löner och sämre arbetsvillkor, berättar Mikael Leyi.¹³¹

Men trots fackföreningarnas svårigheter att organisera arbetarna förekommer kollektivavtal och kollektiva förhandlingar. På Robertson Winery som Swedwatch besöker har ett kollektivavtal slutits mellan företaget och SACWU (South African Chemical Workers Union). På Koopmanskloof finns ett kollektivavtal mellan arbetsgivare och NCFAWU (National Certificated Fishing and Allied Workers Union).

Hos många producenter där en lokal fackförening inte finns har arbetsgivaren eller de anställda istället organiserat arbetarkommittéer som för anställdas talan.¹³² Åsikterna går isär om huruvida dessa kommittéer förbättrar de anställdas arbetssituation. Enligt Human Rights Watch upprättar vissa gårdsägare arbetarkommittéerna för att slippa facklig inblandning eftersom dessa ökar anställdas kollektiva förhandlingskraft. Dock kan arbetarkommittéer som startats lokalt av anställda från flera olika arbetsgivare potentiellt öka deras möjlighet till kollektiva förhandlingar med arbetsgivarna i samhället. Eftersom säsongsarbetare generellt sett har sämre möjlighet att gå med i fackföreningar fungerar informella arbetarkommittéer som inte är knutna till specifika producenter som ett sätt att kollektivt föra säsongsarbetares talan.¹³³

4.3 Jordbruksarbetarstrejkerna i Sydafrika 2012 och 2013

I slutet av oktober 2012 avstannade arbetet på flera gårdar i orten *De Doorns* då lantarbetare beslutade att gå ut i strejk i protest mot för låga löner.¹³⁴ Protesten spreds snabbt till flera samhällen i *Hex River Valley* där så småningom sammanlagt cirka 9000 lantarbetare deltog i strejken. Att Sydafrikas lantarbetare går ut i strejk är relativt ovanligt då arbetskraften i jordbrukssektorn är svårorganiserad. Fackföreningarna höll inledningsvis en låg profil för att undvika samma hätska stämning som vid strejkerna inom gruvnäringen bara några månader tidigare då 34 gruvarbetare sköts till döds av polis i den så kallade Marikana-massakern den 16 augusti 2012.¹³⁵

130 Labour Relations Act, 1995. "Sufficiently representative" behöver inte betyda att en majoritet av de anställda är medlemmar i facket.

131 Leyi, Mikael, programansvarig Sydafrika, Olof Palme Internationella Center, e-post, 2013-10-09.

132 Wesso, Ronald, "Workers organising during the farm worker strike", *Surplus People Project*, 2013-03-11.

133 Ibid.

134 Andrews, Mercia, *Sleeping giant is stirring: Farmworkers in South Africa*, 2012.

135 Wesso, 2013-03-11.

Flera tusen lantarbetare samlades i närheten av De Doorns under lantarbetarstrejken 2012/2013.
FOTO: STEVE KRETZMANN

Flera fackföreningar anslöt sig till lantarbetarstrejken under hösten 2012. Däribland den nationella fackfederationen COSATU, och lantarbetarfacken FAWU, BAWUSA och CSAAWU.¹³⁶ COSATU antog en medlande roll och föreslog bland annat att arbetarna skulle återgå till sina arbeten när den sydafrikanska regeringen lovade att utvärdera möjligheterna till en ökning av minimilönen.¹³⁷ Istället intensifierades strejken, vilket ledde till att demonstranter och polis drabbade samman vid ett flertal tillfällen. Oroligheterna resulterade i tre dödsskjutningar och hundratals skadade innan strejken slutligen blåstes av den 22 januari 2013. Då hade strejken pågått i över tre månader med en månads avbrott i december 2012. Lantarbetarnas krav på högre lön möttes till viss del då staten till slut beslutade att höja minimilönen till 105 rand (ca 65 kr) per dag, vilket var 45 rand mindre än de 150 rand lantarbetarna krävde. Ett resultat som mottogs med blandade känslor bland lantarbetarna eftersom strejken utöver dödsskjutningar resulterade i att flera hundra lantarbetare runt om i Hex River Valley avskedades och att över 180 demonstranter arresteras.¹³⁸

136 Ibid.

137 Ehrenreich, Tony, "Farm worker strike suspended for 2 weeks – COSATU WCape", 2012-11-14.

138 Se: Fogel, Ben, "Tensions Remain Following Dismissals of Workers in De Doorns", 2013-01-30, och Duval Smith, Alex, "South African farmworkers sacked 'in truckloads' after strike, says union", 2013-01-24.

4.4 WIETA

Branschinitiativet WIETA (Wine Industry Ethical Trade Association) föddes ur ett pilotprojekt initierat av brittiska Ethical Trade Initiative (ETI) under sent 1990-tal.¹³⁹ WIETA, som grundades formellt 2002, har som ändamål att förespråka etisk handel inom jordbrukssektorn. Organisationen för samman intressentgrupper inom Sydafrikas vinindustri och samarbetar med lantarbetarorganisationer och fackföreningar inom jordbrukssektorn. Fackföreningarna BAWUSA och FAWU är representerade i WIETA:s styrelse, där också VD:n för Wines of South Africa (WOSA¹⁴⁰) och programkoordinatören för intresseorganisationen *Women on Farms Project* sitter.¹⁴¹

Genom medlemskap förbinder sig vinproducenter och druvodlare att följa den uppförandekod WIETA tagit fram. WIETA:s uppförandekod ställer krav på att medlemmarna respekterar nationell lagstiftning samt internationella konventioner gällande organisationsfrihet, diskriminering, hälsa och säkerhet, levnadslön och arbetstider.¹⁴²

Intresset för WIETA-ackreditering bland sydafrikanska vinproducenter och druvodlare har ökat kraftigt under 2012 och 2013. I september 2013 hade en femtedel av landets cirka 4 000 producenter och druvodlare anmält sitt intresse till WIETA. Av 680 medlemmar har 175 genomgått hela revisionsprocessen och är fullt ackrediterade, 200 ser över sin verksamhet efter revision och 305 medlemmar inväntar revision.¹⁴³ Ett stort antal revisioner har genomförts under 2012 och 2013 för att möta efterfrågan om ackreditering. Under 2012 genomfördes 88 revisioner, som följdes av 103 revisioner de första nio månaderna av 2013. Revisionerna utförs av WIETA:s utsedda revisorer som alla är certifierade enligt en internationell standard¹⁴⁴, skriver Linda Lipparoni, VD för WIETA.¹⁴⁵

Organisationen utvecklar för närvarande ett ackrediteringssystem som ska resultera i en etisk märkning av sydafrikanska viner som garanterar bra arbetsförhållanden. För att få bära WIETA:s sigill måste minst 60 procent av producentens druvodlare vara WIETA-ackrediterade.¹⁴⁶

Systembolaget följer WIETA:s arbete noggrant och kommer under 2014 skicka ut offertförfrågningar med krav på WIETA-certifiering.¹⁴⁷

139 WIETA, *About WIETA*, hämtad 2013-09-16 på www.wieta.org.za/wieta_more.php.

140 Branschorganisationen Wines of South Africa (WOSA) bildades 1999 och representerar över 500 sydafrikanska vinproducenter vars produkter exporteras runt om i världen.

141 WIETA, *WIETA board members*, hämtad 2013-10-01 PÅ www.wieta.org.za/wieta_board.php.

142 WIETA, *The WIETA Code of Conduct*, 2013.

143 Lipparoni, Linda, VD, WIETA, e-post, 2013-09-18.

144 GSCP (Global Social Compliance Programme), hämtad 2013-09-19 på www.gscpnet.com/.

145 Lipparoni, Linda, VD, WIETA, e-post, 2013-09-18.

146 WIETA, *WIETA Accreditation*, hämtad 2013-06-12 på www.wieta.org.za/wieta_accreditation_2.php.

147 Larsson, Johan, inköpare Sydafrika, Systembolaget, e-post, 2013-11-13.

4.4.1 Levnadslön med i WIETA:s krav

Till skillnad från BSCI kräver WIETA:s i sin uppförandekod att de företag som omfattas av koden betalar sina anställda en lön tillräcklig för att täcka grundläggande behov hos anställda och dess familjer och dessutom räcka till visst sparande, en så kallad levnadslön. Begreppet levnadslön är kontroversiellt eftersom det saknas ett standardiserat sätt för hur levnadslönen ska beräknas, och hur den ska uppnås. Bakomliggande faktorer som påverkar hur hög lönen bör vara varierar från område till område, land till land.

I flera länder med arbetskraftintensiva industrier har initiativ som Asian Floor Wage och Fair Wage Project räknat fram lokala levnadslöner baserade på kostnaden för livsmedelspriser och boendekostnader. I Sydafrika har arbetsmarknadsdepartementet nyligen kommit fram till att en lön på 150 Rand per dag är en god bit på vägen, men inte fullt ut täcker arbetarnas levnadsomkostnader.¹⁴⁸

Linda Lipparoni på WIETA tycker inte det finns något kontroversiellt med att WIETA:s uppförandekod kräver levnadslön eftersom man utöver minimilön också utvärderar och värdesätter de kringkostnader som arbetsgivare erbjuder kostnadsfritt. Boende, elektricitet, transport, skolvärdigheter, vårdutgifter och bonusar som arbetsgivaren bekostar tas även in i analysen vid revision. Detta är dock en definition av levnadslön som många fack- och intresseorganisationer inte accepterar eftersom arbetstagaren blir mer beroende av arbetsgivaren genom detta sätt att "betala" för arbetet.¹⁴⁹

Systembolaget tog under 2012 beslutet att utvärdera möjligheten att ställa krav på levnadslön istället för minimilön i sin uppförandekod. I en intervju med TV4 den 19 juli 2013 berättar Göran Klintberg från Systembolaget att man i utkastet av den kommande versionen av BSCI:s uppförandekod kommer att införa rekommendationer om levnadslön.¹⁵⁰ Göran Klintberg poängterar dock att skrivningarna om levnadslön kommer att stanna vid rekommendationer eftersom det saknas sätt att exakt beräkna vad en levnadslön är.

4.5 Fältstudie Västra Kapprovinsen, Sydafrika

Majoriteten av allt sydafrikanskt vin tillverkas i Västra Kapprovinsen, som ligger i landets sydvästra hörn. Kapstaden är provinsens viktigaste ekonomiska centrum. Swedwatches researcher besökte i juli och augusti 2013 orten Robertson i Breede River Valley och Bottelary Hills i Stellenbosch.

¹⁴⁸ BFAP, 2012.

¹⁴⁹ ILO, *Social justice and growth: the role of the minimum wage*, 2012.

¹⁵⁰ TV4 Nyheterna, "Systembolaget inför rekommendation – men inget krav", 2013-07-19.

FÖRETAG	ROBERTSON WINERY	KOOPMANSKLOOF
Startår	1941	1896
Verksamhetsområden	Vin, frukt, grönsaker	Vin
Ägandeform	Delägt av företagskooperativ	Familjeägt*
Antal vingårdar	30 (43 gårdar inkl. annan frukt och grönsaker)	6
Egen uppförandekod	Nej	Nej
Antal anställda	Mellan 900-1300	120
Exporterar till (antal länder)	55	7
Exporterar till Sverige sedan	1998	2011
Antal viner	8	4
Fairtrade / Fair for life	Nej	Ja (4/4)
WIETA-certifierade	Ja	Nej (Dock registrerad medlem)
Antal viner i Systembolagets sortiment	6 Bas: 5 Beställning: 1 Fairtrade /Fair for life: 0 Ekologiskt: 0	2 Bas: 2 Beställning: 0 Fairtrade /Fair for life: 2 Ekologiskt: 0

*En av vingårdarna ägs till 100 procent av arbetarna på gården

Robertson Winery (PTY) Ltd

Vinproducerande företaget Robertson Winery (PTY) Ltd har två ägare, Vinimark och kooperativet Robertson. Kooperativet Robertson ägs i sin tur av 26 familjer som dels odlar druvor till Robertson Winerys vintillverkning, dels frukt och grönsaker. Sammanlagt omfattar kooperativet 43 gårdar där en av gårdarna ägs till 65 procent av kooperativets anställda, som en del i den landreform som infördes på 1990-talet och syftade till att omfördela markrättigheter till den svarta befolkningen, ett så kallat *Black Economic Empowerment Project*. Mellan 900 och 1 300 personer är direkt eller indirekt anställda av Robertson Winery. Majoriteten av de anställda arbetar på de gårdar som ägs av kooperativets 26 delägare.

Ungefär 300 är fastanställda inom produktion, tappning och med administrativa uppgifter. Swedwatch intervjuar 18 lantarbetare som är direkt- eller indirekt anställda av Robertson Winery. Tolv av lantarbetarna arbetar på tre utav de gårdar som förser kooperativet med druvor till vinproduktionen. Fyra är anställda på gård A, fem på gård B och tre på gård C. Av de övriga sex är fem säsongsanställda i företagets vinkällare, den sjätte arbetar på flera av företagets vinfält som säsongsanställd.

Skötsel och beskärning av rankorna, som sker under försäsong, utförs manuellt av lantarbetarna medan skörden är mekaniserad och till stor del utförs med hjälp av traktorer, berättar Bowen Botha, verkställande direktör på Robertson Winery.

Koopmanskloof Wingerde (PTY) Ltd

Koopmanskloofs vingård ligger nära samhället Bottelary Hills. Här intervjuar Swed-watch 14 heltidsanställda lantarbetare som alla förutom en chaufför, arbetar på gårdens vinfält. Företaget har cirka 120 fastanställda direkt under det egna företaget och anställer i genomsnitt 55-75 säsongarbetare inför skördeperioden varje år. Ytterligare fem kringliggande vingårdar odlar druvor som används till Koopmanskloofs viner, varav en som ägs av lantarbetarna.

Samtliga av företagets vingårdar är certifierade av Fairtrade. I Systembolagets bas-sortiment finns ett av Koopmanskloofs viner representerade både i flaska och i låda. För att klara av den volym som Systembolagets listning för lådvinet krävde var Koopmanskloof tvungna att köpa in druvsaft från andra Fairtrade-certifierade gårdar.

Följande tabell visar ett urval av de svar som anställda gav på nyckelfrågor Swed-watch ställde under intervjuerna:

FÖRETAG	ROBERTSON WINERY	KOOPMANSKLOOF
1. Vad anser du är den största utmaningen i att arbeta inom jordbrukssektorn?	Att få hushållskonomin att gå ihop (11) Dåliga boendeförhållanden (2) Brist på raster (2) Farliga arbetsförhållanden (1) Arbetsgivarens attityd (1) Inga (1)	Att få hushållskonomin att gå ihop (6) Dåliga arbetskläder (7) Boende-situationen (1)
2. Anser du att lönen du tjänar täcker basutgifter som mat, bostad, transport till arbetet, hälsa och utbildning?	Nej (15) Ja, precis (1) Ja, ibland (1) Ja (1)	Ja (7) Nej (7)
3. Händer det att det används jordbruksgifter under tiden som det finns arbetare på fälten i närheten som saknar skydd?	Ja (6) Nej (6) Svar saknas (6)	Nej (13) Ja (1)
4. Är det tillåtet att gå med i en fackförening på din arbetsplats?	Ja (9) Ja, men de ogillas (9)	Ja, accepteras (14)
5. Finns det en fackförening på din arbetsplats?	Ja (12) Nej (6)	Ja (14)

6. Har det hänt att arbetare utsatts för någon form av diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, fackligt engagemang eller dylikt?	Ja, fackligt engagemang (8) Ja, etnisitet (2) Ja, p.g.a kön (2) Vet ej (1) Inga (5)	Nej (13) Ja/nej (1)
7. Övriga kommentarer	Arbetsgivaren visar liten uppskattning (1) Problem med övertidsarbete (3) Sedan strejken har arbetsgivaren börjat ta betalt för tjänster som tidigare var gratis (2) Sedan strejken har relationen mellan arbetsgivaren och anställda blivit sämre (2)	Bra , men boendesituationen går att förbättra (14)

4.5.1 Situationen för de anställda

Hos Koopmanskloof är de anställda generellt nöjda med sin arbetssituation även om hälften tycker att deras lön är för låg. Situationen för de anställda på Robertson Winery och deras vingårdar är mer ansträngd. De intervjuade arbetstagarna vittnar om att de dagligen ställs för en rad olika utmaningar som påverkar både deras arbete och fritid. När Swedwatch researcher under intervjuerna ställde frågor om huruvida de anställda upplevt någon form av diskriminering var facklig diskriminering initialt det första lantarbetarna på Robertson Winery påpekade. Men flera lantarbetare upplevde även att arbetsledarna behandlar sina anställda på ett oförskämt, kränkande och allmänt otrevligt sätt. En anställd på vingård B berättar att hans arbetsledare ignorerar de anställda när de ställer frågor angående sina arbetsuppgifter. En av lantarbetarna på gård C berättar att hans arbetsledare inte hälsar på de anställda. De anställda upplever denna behandling som rasdiskriminering.

Majoriteten av arbetarna hos de två producenterna tycker att lönen är den största utmaningen. Många har svårt att få hushållsekonomin att gå ihop och tvingas låna pengar för att ha råd med oförutsedda utgifter. Andra vanligt förekommande svar var avsaknad av ordentliga arbetskläder och redskap, dåliga boendeförhållanden och för hårt arbete utan tillräckligt med raster.

4.5.2 Löner

Av de lantarbetare Swedwatch intervjuar berättar alla att de tjänar minst minimilönen på 105 rand per dag, men de flesta upplever att den inte räcker till. 29-åriga Pieter Mbedzi, anställd på en av Robertson Winerys vingårdar berättar:

– Jag kan inte köpa allt jag behöver, jag köper bara det pengarna räcker till.

15 av de 18 intervjuade arbetstagarna på Robertson Winery uppger att lönen de tjänar inte räcker till. Nästan hela deras inkomst går åt till att köpa mat till familjen och

många tvingas handla mat på kredit eller ta lån. De uttrycker att det är svårt att finna pengar till deras barns skoluniformer inför skolstarten, och att spara pengar är i princip omöjligt.

De två producenterna Robertson Winery och Koopmanskloof ger Swedwatch intrycket att man är mycket generös med de förmåner arbetarna tar del av utöver den lön de tjänar. Rydal Jephtha, verkställande direktör på Koopmanskloof, berättar att företaget bekostar arbetarnas boenden, transport till och från vinfälten samt tillhandahåller fritidshem och förskola för arbetarnas barn.¹⁵¹

Eftersom många av lantarbetarna som arbetar för Robertson Winery är direkt anställda av familjeägda vingårdar som ingår i kooperativet kan förmånerna som arbetsgivaren erbjuder variera. Vissa anställda från Robertson Winery som Swedwatch intervjuar berättar att de får kämpa för att lönen ska räcka till mat och elektricitet. Lantarbetarna betalar för elektriciteten i sina hus i förskott. Trots att varmvatten i de flesta husen värms genom solenergi och trots att den mesta maten tillagas på öppen eld utanför husen ligger kostnaden för elektricitet på runt 120 Rand per vecka. Av de lantarbetare Swedwatch intervjuar förefaller de säsongsanställda arbetarnas ekonomiska situation bättre än de fastanställdas. Detta skiljer sig från tidigare uppgifter som gör gällande att säsongsanställda är en mer utsatt grupp än fastanställda, men kan förklaras av att de säsongsarbetare Swedwatch intervjuar uteslutande är unga män utan egen familj som har begränsade utgifter eftersom de fortfarande bor hos sina föräldrar. Deras ålder och en viss macho-attityd gör dock att de löper stor risk att utnyttjas både gällande långa arbetstider och hårt fysiskt arbete.

4.5.3 Arbetstider och övertidsarbete

Alla lantarbetare anställda hos Robertson Winery förutom kökspersonalen berättar att antalet arbetstimmar skiljer sig åt mellan vinter och sommar. De fyra lantarbetarna på gård A arbetar 40-timmars veckor vintertid och 47.5-timmars veckor på sommaren. De fem lantarbetarna från gård B arbetar 47.5-timmars veckor på vintern och 52.5 timmar per vecka under sommaren. På gård C arbetar de två lantarbetarna 45 timmar per vecka under vintern och upp till 60 timmar per vecka sommartid. De unga säsongsarbetarna vid Robertssons tillverkningsanläggning svarade inledningsvis att de arbetade åttatimmars-skift men tillade även att de ibland arbetar mycket övertid.

– Ibland börjar man klockan sju på morgonen och arbetar fram till tre på natten. Följande morgon förväntas man att stå vid maskinerna klockan sju igen. Man sover i princip stående. Det är väldigt farligt för de som arbetar vid maskinerna, berättar Jaco Cracknell som arbetar som säsongsanställd i Robertsons vinkällare.

Trots att allt övertidsarbete är påfrestande väljer han att fortsätta arbeta i vinkällaren. Det är det enda sättet att tjäna tillräckligt med pengar, säger han.

Robertsons Winery kräver vid vissa tillfällen av sina anställda att arbeta upp till 19-20 timmar i sträck. Att kräva sådana långa arbetspass av sina anställda bryter helt klart

151 Jephtha, Rydal, VD, Koopmanskloof, intervju, 2013-08-08.

Lantarbetare på en av Koopmanskloofs gårdar beskär vinrankorna inför kommande säsong.

FOTO: STEVE KRETZMANN

mot nationell lagstiftning och mot Systembolagets uppförandekod. Alla lantarbetare säger att de får betalt för övertidsarbetet men på frågan om företaget respekterar maximal arbetstid säger samtliga anställda på Robertson Winery unisont nej. Samtliga anställda på Fairtrade-gården Koopmanskloof svarar att de arbetar 45-tim-marsveckor och att företaget respekterar maximal arbetstid.

4.5.4 Fackliga rättigheter

Utöver rasbaserad diskriminering är den vanligaste formen av diskriminering som Swedwatch görs varse om vid intervjuerna på Robertson Winery, diskriminering av föreningsfriheten.

– Fackmedlemmar i vinkällaren diskrimineras. Jag har själv sett hur säsongsarbetare som är med i fackföreningar avvisats och även om man har rätt att gå med i facket så finns det ändå inga representanter här på arbetsplatsen, säger William Mbele.

Åtta av de anställda berättar att de på olika sett utsatts för, eller bevittnat, hur arbetsgivare försökt få arbetstagare att gå ur facken eller undanhållit förmåner till fackmedlemmarna.

Samtliga av de anställda på två av Robertson Winerys tre vingårdar som studien undersöker säger att deras arbetsgivare direkt motsätter sig fackföreningar och dis-

kriminerar fackligt aktiva anställda. De anställda vittnar också om att fackliga representanter ofta nekats tillträde på gården, man har istället varit tvungen att anordna möten inne i byn.

Bowen Botha, verkställande direktör på Robertson Winery medger att fackligt engagerade anställda är en relativt ny företeelse. Trots det tycker han att företaget är van vid att samarbeta med facken.

– Vi har en öppen inställning till facken. Om representanter vill komma hit och prata med våra anställda så får de det, säger Bowen Botha.¹⁵²

Han menar att relationen till facken vid tillfällen är lite spänd men att den numera är väletablerad. Enligt Bowen Botha representeras de anställda i Robertson Winerys vinkällare av SACWU som har majoritetsrätt att föra de anställdas talan och som slutit ett kollektivavtal med företaget. Han känner bara till att ytterligare en fackförening, CSAAWU, finns representerat på kooperativets vingårdar, men säger att ett par andra fackföreningar konstant försöker få tillträde, vilket han inte ser något behov av.¹⁵³

Rydal Jephtha på Koopmanskloof berättar att man där har skrivit under ett så kallat *Shop Steward Agreement* vilket innebär att oavsett om man tillhör den fackförening som är representerat på företaget betalar anställda en månatlig avgift eftersom de gynnas av kollektiva förhandlingar. Det betyder att alla anställda är fackligt anslutna vare sig de vill eller inte, berättar han. Det gör också att bara ett fack är representerat på företaget, vilket är NCFAWU.

– Jag tycker relationen mellan anställda och företaget är bra och upplever att våra anställda öppenhetligt talar om ifall de har några problem. För anställda och fackföreningsrepresentanter är min dörr alltid öppen, säger Rydal Jephtha.

Efter att ha intervjuat anställda och företagets representanter är det tydligt att meningarna går isär i Robertson Winerys fall. Där upplever de anställda en helt annan situation än företagets ledning. Så är inte fallet i Koopmanskloofs fall, där svaren från de anställda överensstämmer med de som fås från företaget. Ingen av de intervjuade lantarbetarna säger att han eller hon upplever någon form av facklig diskriminering hos Koopmanskloof. Alla tycker också att relationen fackföreningar och företaget emellan är bra. Swedwatch kan dock inte utesluta att resultaten från arbetstagarintervjuerna på Koopmanskloof påverkats av att arbetsgivaren deltagit i urvalet av de lantarbetare som intervjuas. Dock kvarstår indikationer på fackföreningsdiskriminering från intervjuerna hos Robertson Winery.

4.5.5 Arbetsmiljö och hälsa

De anställda hos både Robertson Winery och Koopmanskloof vittnar om att det finns utrymme för förbättringar i arbetsmiljön. På Koopmanskloof upplever exempelvis hälften av arbetarna att företaget inte tar dem på allvar när de påpekar arbetsmiljöfaror.

¹⁵² Botha, Bowen, VD, Robertson Winery, intervju, 2013-08-23.

¹⁵³ Ibid.

Case: Fackföreningen CSAAWU:s varningsbrev

I juli 2013 skrev det sydafrikanska fackföreningen CSAAWU brev till Robertson Winery och Systembolaget för att uttrycka sin oro över att anställda på producentens vingårdar felaktigt blivit uppsagda. Vanligtvis namnger man från fackets sida inte vilken arbetsgivare som de anser bryter mot de anställdas rättigheter, allt för att inte lantarbetarna på den utpekade gården ska kunna utsättas för repressalier. Men i och med att de anställda i det här fallet redan hade förlorat sina arbeten namngavs både vinproducenten och de utpekade underleverantörerna. PrimeWine, som är importör till Robertson Winery, tog del av fackföreningens varningsbrev. Martin Horwitz, CSR-ansvarig på PrimeWine berättar att en oberoende granskning genom organisationen WIETA genomfördes hos en av gårdarna som levererar till Robertson Winery och att man i den fastställde att gården följt lagstiftningen vid uppsägningarna.¹ CSAAWU, en av fackföreningarna som representerar anställda på flera av företagskooperativets gårdar berättar att fallen med uppsägningarna har tagits upp i CCMA (The Commission for Conciliation, Mediation and Arbitration), en sorts första rättsinstans där arbetsgivare och arbetstagare kan få sina saker prövade.² Flera av fallen har efter det gått vidare till arbetsdomstolen.³

1 Horwitz, Martin, CSR-ansvarig, PrimeWine, intervju, 2013-08-29.

2 CCMA, *Welcome to CCMA*, hämtad 2013-10-21 på www.ccma.org.za/.

3 CSAAWU, e-post, 2013-10-16.

I Robertson Winerys produktionsanläggning uppger anställda att företaget har en nonchalant inställning till säkerhet.

– Många av oss upplever att det inte händer något när vi klagar på arbetsmiljön, till exempel bristen på skyddskläder eller de konstant våta golven. Arbetsgivaren säger bara åt oss att se oss för, säger Aaron Mbize.

En säsongsanställd i Robertson Winerys vinkällare berättade hur man istället för att beställa en hämtning från kommunen när anläggningens avfallstank behövde tömmas, hällde ut avfallet på en av vingårdarna. Om det stämmer så bryter det mot nationell miljölagstiftning.

På två av Robertson Winerys vingårdar blir inte lantarbetarna försedda med ansiktsskydd och skyddsglasögon när de hanterar bekämpningsmedel. En anställd visar Swedwatchs researcher foton tagna med hans mobiltelefon hur en kollega håller upp koncentrerade kemikalier utan några som helst skyddskläder (se intervju med Adrian Jacobs nedan).

Bowen Botha tycker att de anställdas säkerhet på företaget är bra. Han berättar att alla nyanställda måste genomgå utbildning i hälsa och säkerhet. Företaget har även en säkerhetspolicy som alla måste förhålla sig till. När Swedwatch tar upp att anställda i vinkällaren klagat på att till exempel första förbandsmaterial saknas, säger

Bowen Botha att företaget har en sjukvårdsklinik tillgänglig för alla anställda under arbetstid. Att förbandsmaterial saknas har han inte hört talas om.¹⁵⁴

4.5.6 Boendeförhållandena

En stor majoritet, 14 av 18 anställda på Robertson Winery och samtliga på Koopmanskloof, är missnöjda med sina boendeförhållanden. Enligt en lantarbetare som arbetar för Robertson Winery som Swedwatch intervjuar, är den sanitära situationen på gården han bor på helt oacceptabel.

Lantarbetare på gård A som odlar druvor till Robertson Winery

Jan Naidoo, 20 år och Adriaan Jacobs, 22 år, är fastanställda lantarbetare på en av Robertson Winerys vingårdar.

Jan Naidoo arbetar i gårdens vinkällare. Arbetet där är farligt:

– Det finns inga räcken på den stora tanken (vilken är cirka fem meter hög). Under arbetsdagen måste jag klättra upp och stå uppe på tanken, som är våt och hal. En gång höll jag på att falla ner i tanken när jag drog upp metallstången som blandar vinet.

Sedan arbetarstrejkerna i slutet på 2012 och i början av 2013, där tre demonstranter sköts till döds och flera skadades, tycker Jan att arbetssituationen har hårdnat.

– Många förmåner drogs tillbaka till följd av strejken och höjningen av minimilönen. Helt plötsligt infördes regler för saker som inte var ett problem tidigare. Till exempel brukade vi alltid få tända en eld utanför källarbyggnaden att värma oss vid. Efter strejkerna gjorde jag vid ett tillfälle upp eld men blev tillsagd av föreståndaren att det inte var tillåtet. När jag klagade kallade förmannen mig för diskussionslysten.

Jans kollega Adriaan Jacobs berättar att han och hans kollegor riskerar försämrad hälsa på gården. Många arbetare hanterar kemikalier utan att veta om hur farliga de är. Dessutom ger inte arbetsgivaren de anställda rätt skyddsutrustning. Ett foto han tagit med sin mobiltelefon visar hur hans kollega utan några som helst skyddskläder håller upp det koncentrerade bekämpningsmedlet *Parakvat 250 SL*. (Se kap. 4.2.4 för mer information om parakvat).

Säkerhetsföreskriften beskriver bekämpningsmedlet som:

”Mycket farligt, speciellt koncentrerat. Giftigt vid förtäring. Irriterar näsa, luftvägar och hud. Angriper ögon. Undvik kontakt på ögon, hud och kläder. Vid användning, bär PVC-handskar som täcker armar upp till armbågen och skyddsglasögon eller skyddsmask. Vid kontakt på kläder, avlägsna omedelbart. Vid kontakt på ögon, skölj omgående med vatten. Undvik att vistas i dis där giftet sprejats. INHALERA EJ. Efter användning och innan förtäring av mat eller dryck, tvätta händer och ansikte noggrant med vatten och tvål. Tvätta skyddshandskar och glasögon efter arbetet är slutfört.”

154 Botha, Bowen, VD, Robertson Winery, intervju, 2013-08-23.

– Vi är nio familjer som tvingas dela på en toalett utanför våra hus. Ofta är det stopp i avloppet vilket gör att toaletten svämmar över. Därför uträttar vi våra behov i hinkar, speciellt under nätterna, som vi sedan tömmer på morgonen, berättar Mamello Ludek.

Anställda på Koopmanskloof klagade främst på att det inte finns ordentliga badrum och att toaletterna är placerade utomhus. Många tyckte också att husen är alldeles för små för familjer som är fler än fyra familjemedlemmar. Dessutom förekom klagomål på bristfälligt underhåll av husen. Två anställda berättade om stora sprickor i väggar och läckande tak.

Eftersom Robertson Winerys anställda är bosatta på flera av företagskooperativets gårdar varierar de förmåner som arbetsgivaren tillhandahåller. Lantarbetarna berättar till exempel att vissa gårdsägare innan strejkerna inte krävde någon hyra från många av sina anställda men att man nu tvingas betala för sina boenden. Anställda på gård B menar att anställda där betalar mellan 160 och 205 rand (mellan 103 och 132 kronor) i hyra per månad och på gård C berättar de intervjuade att de betalar mellan 140 och 270 rand (mellan 90 och 174 kronor) i hyra per månad.

En av lantarbetarna som Swedwatch intervjuar berättar att en av hans kollegor, trots att han blivit lovad en ordentlig bostad, länge fick bo i ett litet plåtskjul utan varken fönster eller dörr. Han berättar även att arbetsgivaren vid ett tillfälle bett polisen arresteras anställda för olaga intrång när dessa tagit saken i egna händer och flyttat in i obodda hus på gården. Relationen till arbetsgivaren är spänd. I ren illvilja har det hänt att han stängt av elektriciteten i hus där anställda, som han anser klagat mycket, bor.

4.5.7 Producenterna positiva till extern granskning

Bowen Botha, verkställande direktör på Robertson Winery, upplever både PrimeWine och Systembolaget som mer engagerade i miljömässiga och sociala frågor än många andra aktörer på den globala marknaden. Även om pris och kvalitet har stor betydelse är CSR centralt i samtalen med företagen.¹⁵⁵ Även Rydal Jephtha, verkställande direktör på Koopmanskloof, menar att de flesta företag de säljer vin till har ett genuint engagemang gällande CSR- och hållbarhetsfrågor. Han tycker därför att det borde finnas ett standardiserat system som alla kan använda sig av.

– Ta Fairtrade som exempel. Det är en välkänd internationell organisation. Om företagen kunde få tillgång till mina revisionsprotokoll hos Fairtrade hade vi förmodligen sluppit mycket av det pappersarbete vi idag lägger mycket tid på, säger Rydal Jephtha.¹⁵⁶

Både Bowen Botha och Rydal Jephtha ställer sig positiva till att man genom externa revisioner kontrollerar standarden inom den sydafrikanska vinbranschen. Samtidigt innebär det att företagen granskas flera gånger per år.

– Revisionerna innebär stora kostnader för oss. Ena veckan är det WIETA, den kostar 8 000 rand. Nästa vecka är det BSCI, den kostar ytterligare 8 000 rand. Plötsligt är

¹⁵⁵ Botha, Bowen, VD, Robertson Winery, intervju, 2013-08-23.

¹⁵⁶ Jephtha, Rydal, VD, Koopmanskloof, intervju, 2013-08-08.

man uppe i över 100 000 rand i kostnader. Pengar som kunde gått till vaddå? Jo, de anställda, säger Bowen Botha.¹⁵⁷

Rydal Jeptha menar att Systembolaget och andra stora återförsäljare har möjligheten att påverka lantarbetarnas situation och förbättra arbetsvillkoren inom den sydafrikanska vinindustrin. Dock anser han arbetet bör starta med ett ökat samarbete bland sydafrikanska vinproducenter för att ringa in de utmaningar som finns. Endast då kan vinproducenterna gemensamt föreslå konkreta åtgärder som stora återförsäljare som Systembolaget kan bidra med.¹⁵⁸

Bowen Botha skulle gärna se att en så stor aktör som Systembolaget gick i bräsch och avsatte en del av sina marginaler till projekt som går tillbaka till Sydafrika och gynnar lantarbetarna.

– Vi har försökt att driva den frågan med lokala återförsäljare men det går inte. Även de stora internationella återförsäljare försöker konstant pressa priserna. Om våra intäkter är lägre än produktionskostnaderna, hur ska vi då kunna ha en hållbar verksamhet?¹⁵⁹

4.6 Blomstrande vinindustri i Chile

Jordbrukssektorn växte dramatiskt i Chile under senare delen av 1900-talet. Under en tjugoförårsperiod från 1974 och framåt ökade exporten av frukt med tjugo procent per år, varav vindruvor var en av de mest expansiva.¹⁶⁰ Chilenskt vin ansågs länge vara av låg kvalitet men i och med att utländska vinproducenter fick upp ögonen för väderförhållandena i landet ökade utländska investeringar och vintillverkarna ställde om mot mer exportinriktat kvalitetsvin.¹⁶¹

Chiles främsta vinregioner ligger i landets mellersta delar, runt om huvudstaden Santiago. Valle Central strax söder om Santiago står för 75 procent av Chiles vinproduktion och innehåller några av landets mest kända vindistrikt. Vin är en av de största inkomstkällorna inom landets jordbrukssektor.¹⁶²

Sedan 1990 har Chile upplevt en imponerande ekonomisk tillväxt, med undantag för två korta perioder efter de två globala finansiella kriserna 1997 och 2008. Många nya arbetstillfällen har skapats vilket har lett till att en stor del av befolkningen har lyfts ur fattigdom. Arbetslösheten har kunnat hållas relativt låg, runt sju procent, under största delen av perioden.¹⁶³ Inom jordbrukssektorn har antalet arbetstillfällen

157 Botha, Bowen, VD, Robertson Winery, intervju, 2013-08-23.

158 Jeptha, Rydal, VD, Koopmanskloof, intervju, 2013-08-08.

159 Botha, Bowen, VD, Robertson Winery, intervju, 2013-08-23.

160 Jarvis & Vera-Toscano, *The Impact of Chilean Fruit Sector Development on Female Employment and Household Income*, 2004, s.3-5.

161 Ibid.

162 Felzensztein, Christian, "The Chilean wine industry: new international strategies for 2020", 2011, s.1.

163 Campos & Foster, "Effects of contracts and work relationships on salaries and income distribution of workers in the Chilean agricultural sector, 1996 and 2006", 2012.

däremot sjunkit de senaste tio åren. Enligt statistik från OECD har antalet anställda i jordbruket sjunkit från 792 000 till 761 000 personer mellan åren 2003–2012, vilket i sin tur innebär att produktiviteten har ökat eftersom produktionen samtidigt ökat.¹⁶⁴

Chiles vinindustri

- Produktion: 837 miljoner liter (2011)
- Nionde största vinproducenten i världen (2012)
- Export: 664 miljoner liter (2011)
- Fjärde största vinexportören i världen (2011)
- Exportvärde: 11,7 miljarder kronor* (2011).

*Beräknat på växelkurs 2011-12-31.

Källor: *Wines of Chile, Existencia de Vinos al 31/12/2011, 2012, Wines of Chile, Exports*, hämtad 2013-11-13 på www.winesofchile.org/studies-reports/exports/, FAOSTAT, hämtad 2013-11-13 på faostat3.fao.org.

FAKTA

4.6.1 Vinindustrin domineras av säsongsanställda kvinnor

Trots att den chilenska vinindustrin blomstrar har de anställda det ofta svårt. Lönerna inom jordbrukssektorn är bland de lägsta i landet och ökar inte i samma takt som inom andra industrier.

I april 2013 presenterade programmet Kaliber ett reportage i Sveriges Radio P1 om lantarbetares situation i Chile. Kalibers reporter intervjuade säsongsarbetare i Casa-blancadalen som vittnar om att de trots att de arbetar hela dagarna inte ens tjänar i nivå med den lagstadgade minimilönen. Detta beror på att säsongsarbetarna i de flesta fall arbetar på ackord och inte har en fast timlön.¹⁶⁵ Forskning har visat att mer än hälften av de kvinnliga lantarbetarna skulle föredra att ha en fast lön eftersom de tycker att intensiteten de upplever när de arbetar på ackord är för ansträngande.¹⁶⁶

Säsongsanställda är en av de grupper som har sämst möjligheter att förhandla sig till bättre arbetsvillkor. Dels saknas rätten till fria kollektivförhandlingar, dels måste de företagsstyrda kollektivförhandlingar som tillåts genomföras en månad innan högsäsongen börjar. Eftersom få säsongsarbetare får anställning innan säsongen börjar blir kollektivavtal därför en omöjlighet. Den korta anställningstiden och det faktum att de

164 OECD StatExtracts – Employment by economic activity, hämtad 2013-09-19 på stats.oecd.org/.

165 Kaliber, "Vinarbetarna märker inte av Systembolagets etiska uppförandekod", *Sveriges Radio*, 2013-04-14, hämtad 2013-09-19 på sverigesradio.se/sida/avsnitt/178674?programid=1316.

166 Jarvis & Vera-Toscano, 2004, s. 19.

Vinfälten i Curicó. FOTO: LISA KARLSSON

sedan byter arbetsplats gör också att det är svårt för dem att gå med i en fackförening som är knutet till ett visst företag.¹⁶⁷

Sysselsättningsgraden bland kvinnor inom jordbruket har traditionellt sätt varit låg, men i och med fruktindustrins expansion på 1960-talet ökade andelen kvinnor då många säsongsanställdes under skördetid.¹⁶⁸ Totalt sett är dock andelen män fortfarande större än kvinnor inom det chilenska jordbruket, nära tre miljoner män mot knappt två miljoner kvinnor. Av de kvinnliga lantarbetarna är endast var fjärde fastanställda.¹⁶⁹ Inom fruktindustrin är skillnaderna ännu tydligare, endast var tionde kvinna har fast anställning.¹⁷⁰ Det chilenska jordbruket kännetecknas dessutom av en stor informell sektor. Forskning visar att runt 30 procent av alla som är sysselsatta inom jordbruket inte har några anställningskontrakt, de arbetar svart.¹⁷¹

4.6.2 Låga löner och utvecklingen av Chiles vinproduktion

Lantarbetarnas löner är bland de lägsta i landet och skiljer sig kraftigt från till exempel lönerna i gruvnäringen, byggbranschen eller fiskeindustrin. Den statliga minimilönen ligger på 210 000 pesos vilket motsvarar 2310 kronor. Siffror från Chiles motsvarighet till Statistiska Centralbyrån, INE, beräknade den genomsnittliga månads-

167 Se: Caro, 2012, Campos & Foster, 2012 och U.S. Department of state, *Report on Human Rights Practices: Chile*, 2007-03-06, hämtad 2013-09-19 på www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2006/78884.htm.

168 Jarvis & Vera-Toscano, 2004.

169 Campos & Foster, 2012.

170 Caro, Pamela, forskare, CEDEM, e-post, 2013-10-28.

171 Campos & Foster, 2012.

lönen för jordbruksarbetare 2011 till 232 639 peso (2582 kr) vilket är en av de lägsta lönerna i landet. Medellönen i Chile var samma år 390 365 peso (4333 kr).¹⁷²

Martin Andersson är docent på Ekonomisk-historiska institutionen på Lunds universitet och forskar om jordbruksekonomi i Latinamerika. Han menar att när de urbana sektorerna och gruvindustrin efterfrågar arbetskraft så måste jordbruket höja lönerna för att locka till sig arbetskraft.¹⁷³

Högre grad av mekanisering inom jordbruket gör att det blir svårare för småbrukarna i Chile, då större producenter med mycket kapital och stora tillgångar kommer vara de som kan hävda sig bättre. Småbrukarna inriktar sig redan nu på den inhemska marknaden, eftersom de har svårt att konkurrera med storproducenter som riktar sig mot den globala marknaden.¹⁷⁴

Chiles väg framåt borde vara genom att fortsätta den teknologisk uppgradering snarare än exploatering av arbetskraften genom låga löner. Ett av de områden där det finns mycket att göra är just temporär, kontraktslös, arbetskraft i jordbruket, skriver Martin Andersson till Swedwatch.¹⁷⁵

4.6.3 Fackföreningar

Enligt chilensk arbetsrättslag har arbetstagare rätt att bilda och ansluta sig till fackföreningar.¹⁷⁶ Chile har ratificerat samtliga av ILO:s åtta kärnkonventioner om mänskliga rättigheter och tillåter enligt lag fackföreningar att bedriva sin verksamhet utan statlig inblandning.¹⁷⁷ Men enligt lagstiftningen, som är en kvarleva från den gamla diktaturen, har fackföreningarna inte rätt att teckna kollektivavtal. Landet lever därmed inte upp till de krav som ILO:s konvention nummer 98 ställer (se faktaruta om internationella riktlinjer på sida 18).¹⁷⁸ Det finns dock undantag för så kallade gula fackföreningar, fack som är företagsstyrda, där kollektivförhandlingar kan ske så länge företaget tillåter det.¹⁷⁹ Gula fackföreningar, vars verksamhet främst drivs lokalt på respektive arbetsplats är relativt vanliga och ett resultat av att lagstiftningen begränsar nationella federationers möjlighet att påverka situationen. Istället sker lokala förhandlingar som ofta leder till en kollektiv lösning som sällan passar merparten av de anställda.¹⁸⁰ Strejkrätten är också mycket begränsad genom statlig reglering. Bland annat har företag rätt att ersätta strejkande arbetstagare under

172 Källa: INE, publicerades i december 2012.

173 Andersson, Martin, docent, Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, e-post, 2013-09-12.

174 Ibid.

175 Ibid.

176 Ley numero 19.759, "Arbetsavtalslagen", 2002.

177 Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, *UD:s rapporter om mänskliga rättigheter – Chile*, 2012.

178 IUTC, *Internationally Recognised Core Labour Standards in Chile: Report for the WTO General Council Review of the Trade Policies of Chile*, 2009.

179 U.S. Department of state, 2007.

180 Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, *UD:s rapporter om mänskliga rättigheter – Chile*, 2012.

pågående konflikt. Det beräknas finnas över 20 000 fackföreningar i landet, men trots det är endast cirka 13 procent av de anställda anslutna till någon av dessa.¹⁸¹

Det finns även en utbredd anti-facklig inställning bland chilenska arbetsgivare. Det har till exempel visats sig vara svårare för fackligt aktiva att få anställning jämfört med de som inte är fackmedlemmar. Många upplever att man som fackmedlem blir svartlistad av arbetsgivarna eller uppmanad att lämna fackföreningen innan de erbjuds anställning. Diskrimineringen av fackmedlemmar kan också ske bland fastanställda då de inte får ta del av samma förmåner som icke-fackligt anslutna.¹⁸²

4.6.4 Hälsa och säkerhet

Sedan Chiles stora exportexpansion av jordbruksprodukter på 1990-talet har effekter av ökad användning av bekämpningsmedel lyfts i media och vetenskapliga rapporter. Även om man i Chile använde mindre mängd bekämpningsmedel än många andra central- och latinamerikanska länder såg man redan i slutet på 1990-talet en ökning av hälsoproblem som förknippas till lantarbetarnas exponering av kemikalierna.¹⁸³ Importen av bekämpningsmedel fördubblades under 1990-talet i Chiles strävan att öka exporten av frukt, vilket ledde till att man under tidigt 00-tal såg en ökad risk för cancer bland lantarbetarna och ökad risk för fosterskador bland deras barn.¹⁸⁴ Detta beror inte enbart på att Chile än idag tillåter användningen av en rad bekämpningsmedel som andra länder har förbjudit, utan också på att arbetsgivarna inte försåg de anställda med ordentliga kläder och skyddsutrustning, något som fortfarande rapporteras om i media.¹⁸⁵ För hanteringen av bekämpningsmedel har det länge krävts att de anställda även utbildas i hur kemikalierna används. Men enligt experter på FN-organet FAO (Food and Agriculture Organization) är inte utbildning en lösning till de hälsoproblem som förknippas med användandet av de mest skadliga bekämpningsmedlen. Dessa måste istället regleras och, i de fall det går, bytas ut mot mindre farliga substanser.¹⁸⁶

Inför Systembolagets CSR-studieresa i juni 2011 publicerade Expressen en debattartikel av Sonia Sagrado, ordförande för fackförbundet Sindicato Interempresa Temporeros Agrícolas i Chile, som beskrev hur många chilenska kvinnor under ett fåtal högsäsongsmånader tvingas arbeta 10-14 timmar per dag, under gassande sol och utan tillgång till vatten och sanitetsanläggningar.¹⁸⁷

181 IUTC, 2009.

182 Se: Caro, 2012, Campos & Foster, 2012 och U.S. Department of state, 2007.

183 Newbold, Jane, "Chile pays the price for exports", *Pesticides News*, 1997.

184 Langman, Jimmy, "Chile's bitter fruit / Farmers pressured to use pesticides to increase exports, but toxic formulas endanger workers' health", *San Francisco Chronicle*, 2001-05-10.

185 Halkjaer, Erik, "Bakom kulisserna i det ekonomiska undret", *OmVärlden*, 2013, nr.11, s.20.

186 PAN Germany, *Stop pesticide poisoning*, 2011, s.15.

187 Sagrado, Sonia, "Rapport från vinrankornas skuggsida", *Expressen*, 2011-06-08.

4.7 Wines of Chile

Wines of Chile är en branschorganisation som representerar chilenska vinproducenter och främjar export av chilenskt vin. Organisationens medlemsbas består av 93 vinproducenter som tillsammans står för 90 procent av Chiles vinexport.¹⁸⁸

Med stöd från vinindustrin inledde Wines of Chiles 2008 arbetet med att ta fram en nationell uppförandekod för vinindustrin, Código de Sustentabilidad.¹⁸⁹ Uppförandekoden grundas likt BSCI:s uppförandekod på FN:s och ILO:s konventioner och beskriver rekommendationer och riktlinjer baserade på tre pelare; miljömässiga principer, social rättvisa och ekonomisk bärkraft, som enligt Wines of Chile gör koden till den mest omfattande uppförandekoden bland vinproducerande länder.¹⁹⁰ Som grundkrav, vilket återfinns i många uppförandekoder, ska företagen som omfattas av koden, i det här fallet vinproducenterna, minst följa nationell lagstiftning.

På grund av upphovsrättsliga frågor finns uppförandekoden för tillfället inte tillgänglig för allmänheten. Dock har alla aktörer engagerade i certifieringsprocessen tillgång till den.¹⁹¹

Till skillnad från BSCI:s uppförandekod leder arbetet med Wines of Chiles uppförandekod till en certifiering som intygar om att den certifierade producenten och dennes underleverantörer kontrollerats. Certifieringsperioden är på två år.

Claudia Carbonell, FoU-chef på Wine of Chile, skriver att man fram till 2013 bara kunde erhålla en ”grön certifiering”, certifiering av de miljömässiga principerna. Vinproducenterna certifierades således bara i ett av de tre områdena vilket berodde på att uppförandekoden fortfarande var under utveckling. Sedan våren 2013 har certifieringen utökats till att även gälla social rättvisa och ekonomisk bärkraft, enligt Claudia Carbonell.

”28 vinproducenter är från och med augusti 2013 certifierade inom de tre pelarna och 13 producenter håller på att omcertifieras enligt de nya tilläggen. 100 procent av revisionerna godkändes”, skriver Claudia Carbonell till Swedwatch.

De externa tredjepartsrevisioner som utförts 2013 har gjorts av IMO Chile och Bioaudita (BCS Chile) som båda är internationella certifieringsorgan.¹⁹²

Till skillnad från Systembolagets revisioner som alla underkändes fann Wines of Chiles revisioner inga avvikelser så pass allvarliga att vinproducenten underkändes.¹⁹³

188 Wines of Chile, *About Wines of Chile*, hämtad 2013-08-23 på www.winesofchile.org/about-wines-of-chile/.

189 Wines of Chile, *Wines of Chile: The natural choice*, hämtad 2013-08-23 på www.winesofchile.org/sustainability/wines-of-chile-sustainability-program/sustainability-code/.

190 Ibid.

191 Carbonell, Claudia, FoU-chef Wines of Chile, e-post, 2013-09-11.

192 Wines of Chile, *Viñas Certificadas*, hämtad 2013-09-17 på www.sustentavid.org/es/htm/listado.htm.

193 De vinproducenter Systembolaget reviderade finns med på Wines of Chiles lista över certifierade medlemmar.

Det tyder på att Systembolagets revision och uppföljningsarbete är mer gediget. Eftersom Wines of Chiles arbete med uppförandekoden är relativt nytt har Systembolaget inte infört kriterier om Wines of Chiles certifiering i offertförfarandet. Göran Klintberg på Systembolaget berättar att man följer och stöder initiativet, men att de vill se resultaten i praktiken innan de kan tänka sig att acceptera deras arbete som en del av deras eget uppföljningsarbete.¹⁹⁴

Wines of Chiles ambition är att producenternas underleverantörer också ska inkluderas i certifieringen.

4.8 Fältstudie i Pirque och Curicó, Chile

Som framgått ovan är det de säsongsanställda som har det sämst i den chilenska jordbrukssektorn. Swedwatch besökte Concha y Toros anläggning i Pirque och Miguel Torres gård i Curicó i juli 2013. Det var då vinter och lågsäsong inom den chilenska jordbrukssektorn, vilket gjorde att Swedatches researcher hade sämre möjlighet att intervjua säsongsanställda än om det vore högsäsong. Förberedelserna inför högsäsongen pågick för fullt, och på fälten runt om i Chiles vindistrikt beskars vinrankorna.

FÖRETAG	CONCHA Y TORO	MIGUEL TORRES CHILE
Grundat	1883	1979
Ägandeform	Aktiebolag	Familjeägt
Antal vingårdar	50	6
Antal anställda	2600	189 (+40-60 under högsäsong)
Egen uppförandekod	Ja	Nej
Exporterar till (antal länder)	137	Över 100
Exporterar till Sverige sedan	1983	1991
Antal varumärken*	12	6
Fairtrade / Fair for Life	Nej	Ja (1/6)
Wines of Chile-certifierade	Ja	Ja
Antal viner i Systembolagets sortiment	58 Bas: 38 Beställning: 20 Fairtrade /Fair for life: 2 Ekologiskt: 6	12 Bas: 3 Beställning: 9 Fairtrade /Fair for life: 2 Ekologiskt: 3

194 Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, intervju, 2013-06-19.

Concha y Toro

Concha y Toro är en av Chiles största vinproducenter. Företaget har 2600 anställda och äger 50 gårdar i de olika vinregionerna i landet. Produktion såväl som intäkter har ökat stadigt under de senaste åren. 2012 omsatte företaget nära fem miljarder svenska kronor och gjorde en nettovinst på 396 miljoner kronor.¹⁹⁵ Företaget har flera stora varumärken, däribland Don Melchor, Amelia, Frontera och i Sverige populära Casillero Del Diablo och Sunrise. I Systembolagets bas- och beställningssortimentet fanns det 58 artiklar från Concha y Toro i september 2013.

I maj 2013 bröt en strejk ut på en av Chiles största vinproducenter, Concha y Toros anläggning i Pirque. Enligt Sindicato unificado de Concha y Toro, ett av sex fackförbund som finns representerade på företaget, hade de anställda tröttnat på hur deras löner förblivit oförändrade trots att det gått väldigt bra för företaget under en längre tid.¹⁹⁶ De anställda godkände inte det erbjudande som företaget erbjöd vid kollektivförhandlingar som skedde i april mellan företaget och Sindicato Unificado de Viña Concha y Toro, vilket resulterade i att cirka 530 lantarbetare gick ut strejk. Utöver höjd lön ville arbetarna även att andra faktorer ska vägas in i hur man bestämmer lönenivåer. Hur länge en arbetstagare varit anställd sägs till exempel inte tidigare spelat någon roll.¹⁹⁷

Strejken pågick i 44 dagar och resulterade i ett antal förbättringar för företagets anställda, framför allt höjda bonusar och andra förmåner, men den löneökning som lantarbetarna krävde blev inte så stor som de anställda hoppats på. Istället fick arbetstagarerna nöja sig med den treprocentiga ökningen som företaget erbjöd i april.¹⁹⁸

Efter att strejken avslutades anmälde fackförbundet i Pirque, Sindicato Unificado de Viña Concha y Toro, företaget för antifackliga handlingar då de upptäckt att lönen höjts mer för anställda som inte är medlemmar i fackförbundet och som inte deltog i strejken, än för de fackliga aktivisterna som strejkade. Enligt fackförbundet nyanställdes även personer under strejken som sedan placerades på nyckelpositioner inom produktionen.

Miguel Torres Chile

Familjeföretaget Miguel Torres grundades 1870 i Pács, Spanien och är idag en av Spaniens största vinproducenter. I Chile har Miguel Torres bara varit verksam sedan 1979 och har sex olika varumärken, däribland Fair for life-certifierade Santa Digna som finns i Systembolagets sortiment. I Systembolagets sortiment finns totalt tolv artiklar i september 2013, de flesta i beställningssortimentet. Två av tolv är rättvisemärkta med Fair for life och tre är ekologiska.

Följande tabell visar ett urval av de svar som anställda gav på nyckelfrågor Swed-watch ställde under intervjuerna:

195 Concha y Toro, *Financial overview*, hämtad 2013-09-27 på www.conchaytoro.com/investor-relations/financial-overview/.

196 Karlsson, Lisa, "Strejk på en av Chiles största vingårdar", 2013-06-10.

197 Fernández & Urquieta, "La extensa huelga que complica al poderoso directorio de Concha y Toro", 2013-06-19.

198 Karlsson, Lisa, "Strejken över på Concha y Toro", 2013-06-25.

FÖRETAG	CONCHA Y TORO	MIGUEL TORRES
1. Vad anser du är den största utmaningen i att arbeta inom jordbrukssektorn?	Att lönen inte räcker till (5) Arb.uppg. (2) Arb.tiden (1) Avstånd (1) Klimatet (1)	Att lönen inte räcker till (5) Kraven fr. arbetsgivaren (3) vidareutbildning (1) Inga (1)
2. Anser du att lönen du tjänar täcker basutgifter som mat, bostad, transport till arbetet, hälsa och utbildning?	Ja, men bara för ensamstående utan barn (3) Nej (7)	Ja (3) Ja, precis (2) Nej (5)
3. Händer det att det används jordbruksgifter under tiden som det finns arbetare på fälten i närheten som saknar skydd?	Ja (2) Vet ej (5) Nej (3)	Nej (10)
4. Är det tillåtet att gå med i en fackförening på din arbetsplats?	Ja, men det ogillas (9) Vet ej (1)	Uppskattas inte (5) Uppmuntras ej till (1) Tillåtet men inget finns (1) Vet ej (3)
5. Finns det en fackförening på din arbetsplats?	Ja (10)	Nej (10)
6. Har det hänt att arbetare utsatts för någon form av diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, fackligt engagemang eller dylikt?	Ja (6) Nej (4)	Nej (10)
7. Övriga kommentarer	Önskar större uppskattning på arb.pl. (3) Önskar vidareutb. (2) Önskar att fackligt engagemang respekteras (1) Önskar högre lön (1) Önskar fast lön istället för ackord (1) Generellt nöjd (2)	Generellt nöjd (10)

En lantarbetare beskär vinrankorna under försåsongen på en av Miguel Torres vingårdar.

FOTO: LISA KARLSSON

4.8.1 Spänd stämning mellan anställda och arbetsgivare

Intervjuerna med de anställda hos Concha y Toro äger rum bara veckor efter strejken och en stor del av de anställda som intervjuas upplever att stämningen är spänd på företaget. Den något tryckta stämning som råder hos Concha y Toro till trots så är de chilenska lantarbetarna Swedwatch intervjuar relativt nöjda med sin arbetssituation. 18 av 20 anställda hos de båda företagen tycker att arbetssituationen på arbetsplatserna är bra, även om fyra anser att den är spänd och ytterligare tre tycker att relationen till cheferna kunde vara bättre. Endast ett fåtal anställda klagar på problem som varit vanligt förekommande i tidigare rapportering från Chiles vinindustri.

Många anställda hos båda producenterna uppgav under intervjuerna att de faktiskt gillar sina arbeten men att de önskar att de kunde få större uppskattning och att detta skulle synas i lönekuvertet. Flera skulle vilja vidareutbilda sig men uppger att det inte finns några sådana möjligheter på sina arbetsplatser.

På Concha y Toro kommer Swedwatch i kontakt med anställda genom ett facket Sindicato Unificado de Viña Concha y Toro, men på Miguel Torres gård får Swedwatch endast möjlighet att komma i kontakt med anställda via arbetsgivaren. Resultaten av intervjuerna ska därför utläsas utifrån detta (se bilaga 1 i appendix för mer detaljer).

4.8.2 Lönen räcker inte till

Den största utmaningen för de anställda som Swedwatch intervjuar är att få ekonomin att gå ihop. Under intervjuerna med både anställda och producenter diskuteras lönefrågan flitigt. Hos Concha y Toro används ett komplicerat lönesystem där bara en del består av själva grundlönen. Resten baseras på en mängd olika bonusar och bidrag, ett system som enligt företaget är tänkt att generera hög produktivitet och som ska vara ekonomiskt gynnsamt både för företaget och för de anställda.¹⁹⁹

Majoriteten av de anställda som intervjuats tycker dock inte deras inkomst täcker basutgifter som mat, boende, transport, hälsa och skolgång. En anställd, Luis Gonzales, berättar:

– Man har inte råd att bli sjuk med den här lönen. Om man är sjuk i till exempel influensa en vecka får man lön för två dagar och ingen lön för de resterande tre. Det gör att man arbetar även om man är sjuk.

En annan anställd säger att det är omöjligt att spara pengar och att många inköp görs på avbetalning. För att få inkomster och utgifter att gå ihop är det många som väljer att bo kvar hos sina föräldrar och delar kostnaderna med dem. De som är ensamstående utan barn upplever i högre grad att de klarar sig på inkomsten.

Arbetare på Miguel Torres

– Jag har ett ryggproblem så jag har fått andra arbetsuppgifter än de jag hade tidigare. Nu gör jag inte några tunga jobb, det klarar jag inte.

Luis González, 48 år, har arbetat på Miguel Torres vingård sedan fem år tillbaka. Han var på väg att sluta på grund av sin onda rygg men övertalades av ägaren att fortsätta. Ryggoperationen som följde täcktes till 60 procent av den försäkring som företaget har. Luis hade dock svårt att betala resterande 40 procent då lönen inte räckte till. För att täcka all kostnader fick Luis ta ett lån. Handla på kredit eller låna pengar är vanligt bland chilenska jordbruksarbetare då lönen oftast bara räcker till boende och basvaror.

– Jag köper mycket på kredit, det är inget bra egentligen för i slutändan betalar man det dubbla för varan men vad ska man göra?

Luis González önskar att han kunnat vidareutbilda sig till jordbrukstekniker men har inte haft råd. Erfarenheten och ansvaret han har återspeglas inte i lönekuvertet. Hade det gjorts hade han känt sig mer uppskattad. Men överlag tycker han att stämningen på gården är bra.

– Jag har aldrig upplevt någon diskriminering eller hört om någon som diskriminerats men det borde finnas någon som ansvarade för den typen av frågor och det gör det inte vad jag vet.

199 Concha y Toro, intervju, 2013-08-05.

Valentina Lira Morales, hållbarhetschef på Concha y Toro, anser att företaget betalar sina anställda bra.

– Eftersom den lagstadgade minimilönen antas grundas på de grundläggande behoven som en familj har och eftersom alla våra anställda tjänar mer än minimilönen så anser vi det. Vi har dessutom gjort studier som visar att våra löner ligger jättebra till, säger Valentina Lira Morales.²⁰⁰

På Miguel Torres är inte lönen fördelad på grundlön och bonusar. Rodrigo Constandil, kvalitets- och hållbarhetsansvarig, berättar att deras minimilön är 245 000 pesos (cirka 2720 kr) per månad vilket är 35 000 pesos högre än den lagstadgade minimilönen. Med tiden ökar de anställdas löner allt eftersom de får mer arbetserfarenhet och egna ansvarsområden. Om de anställdas lön är tillräcklig tycker Rodrigo Constandil är svårt att svara på. Företaget har gjort egna uträkningar över vad en lantarbetare behöver tjäna för att kunna försörja sin familj, och även om man inte helt säkert kan svara på om den täcker alla kostnader så tror han att den täcker 80-90 procent.²⁰¹

4.8.3 Diskriminering på arbetsplatsen

På Concha y Toro upplever många av de intervjuade att företagen behandlar de anställda olika. Den tydligast diskrimineringen är att vissa anställda tjänar mer än andra trots att de har samma arbetsuppgifter. Några menar att arbetsgivarnas olika behandling skapar onödig osämja bland anställda och mellan anställda och föreståndare. Facktillhörighet är ytterligare en faktor som kan innebära att anställda behandlas olika då de som inte är med i facket upplevs få flera förmåner än de som är det.

Även om fackförbund är tillåtna så är den generella uppfattningen bland de anställda som Swedwatch intervjuar att företagen ogillar facklig aktivism. Nio av tio anställda på Concha y Toro anser att facklig verksamhet inte uppskattas av företaget – även om det är tillåtet. Tre anställda upplever att företaget försöker skapa konflikter genom dess olika behandling av fackliga och icke-fackliga arbetstagare. Dessutom anser anställda att det är svårt eller till och med omöjligt att göra karriär om man är fackligt aktiv. Flera vittnar även om att deras närmsta chefer erbjudit dem förmåner om de lämnar facket.

Pablo Alonso, personalchef på Concha y Toros anläggning i Pirque, tycker att företags relation till facken är god:

– Företaget stöttar facken. Vi ser regelbundet över vår gemensamma agenda, aktioner för framtiden, och det kan handla om vad som helst; matsalen och andra saker som arbetarna tar upp, alla typer av frågor.²⁰²

Angående den strejk som precis avslutades på företaget menar Blanca Bustamante Bravo, vice kommunikationschef på Concha y Toro, att det är en del av kollektivförhandlingsprocessen. Hållbarhetschef Valentina Lira Morales menar att en anledning

²⁰⁰ Lira Morales, Valentina, hållbarhetschef, Conch y Toro, intervju, 2013-08-05.

²⁰¹ Constandil, Rodrigo, kvalitets- och hållbarhetsansvarig, Miguel Torres Chile, intervju, 2013-07-24.

²⁰² Alonso, Pablo, personalchef, Conch y Toro, intervju, 2013-08-05.

till varför en strejk bröt ut hos just Concha y Toro är för att det är valår och det då är mer gynnsamt för facken att förhandla medlemmarnas villkor.²⁰³

På Miguel Torres har det aldrig funnits ett fackförbund representerat. Några anställda försökte en tid tillbaka starta en fackförening utan chefernas vetskap. När företaget sen fick reda på det togs en broschyr fram som informerade alla anställda om de förmåner lantarbetarna på gården redan fick. Initiativet kvävdes snabbt därefter. En av lantarbetarna som var anställd vid det tillfället tycker situation blev olustig.

– Jag tyckte inte det där kändes så bra. De borde ha pratat med arbetarna istället för att ge oss den där foldern, säger Raul José Meireles.

Några av arbetarna menar att de som låg bakom initiativet sades upp eller själva sade upp sig. Rodrigo Constandil på Miguel Torres säger att företaget erbjöd arbetarna en advokat för att hjälpa dem med bildandet av facket. Han tyckte det var onödigt att

Arbetare på Concha y Toro

– När jag började arbeta på Concha y Toro hade jag stora förväntningar. Det är ju ett stort och ansett företag. Men att arbeta här har inte varit som jag tänkte mig att det skulle vara.

Det säger Maria José Pérez, 33 år, som arbetar på produktionsanläggningen i Pirque. Maria arbetar skift och även nätter och tycker att arbetet har påverkat hennes hälsa negativt. För en tid sedan blev hon yr i huvudet och mådde så dåligt att det svartnade för ögonen. Hon bad om att bli körd till sjukhus med nekades av föreståndaren då hennes symptom inte var arbetsrelaterade.

– De hävdade att det inte var någon arbetsolycka. Jag tycker det är dåligt. Vi är hundratals som arbetar här och vi har inte ens en läkare på plats. Och om det inträffar något finns det ingen plan för vem som ska göra vad, vem som ska ringa en läkare och så vidare.

Maria José Pérez tycker skiftarbetet är den klart största utmaningen. Hon har bett om att få byta arbetsuppgifter, vilket inte har gett något resultat.

– Om jag fick önska skulle jag framför allt vilja lära mig mer. Gå vidareutbildningar för att kunna nå högre positioner i företaget. Men det är svårt här ☹ här kan man bara få en högre position om man har bra kontakter med cheferna.

Den lönen hon tjänar räcker nätt och jämt till det mest nödvändiga. Det är svårt att spara pengar för oförutsedda utgifter. Som hennes arbete ser ut idag tycker hon inte det är värt ansträngningen, inte bara på grund av lönen utan även för att hälsan blir drabbad.

Sedan strejken i maj 2013 tycker Maria José Pérez att arbetsmiljön har försämrats. Det råder en spänd stämning mellan arbetarna och cheferna.

– Företaget är emot facket och de har använt sig av antifackliga grepp. De har till exempel gett bonusar till arbetare som inte är med i facket och inte strejkade.

203 Bustamante Bravo, Blanca, vice kommunikationschef, Concha y Toro, intervju, 2013-08-05.

Ovan: Produktionsanläggningen hos Miguel Torres i Curicó. FOTO: LISA KARLSSON. Under: En anställd i Concha y Toros vinkällare. FOTO: FELIPE MORALES.

de anställda försökte starta ett fackförbund i smyg och menar att företaget hade kunnat hjälpa dem om de bara kommit till honom först. Till slut blev det ingenting av det, berättar han.

Trots att det inte finns något fackförbund på Miguel Torres förekommer kollektiva förhandlingar genom företagets arbetskommitté.

– Vi har ett system med delegater. Varje avdelning väljer demokratiskt ut en representant, och den här representanten, som sitter två år på sin post, för de anställdas talan vid förhandlingar med generaldirektören och personalchefen. Det kan röra arbetet i sig, ersättningen, extra förmåner, allt som arbetarna vill ta upp, berättar Rodrigo Constandil.²⁰⁴

Pamela Caro är forskare på organisationen CEDEM (Centro de Estudios papa el Desarrollo de la Mujer) och har forskat om arbetsrätts inom den chilenska jordbrukssektorn. Hon anser

att arbetskommittéer är ett mycket sämre alternativ till facklig organisering. Enligt henne är bildandet av kommittéerna ett sätt för arbetsgivare att undvika sin plikt gentemot sina anställda och i sig, en anti-facklig handling.²⁰⁵

4.8.4 Arbetsmiljö och säkerhet

De anställdas arbetsplatser är generellt tillfredställande, men beroende på arbetsupp- gift förekommer det klagomål. På Concha y Toro har åtta av tio anställda någon form av klagomål. Klagomål som tas upp är: avstånden till toalett och matsal är för långa på vinfälten, brist på arbets- och skyddskläder, undermåliga redskap, vattenläckor över maskiner som gör dessa strömförande och bristfälliga rutiner för om en olycka skulle inträffa.

²⁰⁴ Constandil, Rodrigo, kvalitets- och hållbarhetsansvarig, Miguel Torres Chile, intervju, 2013-07-24.

²⁰⁵ Caro, Pamela, forskare, CEDEM, e-post, 2013-11-07.

Pablo Alonso och Valentina Lira Morales på Concha y Toro menar dock att arbetarna på företaget får genomgående fortbildning i säkerhetsrutiner.

– Företaget har brandövningar, utrymningsövningar och ger skötselråd av säkerhetsverktyg. Alla får sin egen säkerhetsutrustning anpassade efter arbetarnas arbetsuppgifter, säger Valentina Lira Morales.²⁰⁶

Hon säger att det finns ett internt regelverk för ordning, hygien och säkerhet som alla anställda tar del av. Det finns också säkerhetsbroschyrer för alla kemiska produkter och rutiner för hur användare ska registrera hur mycket kemikalier de använder. Detta för att skydda arbetarna mot överexponering. Bland de anställda går meningarna isär något. Två anställda berättar att det har förekommit situationer då lantarbetare befunnit sig på vinfälten samtidigt som rankorna besprutats med bekämpningsmedel. En annan anställd, som själv arbetar på fälten, hävdar dock att det flaggas tydligt när fälten besprutas.²⁰⁷

Hos Miguel Torres finns en säkerhetsansvarig vars uppgift är att fortbilda företagets personal i hälsa och säkerhet. När det gäller arbetarnas hälsa så får företaget även stöd från ACHS (La Asociación Chilena de Seguridad), en organisation som fortbildar företag och personal inom företagshälsa.²⁰⁸

4.8.5 Producenterna överlag positiva till extern granskning

Hållbarhetschef Valentina Lira Morales berättar att Concha y Toro närvarade vid det möte som Systembolaget höll 2011 då Systembolaget informerade om uppförandekoden och vad den skulle komma att innebära för vinproducenterna. Blanca Bustamante Bravo fick intrycket att Systembolagets kodarbete skulle införas gradvis och menar att företaget blev mycket överraskade när man redan i februari 2012 fick reda på att den första revisionen skulle ske två månader senare.²⁰⁹

Valentina Lira Morales tycker inte koden medförde några stora förändringar för företaget i praktiken. Hon tycker att BSCI:s uppförandekod, som Systembolaget valt att införa, är komplett vad gäller krav på arbetsförhållanden och berättar att man uppfyller kodens alla krav i alla företagets produktionsanläggningar, de anläggningar som tappar upp vin på flaska och förpackar vinet. Dock arbetar Concha y Toro vid tillfället intervjun med företaget tog plats i juli 2013 med den åtgärdsplan företaget fick efter att man underkändes vid BSCI:s revision under våren 2013.²¹⁰

Däremot är inte kodarbetet förankrat på de gårdar som förser företaget med druvor till produktionen. Valentina Lira Morales tycker det är svårt att kräva att underleverantörer ska följa samma krav.

– När det ska göras på ditt eget ställe kan du genomföra det, men när det handlar om kontroll av en extern aktör är det många gånger mycket svårt. De extra revisionerna

206 Lira Morales, Valentina, hållbarhetschef, Conch y Toro, intervju, 2013-08-05.

207 Ibid.

208 Fritt översatt: den chilenska säkerhetsföreningen

209 Bustamante Bravo, Blanca, vice kommunikationschef, Conch y Toro, intervju, 2013-08-05.

210 Lira Morales, Valentina, hållbarhetschef, Conch y Toro, intervju, 2013-08-05.

kommer till slut synas i priset eftersom de också måste täcka in de ökade kostnaderna i deras pris till oss. Affärsmarginalerna kommer hela tiden att krympa och till slut blir situationen ohållbar, menar Valentina Lira Morales.²¹¹

Valentina Lira Morales berättar att företaget genom Wines of Chiles uppförandekod certifierat 15 procent av druvproducenterna och att andelen certifierade druvodlare beräknas öka över kommande år. Druvleverantörerna företaget arbetar med får genom Wines of Chiles uppförandekod en individuell certifiering vilket också innebär att de granskas genom individuella revisioner. Dock granskas inte de anställdas arbetsvillkor vid revisionerna utan det är bara de miljömässiga principerna och planen för återvinning och avfallshantering som revisionerna fokuserats på hittills. Hittar man avvikelser vid revisionerna har Concha y Toro som policy att genom dialog försöka rätta till de fel som finns istället för att avbryta samarbeten.

– Men om de som odlar druvorna inte uppfyller kraven i uppförandekoden kan vi i slutändan tvingas avbryta samarbetet, säger Valentina Lira Morales.²¹²

Rodrigo Constandil är kvalitets- och hållbarhetsansvarig på Miguel Torres vingård i Curicó. Han upplever inte att företaget behövde ändra någonting efter att Systembolaget införde sin uppförandekod. Företaget är sedan tidigare certifierat både genom IMO:s Fair for life och Wines of Chile. Dessutom ger man sedan tre år tillbaka ut hållbarhetsrapporter enligt GRI (Global Reporting Initiative).

– Jag tror uppförandekoden kommer fylla en funktion generellt sett inom industrin. Men för oss innebär den inte några större förändringar, säger Rodrigo Constandil.²¹³

Han berättar att Miguel Torres fått bra med information från de nordiska monopolen. 2011 bjöd finska Alko in företaget till ett informationsmöte om BSCI och uppförandekoden. 2012 anordnade Systembolaget ett liknande möte. Huruvida man på anläggningen i Curicó helt uppfyller alla krav i Systembolagets uppförandekod är Rodrigo Constandil inte säker på, men arbetet med att noggrant jämföra de olika uppförandekoder företaget måste rätta sig efter, pågår.

Än så länge har inte Systembolaget gjort någon revision på företaget. De revisioner som utförts har gjorts genom IMO:s Fair for life och Wines of Chile. Rodrigo Constandils uppfattning är att externa revisioner är det enda sättet man kan kontrollera om vinproducenter följer de krav som ställs. Han är skeptisk till andra verktyg, som till exempel självutvärderingsformulär, men säger samtidigt att det kan komma att bli problematiskt om alla köpare ska ha varsin uppförandekod och göra egna revisioner. Rodrigo Constandil ser också positivt på att miljö- och hållbarhetsfrågor lyfts under förhandlingarna med Systembolaget. Han tror att Systembolaget och andra återförsäljare har stor möjlighet att påverka situationen i Chiles vinindustri genom att ställa tydliga krav. Även konsumenter har möjlighet att påverka, menar han.

– Men det största ansvaret, det har vinproducenterna själva, säger Rodrigo Constandil.²¹⁴

211 Ibid.

212 Ibid.

213 Constandil, Rodrigo, kvalitets- och hållbarhetsansvarig, Miguel Torres Chile, intervju, 2013-07-24.

214 Ibid.

4.9 Argentinas vinindustri växer

Vin har producerats i Argentina i över 500 år och riktades fram till slutet på 1900-talet mot den inhemska marknaden.²¹⁵ I slutet på 1980-talet startade en ny era då argentinska vinproducenter istället satsade på teknologisk utveckling, och började producera mindre volymer högkvalitativt vin för både för den inhemska och den globala marknaden.

Argentinas vinindustri växer. 2012 fanns det över 25 000 gårdar som odlar och förser vinproducenterna med vindruvor.²¹⁶ Sebastian Oveido från branschorganisationen Wines of Argentina berättar att det finns över 1 300 vinproducenter registrerade hos Insitituto Nacional de Vitivinicultura (Argentinas institution för den nationella vinindustrin). Till Sverige exporterades 2.7 miljoner liter under de två första kvartalen 2013 vilket gör Argentina till den tionde största exportören av vin till Sverige.²¹⁷

4.9.1 En vinindustri präglad av informell sektor

Det argentinska jordbruket sysselsätter officiellt cirka 335 000 arbetstagare, men precis som Chile har landet en stor informell sektor.²¹⁸ I en rapport från Internationella Valutafonden, IMF, värderas de informella lantarbetarnas inkomst till 32 procent av landets BNP.²¹⁹ Exakta siffror på hur många människor som arbetar inom den informella sektorn är svårt att beräkna, speciellt som många är sysselsatta inom småskaligt jordbruk och i de privata hushållen. ILO beräknar att det finns över 500 000

²¹⁵ Wines of Argentina, *History*, hämtad 2013-09-18 på www.winesofargentina.org/argentina/historia/.

²¹⁶ INV, *Registro De Viñedos Años 2011-2012*, 2013.

²¹⁷ Systembolaget, *Försäljning av vin exklusive starkvin under kvartal 2*, 2012, 2013.

²¹⁸ Sjödin, Maria, *Forced labour in the agricultural sector in Argentina*, 2012.

²¹⁹ Vuletin, Guillermo, *Measuring the informal economy in Latin America and the Caribbean*, 2008.

sysselsatta bara i städerna och privata hushåll.²²⁰ Hur många som arbetar svart inom jordbruket finns det inga siffror på. I den inofficiella statistiken ingår även kontraktslösa migrantarbetare, människor som flyttar in från andra delar av landet för att delta i arbetet under skördetid.²²¹

Vintillverkningen i Argentina är centrerad kring provinsen Mendoza som står för 95 procent av allt vin som produceras och under skördeperioden. Då behovet av temporär arbetskraft ökar kraftigt under ett tiotal veckor, migrerar uppskattningsvis 50 000 lantarbetare från andra delar av landet. Det har visat sig att många av de tillresta arbetarna arbetar under extremt osäkra och undermåliga förhållanden. Under inspektioner 2010 och 2011, fann det argentinska arbetsdepartementet att många migrantarbetare inom jordbruket varje år utsätts för slavliknande förhållanden. Många av lantarbetarna som utnyttjas är män, tillhörande marginaliserade grupper i landet; bönder, ursprungsbefolkning och arbetslösa. När de tillresta lantarbetarna väl är på plats i Mendoza bor och arbetar de på geografiskt isolerade platser med liten, om inte obefintlig, möjlighet att uttrycka sina rättigheter. De flesta lantarbetarna inom den informella sektorn arbetar på ackord, där lönen baseras helt på mängden frukt arbetarna plockar. Långa arbetspass är vanliga, sex dagar i veckan krävs ofta för att komma upp i samma nivå som den lagstadgade minimilönen.²²²

På grund av en stor informell sektor inom arbetslivet utesluts många arbetstagare från befintlig arbetsrättslagstiftning. Argentinsk lagstiftning förbjuder diskriminering i arbetslivet på grund av kön, etnicitet, nationalitet, religion eller politisk åsikt.²²³ Den förbjuder även diskriminering mot facklig organisering. Av arbetstagarna beräknas cirka 40 procent vara medlemmar i en fackförening. Antalet anslutna medlemmar inom jordbruket beräknas dock som lägre. Landet har ratificerat ILO:s åtta kärnkonventioner om mänskliga rättigheter, däribland konvention 87 och 98.²²⁴ ILO har dock vid upprepade tillfällen rekommenderat Argentina att upphäva bestämmelser som endast ger den största fackföreningen inom varje sektor, så kallad *personería gremial*, en särskild arbetsrättslig status som innebär rätt att förhandla med arbetsgivare om kollektivavtal.²²⁵

2011 fastställdes för första gången en statlig minimilön för lantarbetare efter en långdragen konflikt mellan arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer. Trots att argentinarerna har sett minimilönen höjas två gånger sedan dess har lantarbetarna det alltså problematiskt. Mellan september 2012 och samma månad ett år senare ökade minimilönen från 2670 till 3600 pesos i månaden (cirka 3 120 kr).²²⁶ Officiell statistik visar att landet haft en årlig inflation stabiliserad på cirka tio procent de senaste sex

220 ILO, *Statistical update on employment in the informal economy*, 2012.

221 Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, *UD:s rapporter om mänskliga rättigheter – Argentina*, 2012.

222 Sjödin, 2012.

223 Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, 2012.

224 Se faktaruta på sida 18.

225 Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, 2012.

226 Se: Trading Economics, *Argentina inflation rate*, hämtad 2013-10-08 på www.tradingeconomics.com/argentina/inflation-cpi, och WageIndicator.org, *Minimum wages in Argentina 2013-2014*, hämtad 2013-10-08 på www.wageindicator.org/main/salary/minimum-wage/argentina.

åren. Men icke-statliga institutioner och argentinska ekonomer varnar för att den faktiska inflationen kan ha varit så stor som 25-30 procent, vilken åter upp en stor del av arbetarnas köpkraft.²²⁷

4.9.2 Ökad koncentration av ägande

Enligt FAO syns en ökad koncentration av markägande i alla latinamerikanska länder.²²⁸ Den argentinska vinindustrin domineras av ett tiotal storproducenter där de två största företagen står för över femtio procent av den totala produktionen i Argentina.²²⁹ Kampanjen Rättvis Vinhandel ser med oro på att den argentinska vinindustrin som går mot en allt större koncentration av ägande i stora koncerner.²³⁰ Utvecklingen i Argentina har lett till att de småskaliga bönderna i högre utsträckning drivs bort från sina marker när stora företag expanderar.²³¹ Enligt Martine Dirven, chef för avdelningen för jordbruksutveckling på FN:s CEPAL (La Comisión Económica para América Latina), har utveckling även lett till en ökad urbanisering och färre arbetstillfällen inom jordbruket.²³²

Enligt olika studier, är en av de stora förändringarna inom jordbrukssektorn de senaste åren att andelen kvinnliga lantarbetare ökar. Medan kvinnors deltagande i jordbruket historiskt sett har varit lågt, särskilt inom familj jordbruket, så har det under de senaste decennierna inträffat en större integrering av kvinnor i lönearbete inom jordbruket. Den avgörande faktorn som driver kvinnor att söka jobb inom jordbruket är fattigdom.²³³

5. Slutanalys

Swedwatch har i denna fallstudie visat att anställda inom vinindustrin i Sydafrika, Chile och Argentina arbetar i en bransch förknippad med låga löner, facklig diskriminering och osäkra anställningsvillkor. Systembolaget har också identifierat detta som en prioriterad risk i sitt hållbarhetsarbete, vilket är första steget i arbetet med att se till att företaget inte bidrar till kränkningar av mänskliga rättigheter, utan tvärtom kan bidra till lösningar.

227 Se: The Economist, "The price of cooking the books", 2012-02-25, och Mander, Benedict, "Argentina: questioning the inflation can land you in jail", 2013-09-13.

228 Borrás, Saturinino M. et.al., *El acaparamiento de tierras en América Latina y el Caribe*, 2011.

229 De två största, Bodegas Esmeralda och Grupo Peñaflor, stod för 53 % av värdet av all vinexport 2012. Grupo Peñaflor, som är näst störst, och stod 2012 för 29 % av den totala produktionen i Argentina. Källa: Area del Vino, *En 2012 crecieron las exportaciones de vino impulsadas por el granel*, hämtad 2013-11-21 på www.areadelvino.com/articulo.php?num=24807 och Grupo Peñaflor, *Figures and Achievements*, hämtad 2013-10-07 på www.grupopenaflor.com.ar/en/organizacion/cifras-y-logros.

230 Rättvis Vinhandel, 2012.

231 Borrás, et.al., 2011.

232 Dirven, Martine, *Dinámicas del mercado de tierras en los países del Mercosur y Chile: una mirada analítica-crítica*, FAO, 2011.

233 Aparicio, Susana, "Caso de Argentina" i *Empleo y Condiciones de trabajo de mujeres temporeras agrícolas*, 2012.

Systembolaget har sedan 2008 ökat ansträngningarna inom företaget och ut i leverantörsled och sedan 2012 når man även ut i produktionen i riskländerna Sydafrika, Chile och Argentina. Att inledningsvis prioritera hållbarhetsarbetet till dessa länder utifrån den riskanalys som gjordes 2009 anser Swedwatch är ett klokt beslut. Vidare har Systembolaget gjort kommunikationssatsningar både bland sina importörer, producenter och med intresseorganisationer och fackförbund.

De svaga punkter i Systembolagets hållbarhetsarbete som Swedwatch identifierat i sin granskning är framför allt följande fyra:

- Systembolaget har valt att inte utföra mer ingående och löpande riskbedömningar, och utifrån dessa vidtagit mer specifika åtgärder. Detta är något som rekommenderas i FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter och som skulle göra att Systembolaget kunde genomföra mer välinriktade insatser i olika regioner. Till exempel skulle Systembolaget redan genom att genomföra regionala riskanalyser i Sydafrika kunna få reda på, via ETI, WIETA, lantarbetarfacken samt internationella bolag som Tesco, hur det är ställt på de gårdar de köper ifrån gällande grundläggande mänskliga rättigheter i arbetslivet.
- Systembolaget har inte prioriterat att följa upp de svenska importörernas införande av uppförandekoden. Företaget har visserligen kommunicerat kraven och infört sina krav i inköpsavtalen, men man följer inte upp med någon formell kontroll ännu. Swedwatches granskning visar på ett varierat engagemang från importörernas sida, där vissa importörer lägger stor vikt vid hållbarhetsarbete medan vissa inte ens vill kommunicera sitt arbete. Detta gör att utomstående inte vet om importörerna tar Systembolagets uppförandekod vidare eller om den hamnar i skrivbordslådan. Med rätt insatser skulle Systembolaget kunna få importörerna att själva fokusera mer på hållbarhet, vilket ger betydligt större spridningseffekt än om Systembolaget själv ska kontrollera hela leverantörsledet.

Systembolaget har meddelat att de kommer börja kräva in självutvärderingar även från importörerna, här bör man både skynda på och skärpa ambitionerna. Till exempel skulle Systembolaget kunna begära in olika former av dokumentation på att importörerna har kommunicerat kodens innehåll ut i leverantörsled, även till arbetstagarna i druvodlingarna, samt se till att det finns vettiga kanaler för anställda att inkomma med klagomål.

- Systembolaget har inte genomfört uppföljningar där risken är som störst. De producenter som genomgått revision är de producenter som står för den absolut största andelen vin som säljs i Systembolagets butiker, detta för att Systembolaget vill täcka upp en så stor del av sin totala försäljningsvolym som möjligt. Dock har endast produktionsanläggningarna granskats, inte druvodlarna. Det innebär att Systembolaget i sina revisioner inte nått ut till områden där problemen potentiellt är störst.
- Systembolaget borde se över hur inköpsarbetet kan styras mot hållbara leverantörer. Urvalet av de viner som så småningom når Systembolagets butikshyllor sker genom blindtest. Därmed har Systembolaget i nuläget inte möjlighet att ta speciell hänsyn till parametrar som bra arbetsvillkor, levnadslön och övriga adderade värden för konsumenten. Systembolaget bör därför undersöka om man som

i Finland kan väga in någon typ av etisk märkning i slutvalet av en produkt. Man skulle även kunna förbättra informationen till konsumenter om både problemen som förekommer i leverantörsled och att det finns alternativ som ekologiska och rättvisemärkta varor.

Även om Systembolaget inte aktivt efterfrågar billiga viner kan dessa ta sig in i fast sortiment via beställningssortimentet. Det finns två problem med dessa viner; dels finns inte samma transparens i leverantörskedjan eftersom Systembolaget inte kräver fullständig information om underleverantörsledet av viner i beställningssortiment, dels går en mindre del av slutpriset till lantarbetarna. Endast cirka 40 kronor (varav fyra till sex kronor beräknas motsvara löner till lantarbetarna) av ett lådvin som säljs för 160 kronor i Systembolagets butiker går tillbaka till producenten och dess anställda. Resterande 120 kronor stannar i Sverige, främst i form av skatter. Om Systembolaget i högre utsträckning informerade sina kunder om under vilka förutsättningar olika viner tillverkas, skulle kunderna kunna göra mer aktiva val. På så sätt skulle lantarbetarnas möjlighet att tjäna en lön som går att leva på öka.

Systembolaget bör sammanfattningsvis se över sin strategi och analysera om revisioner går att kombinera med andra metoder, förutom bättre integrering med inköp även kapacitetshöjande åtgärder för producenterna. Facklig diskriminering är svår att stävja genom revisioner, och andra metoder än sociala revisioner behövs uppenbarligen för att öka respekten för denna grundläggande rättighet. Det är till exempel anmärkningsvärt att Miguel Torres i Chile uppenbart agerat anti-fackligt när de anställda velat starta en fackförening trots att producenten är certifierat genom Fair for Life och har genomgått revisioner från Wines of Chile.

I ljuset av det bör Systembolaget se över möjligheten att bygga upp eller ingå i lokala fungerande klagomålsmekanismer, som möjliggör löpande återkopplingar från lokala fack och frivilligorganisationer och bidrar till ökad dialog mellan arbetstagare och arbetsgivare. Även detta har grund i FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter som förespråkar att de som eventuellt drabbas av kränkningar av sina mänskliga rättigheter ska ha rätt till upprättelse.

Systembolaget har visat ett genuint intresse för diskussion med lokala organisationer och fack, mycket tack vare kampanjen Rättvis vinhandel som fört samman lokala intressenter med Systembolaget, men det är uppenbart att det finns en outvecklad potential i ökad dialog med arbetstagarna. Vissa av de intervjuade importörerna och producenterna medgav att de inte kände till om koden är kommunicerad lokalt till arbetstagarna – utan förutsatte bara att så var fallet. Utbildning av anställda gällande arbetsrättsliga frågor och mänskliga rättigheter är ett av de viktigaste verktygen företag bör använda sig av i sitt arbete med leverantörsansvar.

Ytterligare ett område som uppenbarligen kräver mer insatser är användningen av kemiska bekämpningsmedel inom vinindustrin. Vid ekologisk odling förbjuds all användning av syntetiskt framställda bekämpningsmedel. Även Fairtrade- och Fair for life-certifiering begränsar användningen av bekämpningsmedel inom vinindustrin. Men de skrivningar som finns om användningen av bekämpningsmedel i BSCI:s, WIETA:s och Wines of Chile:s uppförandekoder är allt för svaga eftersom de tillåter kemikalier som är godkända genom nationell lagstiftning. I Sydafrikas, Chiles

och Argentinas fall innebär det att bekämpningsmedel som parakvat, vilket är förbjudet att använda inom EU, är fullt tillåtet att använda. Det är därför glädjande att Systembolaget kommer lägga mer fokus på detta i sitt hållbarhetsarbete framöver.

Enligt Systembolaget kan skrivningar om levnadslön inte bli mer än rekommendationer. Systembolaget och importörer bör dock förespråka en lön högre än lagstadgad minimilön och verka för att länder ökar sina minimilöner till levnadslöner. I Sydafrikas fall är det uppenbart att regeringen vet att nuvarande minimilön är för låg. Därför är det mycket viktigt att Systembolaget och andra stora aktörer tydligt signalerar till de sydafrikanska aktörerna att en höjning av minimilönen till levnadslönenivå är det enda riktiga. Detta budskap bör även svenska staten framföra i sina samtal med respektive lands regering.

Systembolaget har under granskningen varit föredömligt transparenta och positiva till genomlysning. Detta är en mycket god förutsättning för konstruktivt arbete framåt för att Systembolaget som statligt ägt bolag ska ta sitt fulla ansvar för minskad negativ påverkan på mänskliga rättigheter och miljö samt maximera sin möjlighet att bidra till förbättringar.

6. Rekommendationer

Systembolaget bör:

- Undersöka om det finns sätt att integrera hållbarhetsaspekter i inköpsprocessen så att producenter och importörer som uppfyller hållbarhetskrav premieras.
- Komplettera uppföljningsarbetet med andra metoder än revisioner såsom utökad kontakt med lokala fackförbund, intresseorganisationer och anställda, utveckling av klagomålsmekanismer och kapacitetshöjande åtgärder för producenter.
- Tillsä att uppförandekoden finns översatt och tillgänglig hos samtliga producenter och dess underleverantörer.
- På sikt låta hela leverantörskedjan omfattas av revisioner; från importörer till vingårdar.
- Tillsammans med andra globala aktörer se över möjligheten att samordna revisioner. Fortsätta följa WIETA och WoC:s initiativ och eventuellt samordna uppföljning samt styra offertförfrågan mot viner certifierade av dessa.
- Upprätta en tydlig tidsplan för när företaget ska utföra uppföljning i Europa, Central- och Nordamerika och Australien.
- Förbättra sitt arbete med att informera sina kunder om det rättvisemärkta och ekologiska sortiment som finns tillgängligt. Detta genom till exempel bättre exponering i butikerna.

Importörer bör:

- Arbeta mer aktivt med att genomföra kraven i uppförandekoden nedåt i leverantörskedjan, bland annat genom att se till att koden finns översatt och tillgänglig hos samtliga producenter och dess underleverantörer.
- Öka transparensen i leverantörsled gentemot externa intressenter för att underlätta granskning.

Svenska staten bör:

- Aktivt styra Systembolagets framtida hållbarhetsarbete i linje med ovan slutsatser och rekommendationer.
- Föra dialog med Sydafrikas, Chiles och Argentinas regeringar om lönenivå, mänskliga rättigheter och facklig organisering.

7. Referenslista

Böcker, rapporter och artiklar

- Alko, *Listing procedure and retail sale of alcoholic beverages*, 2013.
- Andrews, Mercia, *Sleeping giant is stirring: Farmworkers in South Africa*, Trust for Community and Education (TCOE), 2012.
- Aparicio, Susana, "Caso de Argentina", 2012, *Empleo y Condiciones de trabajo de mujeres temporeras agrícolas*, FAO, 2012, s.10-81.
- Apartheid Museum, *Understanding Apartheid – Learner's Book*, Oxford University Press Southern Africa (Pty) Ltd, Cape Town, 2008.
- BFAP, *Farm sectoral determination: An analysis of agricultural wages in South Africa*, 2012.
- Borras, Saturinino, M., Franco, Jennifer, C., Kay, Cristobal, Spoor, Max, *El acaparamiento de tierras en América Latina y el Caribe*, FAO, 2011.
- BSCI, *Code of Conduct*, 2009, hämtad 2013-08-23 på www.bsci-intl.org/resources/code-of-conduct.
- BSCI, *Self assessment for industrial production*, internt dokument.
- Campos, Jorge, Foster, William, "Effects of contracts and work relationships on salaries and income distribution of workers in the Chilean agricultural sector, 1996 and 2006", 2012, *Ciencia e Investigación Agraria*, nr. 37, s. 5-17.
- Caro, Pamela, "Caso de Chile", *Empleo y Condiciones de trabajo de mujeres temporeras agrícolas*, FAO, 2012, s.140-221.
- Clean Clothes Campaign, *Looking for a quick fix – How weak social auditing is keeping workers in sweatshops*, 2005, hämtad 2013-09-11 på digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2077&context=globaldocs.
- Cousins, Ben Hall, Ruth, *Rights without illusions: The Potential and Limits of Rights-Based Approaches to Securing Land Tenure in rural South Africa*, 2011.
- DAFF, *Annual report 2011/2012*, 2012
- Dirven, Martine, *Dinámicas del mercado de tierras en los países del Mercosur y Chile: una mirada analítica-crítica*, FAO, 2011, hämtad 2013-10-04 på www.rlc.fao.org/fileadmin/content/events/sem-tierras/estudios/dirven.pdf.

- Duval Smith, Alex, "South African farmworkers sacked 'in truckloads' after strike, says union", *The Guardian*, 2013-01-24, hämtad 2013-09-03 på www.theguardian.com/world/2013/jan/24/truckloads-south-african-farmworkers-sacked.
- Ehrenreich, Tony, "Farm worker strike suspended for 2 weeks – COSATU WCape", 2012-11-14, *COSATU*, hämtad 2013-09-03 på www.politicsweb.co.za/politicsweb/view/politicsweb/en/page71654?oid=340310&sn=Detail&pid=71616.
- European Commission, *The Common Agricultural Policy – A partnership between Europe and Farmers*, 2012.
- Ewert, Joachim, "A force for good? Markets, cellars and labour in the South African wine industry after apartheid", 2012, *Review of African Political Economy*, vol. 39, nr. 132, s. 225-242.
- Ewert & Du Toit, "A Deepening Divide in the Countryside: Restructuring and Rural Livelihoods in the South African Wine Industry", 2005, *Journal of Southern African Studies*, vol 31, nr. 2, s. 315-332.
- Felzensztein, Christian, "The Chilean wine industry: new international strategies for 2020", 2011, *Emerald Emerging Markets Case Studies*, vol. 1, nr. 1, s. 1-12.
- Fernández, Bastián, Urquieta, Claudia, "La extensa huelga que complica al poderoso directorio de Concha y Toro", *El Mostrador*, 2013-06-19, hämtad 2013-09-27 på www.elmostrador.cl/pais/2013/06/19/la-extensa-huelga-que-complica-al-poderoso-directorio-de-concha-y-toro/.
- Fogel, Ben, "Tensions Remain Following Dismissals of Workers in De Doorns", *GroundUp*, 2013-01-30, hämtad 2013-09-03 på groundup.org.za/content/tensions-remain-following-dismissals-workers-de-doorns.
- Ghosh, Palash, "South African Farm Workers Win Huge Pay Increase; Farmers Warn Of Doomsday", *International Business Times*, 2013-02-05, hämtad 2013-11-14 på www.ibtimes.com/south-african-farm-workers-win-huge-pay-increase-farmers-warn-doomsday-1062400.
- Greenberg, Stephen, *Women workers in wine and deciduous fruit global value chains*, Women on Farms Project, 2003.
- Greenberg, Stephen, et. al., *Gendered value chain analysis of wine – from farm worker in South Africa to consumer in Sweden*, 2012.
- Halkjaer, Erik, "Bakom kulisserna i det ekonomiska undret", *OmVärlden*, 2013, nr.11, s. 19-27.
- Human Rights Watch, *Ripe with abuse – Human Rights Conditions in South Africa's Fruit and Wine Industries*, 2011
- INV, *Exportaciones Argetinas de Vinos*, 2013, hämtad 2013-09-26 på www.inv.gov.ar/PDF/Estadisticas/Exportaciones/2012/ComparativoHLFOB.pdf.
- INV, *Registro De Viñedos Años 2011-2012*, 2013, hämtad 2013-09-26 på www.inv.gov.ar/PDF/Estadisticas/RegistroVinedos/RegistroVinedosSuperficie2011-2012.pdf.
- INV, *Elaboracion de Vinos y Otros Productos*, 2013, hämtad 2013-09-26 på www.inv.gov.ar/PDF/Estadisticas/Cosecha/Cosecha2012/ElaboracionVinos.pdf.
- ILO, *Social justice and growth: the role of the minimum wage*, 2012.
- ILO, *Statistical update on employment in the informal economy*, 2012.
- IUTC, *Internationally Recognised Core Labour Standars in Chile: Report for the WTO General Council Review of the Trade Policies of Chile*, 2009.
- Jarvis, Lovell S., Vera-Toscano, Esperanza, *The Impact of Chilean Fruit Sector Development on Female Employment and Household Income*, 2004, s.3-5.
- Karlsson, Lisa, "Strejk på en av Chiles största vingårdar", 2013-06-10, hämtad 2013-09-24 på latinaamerika.nu/strejk-pa-en-av-chiles-storsta-vingardar.
- Karlsson, Lisa, "Strejken över på Concha y Toro", 2013-06-25, hämtad 2013-09-24 på latinaamerika.nu/strejken-over-pa-concha-y-toro.
- Langman, Jimmy, "Chile's bitter fruit / Farmers pressured to use pesticides to increase exports, but toxic formulas endanger workers' health", *San Francisco Chronicle*, 2001-05-10, hämtad 2013-11-21 på www.sfgate.com/health/article/Chile-s-bitter-fruit-Farmers-pressured-to-use-2921434.php.
- Mander, Benedict, "Argentina: questioning the inflation can land you in jail", 2013-09-13, *Financial Times*, hämtad 2013-10-08 på blogs.ft.com/beyond-brics/2013/09/13/argentina-inflation-diverging-from-official-numbers-can-land-you-in-jail/?#axzz2jBvJaZcn.
- Newbold, Jane, "Chile pays the price for exports", *Pesticides News*, 1997, hämtad 2013-11-21 på www.pan-uk.org/pestnews/Issue/pn37/pn37p8.htm.

- NALEDI, *Identifying obstacles to union organizing in farms: Towards a decent work strategy in the farming sector*, 2011.
- Oxfam, *Trading away our rights – women working in global supply chains*, 2004.
- PAN Germany, *Stop pesticide poisoning*, 2011, hämtad 2013-11-20 på www.pan-germany.org/download/Stop_Poisonings_110117_Final.pdf.
- Röttorp, Ander, "Ekoviner förlorar mark i Sverige", *Vinbanken*, 2012-11-24, hämtad 2013-09-02 från vinbanken.se/2012/11/24/ekoviner-forlorar-mark-i-sverige/.
- Röttorp, Anders, "Italien ökar och ekologiskt vin minskar", *Vinbanken*, 2013-04-13, hämtad 2013-09-02 från vinbanken.se/2013/04/13/italien-okar-och-ekologiskt-vin-minskar/.
- Regeringskansliet, *Statens ägarpolicy och riktlinjer för företag med statligt ägande*, 2012.
- Rättvis vinhandel, *Vinets bittre eftersmak – lantarbetares villkor och Systembolaget ansvar*, 2012.
- Sagrado, Sonia, "Rapport från vinrankornas skuggsida", 2011-06-08, *Expressen*, hämtad 2013-09-09 på www.expressen.se/debatt/sonia-sagrado-rapport-fran-vinrankornas-skuggsida/.
- SAWIS, *Macro-economic Impact of the Wine Industry on the South African Economy*, 2009.
- Shift, *From Audit to Innovation: Advancing Human Rights in Global Supply Chains*, 2013.
- Sjodin, Maria, *Forced labour in the agricultural sector in Argentina*, 2012, Business & Human Rights Resource Centre, hämtad 2013-10-07 på www.business-humanrights.org/media/documents/forced-labour-01-02-2012-maria-sjodin.pdf.
- Statens Folkhälsoinstitut, *Alkoholstatistik 2010*, 2012.
- Systembolaget, *Ansvarsredovisning 2012*, 2013, del 1, hämtad 2013-06-10 på www.systembolaget.se/ImageVaultFiles/id_22689/cf_364/Systembolaget_AR_2012_Del_1_Webb_locked.PDF.
- Systembolaget, *Ansvarsredovisning 2012*, 2013, del 2, hämtad 2013-06-10 på www.systembolaget.se/ImageVaultFiles/id_22690/cf_364/Systembolaget_AR_2012_Del_2_Webb_locked.PDF.
- Systembolaget, *Försäljning av vin exklusive starkvin t.o.m. kvartal 4 2012*, 2013, hämtad 2013-11-14 på www.systembolaget.se/OmSystembolaget/Forsaljningsstatistik/.
- Systembolaget, *Försäljning av vin exklusive starkvin t.o.m. kvartal 2 2013*, 2013, hämtad 2013-11-14 på www.systembolaget.se/OmSystembolaget/Forsaljningsstatistik/.
- Systembolaget, *Systembolagets försäljning per de 50 största leverantörerna 2012*, 2013, hämtad 2013-11-14 på www.systembolaget.se/OmSystembolaget/Forsaljningsstatistik/.
- Systembolaget, *Systembolagets försäljning per de 50 största märkena 2012*, 2013, hämtad 2013-11-14 på www.systembolaget.se/OmSystembolaget/Forsaljningsstatistik/.
- Swedwatch, *A lost revolution?*, 2012.
- Swedwatch, *Fruktade kemikalier på Costa Ricas plantager*, 2013.
- Swedwatch, *Billig, snabb och lydig*, 2004.
- Swedwatch, *Från noll koll till full kontroll*, 2012.
- The Economist, "The price of cooking the books", 2012-02-25, hämtad 2013-10-21 på www.economist.com/node/21548229.
- The Economist, "Seeds of change", 2013-06-20, hämtad 2013-10-25 på www.economist.com/blogs/baobab/2013/06/land-reform-south-africa.
- UNDP, *Human Development Report 2013 – The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*, 2013.
- UNCTAD, *Corporate Social Responsibility in Global Value Chains*, 2012.
- USDA, *The U.S. Produce Industry and Labor – Facing the Future in a Global Economy*, 2010.
- Wesso, Ronald, "Workers organising during the farm worker strike", *Surplus People Project*, 2013-03-11, hämtad 2013-10-01 på www.spp.org.za/worker-organising-during-the-farm-worker-strike/#more-525.
- WIETA, *The WIETA Code of Conduct*, 2013.
- Wines of Chile, "Existencia de Vinos al 31/12/2011", 2012, hämtad 2013-11-13 på www.winesofchile.org/site/wp-content/uploads/2012/10/Produccion-Vino-2011.pdf.
- Vuletin, Guillermo, *Measuring the informal economy in Latin America and the Caribbean*, IMF, 2008.

Hemsidor

- Alla bolag – Oenoforos AB, hämtad 2013-10-31, www.allabolag.se/5564939188/Oenoforos_AB.
- Area del Vino, *En 2012 crecieron las exportaciones de vino impulsadas por el granel*, hämtad 2013-11-21 på www.areadelvino.com/articulo.php?num=24807.
- BSCI, *About BSCI*, hämtad 2013-08-21 på www.bsci-intl.org/about-bsci.
- BSCI, *Our companies' commiment*, hämtad 2013-10-12 på www.bsci-intl.org/our-work/our-companies-commitment/our-companies-commitment.
- Carbon Reduction Institute, *Carbon Neutral certification*, hämtad 2013-10-31 på www.noco2.com.au/certify.
- CCMA, *Welcome to CCMA*, hämtad 2013-10-21 på www.ccma.org.za/.
- Concha y Toro, *Financial overview*, hämtad 2013-09-27 på www.conchaytoro.com/investor-relations/financial-overview/.
- COSATU, *Tripartite Alliance*, hämtad 2013-11-19 på www.cosatu.org.za/show.php?ID=2051.
- Demeter, *Odlingsmetoden*, hämtad 2013-09-06 på www.demeter.nu/index.php?id=4.
- Department of labour, *Basic guide to working hours*, hämtad 2013-10-17 på www.labour.gov.za/DOL/legislation/acts/basic-guides/basic-guide-to-working-hours.
- GSCP (Global Social Compliance Programme), hämtad 2013-09-19 på www.gscpnet.com/.
- Ecocert, *Our approach*, hämtad 2013-10-31 på www.ecocert.com/en/our-approach.
- Europeiska Kommissionen, *Du kan lite på EU:s ekomärkning*, 2012-07-04, hämtad 2013-09-06 på ec.europa.eu/news/agriculture/120704_sv.htm.
- Fair for Life, *About For Life and Fair for Life*, hämtad 2013-09-06 på www.fairforlife.org/pmws/index-DOM.php?client_id=fa_irforlife&page_id=about&lang_iso639=en.
- Fairtrade International, *Standards*, hämtad 2013-09-06 på www.fairtrade.net/standards.html.
- Fairtrade International, *What is fairtrade*, hämtad 2013-10-31 på www.fairtrade.net/what-is-fairtrade.html.
- FAOSTAT, *Welcome to FAOSTAT*, hämtad 2013-11-13 på faostat3.fao.org.
- Grupo Peñaflor, *Figures and Achievements*, hämtad 2013-10-07 på www.grupopenaflor.com.ar/en/organizacion/cifras-y-logros.
- Konsumentverket, *Etisk och rättvis handel*, hämtad 2013-10-10 på www.konsumentverket.se/vara-omraden/hallbar-konsumtion/etiska-varor/verktyg-for-etisk-konsumtion/.
- Krav, *Krav-märkningen*, hämtad 2013-09-06 på www.krav.se/krav-markningen.
- OECD StatExtracts – Employment by economic activity, hämtad 2013-09-19 på stats.oecd.org/.
- Regeringskansliet, *Hållbart företagande*, hämtad 2013-10-04 på www.regeringen.se/sb/d/17698.
- Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, *UD:s rapporter om mänskliga rättigheter – Chile*, 2012, hämtad 2013-09-19 på www.manskligarattigheter.se/sv/manskliga-rattigheter-i-varlden/ud-s-rapporter-om-manskliga-rattigheter/nordamerika-latinamerika-och-karibien?c=Chile.
- Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, *UD:s rapporter om mänskliga rättigheter – Argentina*, 2012, hämtad 2013-09-19 på www.manskligarattigheter.se/sv/manskliga-rattigheter-i-varlden/ud-s-rapporter-om-manskliga-rattigheter/nordamerika-latinamerika-och-karibien?c=Argentina.
- Sikhula Sonke, *Sikhula Sonke news letter*, 2012-12-07, hämtad 2013-09-13 på www.ssonke.org.za/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=1&Itemid=50.
- Systembolaget, *Allmänna Villkor*, hämtad 2013-11-21 på www.systembolaget.se/Allmänna-villkor/.
- The Carbon Neutral Company, *CarbonNeutral certifications*, hämtad 2013-10-31 på www.carbonneutral.com/our-services/carbon-neutral/.
- Trading Economics, *Argentina inflation rate*, hämtad 2013-10-08 på www.tradingeconomics.com/argentina/inflation-cpi.
- UL Responsible Sourcing, *Auditing*, hämtad 2013-09-16 på www.ul.com/global/eng/pages/solutions/services/auditing/.
- U.S. Department of state, *Report on Human Rights Practices: Chile*, 2007-03-06, hämtad 2013-09-19 på www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2006/78884.htm.
- WageIndicator.org, *Minimum wages in Argentina 2013-2014*, hämtad 2013-10-08 på www.wageindicator.org/main/salary/minimum-wage/argentina.
- WOSA, *South Africa Wine Industry Statistics*, hämtad 2013-11-13 på www.wosa.co.za.

WIETA, *About WIETA*, hämtad 2013-09-16 på www.wieta.org.za/wieta_more.php.
 WIETA, *WIETA board members*, hämtad 2013-10-01 på www.wieta.org.za/wieta_board.php.
 WIETA, *WIETA Accreditation*, hämtad 2013-06-12 på www.wieta.org.za/wieta_accreditation_2.php.
 Wines of Argentina, *History*, hämtad 2013-09-18 på www.winesofargentina.org/argentina/historia/.
 Wines of Chile, *About Wines of Chile*, hämtad 2013-08-23 på www.winesofchile.org/about-wines-of-chile/.
 Wines of Chile, *Exports*, hämtad 2013-11-13 på www.winesofchile.org/studies-reports/exports/.
 Wines of Chile, *Viñas Certificadas*, hämtad 2013-09-17 på www.sustentavid.org/es/htm/listado.htm.
 Wines of Chile, *Wines of Chile: The natural choice*, hämtad 2013-08-23 på www.winesofchile.org/sustainability/wines-of-chile-sustainability-program/sustainability-code/.

Internationella ramverk och konventioner

FN, *FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*, 1948, hämtad 2013-11-14 på www.fn.se/PageFiles/7177/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf.
 FN, *FN:s barnkonvention*, 1990, hämtad 2013-11-14 på www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx.
 FN, *FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*, 1981, hämtad 2013-11-14 på www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf.
 FN, *FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter*, 2011, hämtad 2013-11-14 på www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.
 ILO, *Abolition of Forced Labour Convention* (nr. 105), 1957, hämtad 2013-11-14 på www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C105.
 ILO, *Discrimination (Employment and Occupation) Convention* (nr. 111), 1958, hämtad 2013-11-14 på www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_85_en.pdf.
 ILO, *Equal Remuneration Convention* (nr. 100), 1951, hämtad 2013-11-14 på www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_84_en.pdf.
 ILO, *Forced Labour Convention* (nr. 29), 1930, hämtad 2013-11-14 på www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029.
 ILO, *Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention* (Nr. 87), 1948, hämtad 2013-11-14 på www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312232:NO.
 ILO, *Minimum Age Convention* (nr. 138), 1973, hämtad 2013-11-14 på www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C138.
 ILO, *Right to Organise and Collective Bargaining Convention* (nr. 98), 1949, hämtad 2013-11-14 på www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312243:NO.
 ILO, *Worst Forms of Child Labour Convention* (nr. 182), 1999, hämtad 2013-11-14 på www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C182.
 OECD, *OECD:s riktlinjer för multinationella företag*, 2011, hämtad 2013-11-14 på www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf.

Svensk lag

Konkurrenslag (2008:579).

Sydafrikansk lag

Labour Relations Act, 1995.
 Constitution of the Republic of South Africa, 1996.
 Basic Conditions of Employment Act, 1997.

Chilensk lag

Ley numero 19.759, "Arbetsavtalslagen", 2002.

Intervjuer och korrespondens med företagen

Systembolaget

Klintberg, Göran, vikarierande CSR-ansvarig, Systembolaget, juni till oktober 2013.

Lindblad, Johan, bolagsjurist, Systembolaget, augusti till september 2013.

Rogeman, Lena, CSR-ansvarig miljö, Systembolaget, juni till november 2013.

PrimeWine

Horwitz, Martin, CSR-ansvarig, PrimeWine, augusti till november 2013.

Concha y Toro Sweden

Lidvall, Peter, Sverigechef, Concha y Toro Sweden, augusti till november 2013.

Miguel Torres Sverige

Bergenfur, Karin, CSR-ansvarig, Miguel Torres Sverige, augusti till november 2013.

Robertson Winery

Botha, Bowen, VD, Robertson Winery, intervju, 2013-08-23.

Koopmanskloof

Jeptha, Rydal, VD, Koopmanskloof, intervju, 2013-08-08.

Concha y Toro

Alonso, Pablo, personalchef, Conch y Toro, intervju, 2013-08-05.

Bustamante Bravo, Blanca, vice kommunikationschef, Conch y Toro, intervju, 2013-08-05.

Lira Morales, Valentina, hållbarhetschef, Conch y Toro, intervju, 2013-08-05.

Miguel Torres Chile

Constandil, Rodrigo, kvalitets- och hållbarhetsansvarig, Miguel Torres Chile, intervju, 2013-07-24.

Övriga telefonintervjuer och e-postkorrespondens

Andersson, Martin, docent, Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, e-post, 2013-09-12.

Carbonell, Claudia, FoU-chef Wines of Chile, e-post, 2013-09-11.

Caro, Pamela, forskare, CEDEM, e-post, 2013-10-28.

CSAAWU, e-post, 2013-10-16.

Green, Erik, docent, Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, e-post, 2013-09-12.

Johansson, Nina, CSR-ansvarig, Systembolaget, telefonintervju, 2013-10-10.

Larsson, Johan, inköpare Sydafrika, Systembolaget, e-post, 2013-11-13.

Fagerström, Pia, departementssekreterare, Socialdepartementet, e-post, 2013-10-14.

Lerpold, Lin, docent, Handelshögskolan Stockholms universitet, e-post, 2013-09-13.
Leyi, Mikael, programansvarig Sydafrika, Olof Palme Internationella Center, september till oktober 2013.
Lipparoni, Linda, VD, WIETA, e-post, 2013-09-18.
Nordbrand, Sara, hållbarhetsanalytiker, Svenska Kyrkan, telefonintervju, 2013-09-16.
Sjödin, Ulf, gruppchef Kategorichefer, Systembolaget, e-post, 2013-10-22.

TV- och radioprogram

TV4 Nyheterna, "Systembolaget inför rekommendation – men inget krav", 2013-07-19,
hämtad 2013-09-04 på www.tv4play.se/program/utvalda-nyhetsklipp?video_id=2400641.
Kaliber, "Vinarbetarna märker inte av Systembolagets etiska uppförandekod", *Sveriges Radio*,
2013-04-14, hämtad 2013-09-19 på sverigesradio.se/sida/avsnitt/178674?programid=1316.

8. Appendix

Metod - Fältstudierna i Chile och Sydafrika

I Chile kontrakterade Swedwatch Lisa Karlsson, journalist och bosatt i Santiago sedan sex år, som har följt chilenska lantarbetares arbetssituation på nära håll under flera års tid.

I Sydafrika var det Steve Kretzmann, sydafrikansk journalist från Kapstaden, som genomförde producent- och arbetarintervjuer i Stellenbosch och Langeberg. Steve har vid flera tillfällen under 2012 och 2013 rapporterat om lantarbetares utsatta situation i Västra Kapprovinsen.

Swedwatchs lokala researchers utgick under intervjuerna från ett förberett intervjuunderlag men lät samtidigt lantarbetarna fritt få utveckla sina svar. Av de 52 lantarbetarna är könsfördelningen 30 män och 22 kvinnor.

I Chile intervjuades totalt tjugo anställda. Nio av de tio anställda på Concha y Toro arbetar vid anläggningen i Pirque. En är säsongsarbetare som arbetat de senaste sju skördesäsongerna på Concha y Toro i Casablanca. Arbetsuppgifterna varierar med allt från anställda som arbetare med produktionen, packningen, skörden och i laboratoriet. Könsfördelningen är fem män och fem kvinnor. De anställda är mellan 27 och 54 år gamla och har arbetat på företaget mellan två och 14 år. Kontakten med lantarbetarna skapades genom företagets fackförbund på anläggningen i Pirque och via Anamuri, en intresseorganisation för lantarbetarkvinnor, och fackförbundet Ranquil. Arbetarna har således inte valts ut av företaget självt. Arbetarintervjuerna gjordes i fackföreningen Sindicato Unificado de Viña Concha y Toros lokaler vid anläggningen i Pirque. De anställda intervjuades en och en av Swedwatchs researcher. Varken representanter från företaget eller fackförbundet vara närvarande under intervjuerna.

Tio anställda intervjuades hos Miguel Torres på företagets gård i Curicó. Arbetsuppgifterna varierar från bland annat produktion och produktutveckling till arbete på

fälten. Samtliga tio är fast anställda. Fem av de intervjuade arbetarna är män och fem är kvinnor. De är mellan 22 och 58 år gamla och har arbetat på företaget alltifrån en månad till 30 år.

Då Miguel Torres saknar fackförbund och då lokala arbetarorganisationer som Swedwatches researcher kontaktat inte haft några kontakter med Miguel Torres anställda, har kontakten med arbetarna skapats via företaget. Väl på plats intervjuade Swedwatches researcher varje anställd en och en utan att någon representant för företaget närvarade. Swedwatches uppfattning är att de anställda svarade ärligt på frågorna även fast de blivit tillfrågade att ställa upp på intervjuerna av företagets CSR-ansvarig.

I Sydafrika intervjuades totalt 32 lantarbetare. Arton är direkt eller in-direkt anställda på Robertson Winery. Eftersom det var vinter och inte skördesäsong var det svårt att komma i kontakt med säsongsarbetare. Att intervju fastanställda lantarbetare visar sig inte heller lätt eftersom intervjuerna inte kan utföras i de anställdas hem då de bor på mark som ägs och kontrolleras av arbetsgivaren. Efter jordbruksarbetarstrejkerna i områden i närheten av Robertson under hösten 2012 och januari 2013 betraktas utomstående med stor skepsis och anställda som pratar med dessa riskerar att stämplas som bråkmakare. Istället arrangerades möten längs med vägen mellan lantarbetarnas arbetsplats och deras hem.. Sex av arbetstagarna hos Robertson Winery är säsongsanställda, fem arbetar i tillverkningsanläggningen och en arbetar på olika vinfält i området. Resterande tolv arbetar på Robertson Winerys vingårdar året runt. Fyra är anställda som druvplockare på vingård A, fem som druvplockare på vingård B och två plockar druvor på vingård C. Den artonde och sista arbetstagaren Swedwatch intervjuar är anställd som kock på vingård C. Två av de anställda är kvinnor och genomsnittsåldern bland arbetstagarna är 33 år. Swedwatches researcher kom i kontakt med de anställda genom arbetsrättsorganisationen Mawubuye och intervjuerna utfördes utan företagets kännedom.

De fjorton lantarbetarna som är anställda på Koopmanskloof är samtliga heltidsanställda. Fyra av fjorton anställda vill inte uppge sin ålder. Genomsnittsåldern bland övriga är 42 år. Alla utom en av lantarbetarna arbetar på företagets vinfält, den siste är företagets chaufför. Könsfördelningen är tio kvinnor och fyra män. Kontakten med lantarbetarna hos Koopmanskloof togs genom en representant för de anställda på företaget. Koopmanskloof kände således till att intervjuerna tog plats och vilka av de anställda som intervjuades. Intervjuerna utfördes en och en av Swedwatches researcher utan att någon representant från företaget närvarade.

Rapporter publicerade av Swedwatch

66. Play fair – en kampanj för schyssta sportkläder (2013)
65. Fruktade kemikalier på costa ricas plantager – en granskning av importerad ananas och mango (2013)
64. Platinautvinning med risker – Vilket ansvar har svenska företag i Sydafrika? (2013)
63. Blåbärssverige – En resa bland bärplockare, brutna löften och framtidsdrömmar (2013)
62. Global expectations on Indian operations (2013)
61. Starkt fokus på kvinnors rättigheter (2013)
60. Blåbärsbranschen tar krafttag för bättre villkor i skogen (2013)
59. Arbetsvillkor i blåbärsskogen (2013)
58. Skattjakten – Var skattar företag med verksamhet i utvecklingsländer? (2013)
57. Investering utan insyn (2013)
56. Förädlad CSR-arbete (2013)
55. Cut and Run (2013)
54. Utan mark, utan makt (2013)
53. Flera steg mot bättre bransch (2012)
52. Vi konsumerar, de kompenserar (2012)
51. Mors lilla Olle III (2012)
50. Från noll koll till full kontroll? – en ny granskning av Clas Ohlson, Jula, Rusta och Billema i Kina (2012)
49. A lot of gold a lot of trouble – A study of humanitarian impacts of the gold industry in DR Congo (2012)
48. Mera soja – Mindre mångfald – En uppföljningsrapport om soja i Brasilien (2012)
47. A lost revolution? – Women in the garment industry in Bangladesh want more. (2012)
46. Vet du vad din middag åt till frukost? En rapport om fiskmjöl (2012)
45. Allt är inte guld som glimmar – den sanna historien om den smutsiga guldkedjan (2011)
44. Out of Focus – Labour rights in Vietnam's digital camera factories (2011)
43. Mors lilla Olle II (2011)
42. Rena guldgruvan – AP-fondernas investeringar har en smutsig baksida (2011)
41. Mors lilla Olle – så exploateras asiatiska bärplockare i de svenska skogarna (2011)
40. Dyrare kaffe är bra (2011)
39. Leksaksföretagen har agerat efter kritiken (2011)
38. Passive observers or active defenders of human rights? (2010)
37. Konfliktmineraler i våra mobiler (Voices from the inside) (2010)
36. Namibias uran bakom svensk kärnkraft (2010)
35. Etik för dyrt för svenska kaffebolag (2010)
34. Mer kött och soja – mindre regnskog (2010)
33. Olaglig övertid i mobilfabriker (2009)
32. Skoföretag har dålig kontroll på miljön (2009)
31. Hårt arbete bakom barnens julklappar (2009)
30. Vägar till ett bättre arbetsliv (2009)
29. Oädel handel: En rapport om import av tropiskt trä (2009)
28. Out of Control: E-waste trade flows from the EU to developing countries (2009)
27. En brännande fråga: Hur hållbar är den etanol som importeras till Sverige? (2009)
26. En exkluderande resa: En granskning av turismens effekter i Thailand och Brasilien (2008)
25. Ett kaffe som märks: Vilka effekter har certifieringar för kaffeodlare? (2008)
24. Illegal Ground: Assa Abloy's business in occupied Palestinian territory (2008)
23. Den blinda klädimporten: Miljöeffekter från produktionen av kläder (2008)
22. Silenced to Deliver: Mobile phone manufacturing in China and the Philippines (2008)
21. Utveckling på vems villkor? Skanskas verksamhet i ecuadorianska Amazonas (2008)
20. Risky Business. The Lundin Group's involvement in the Tenke Fungurume Mining project in the DRC (2008)
19. Improving Working Conditions at Chinese Natural Stone Companies (2008)
18. Powering the Mobile World. Cobalt production for batteries in the DR Congo and Zambia (2007)
17. Svenska textilier – ren vinst, smutsig produktion (2007)
16. Vita rockar och vassa saxar. En rapport om landstingens brist på etiska inköp (2007)
15. Bristande miljö – och etikkontroll. En rapport om Clas Ohlsons och Billemas inköp (2006)
14. Arbetarnas situation på varven i Kina (2006)
13. Sandvik och Freeport – Två företag i konflikten om Papua (2006)
12. Chokladens mörka hemlighet. En rapport om arbetsvillkoren på kakaoodlingarna i Västafrika (2006)
11. The Price of Oil. Nordic participation in violations in Oil and Gas development on Sakhalin in Russia (2006)
10. Kaffe från Brasilien – en bitter smak av orättvisa (2005)
9. Expansion i låglöneländer med etiska risker – Assa Abloy i Rumänien och Mexiko (2005)
8. Lång väg till rättigheter – Trelleborgs försök att hindra en fackförening på Sri Lanka (2005)
7. En vara bland andra? – migrantarbetarnas situation och svenska företag i Saudiarabien (2005)
6. Handelskung med bristande etik – en rapport om Clas Ohlsons inköp i Kina (2005)
5. Swedish pulp in Brazil – The case of Veracel (2005)
4. Människor och miljö i fruktindustrin – två fallstudier från Chile och Sydafrika (2005)
3. Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare och företagens ansvar (2004)
2. Svensk handel med Burma (2004)
1. Fallstudie om pappersmasseproduktion i Indonesien (2003)

